

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**SİYASAL KÜLTÜR EKSENİNDE SUÇUN
MEŞRULAŞTIRILMASI: SOSYALİST
ARNAVUTLUK ÖRNEĞİ**

Ledjo ZENELI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Erhan TECİM**

Konya-2024

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Bu çalışma, 09.07.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Savunma Tez Jürisi

Prof. Dr. Erhan Tecim (Danışman Adı ve Soyadı)
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

(Üye Adı ve Soyadı)

Doç. Dr. Hüseyin Çil
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

(Üye Adı ve Soyadı)

Doç. Dr. Mustafa Derviş Dereli
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Genelde bir tez çalışması, özellikle yüksek lisans tezleri akademik dünyanın heyecanlı sınırları içerisine girmek isteyen her araştırmacının ilk adımını sembolize eder. Bu süreç heyecanlı olduğu kadar kendine özgü bazı zor aşamalar da içerir. Yine alanımıza sadık kalmak adına sosyolojik imgeleme dayanacak olursak böyle bir sürecin son noktasına kadar götürülmesi tamamen araştırmacıya bağlı olmadığı kesindir. Bu yolda farklı türdeki engellerle karşılaşmak neredeyse kaçınılmazdır. Bu bağlamda çalışmamız da tamamen araştırmacının inisiyatifine ve iradesine bağlı olmayıp başkalarının emeklerine de dayanmaktadır.

Öncelikle bu yüksek lisans evresinde tanıdığım ve tez sürecinin her aşamasında karşılaştığım sorunlara ve sorularıma cevap bulmaya yardım eden danışman hocam Prof. Dr. Erhan TECİM'e minnetlerimi sunuyorum. Lisans boyunca tanıdığım ve yüksek lisans dönemimde de bana yardım eden sosyoloji bölümündeki diğer hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Beni hem lisans hem de yüksek lisans dönemimde Türkiye burs programına layık görerek sadece Türkiye'deki eğitim olanaklarından faydalanmamı değil, aynı zamanda zengin kültürünü de deneyimlememi sağlayan Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Türkiye'de geçirdiğim süre boyunca yıllardır uzak olmama rağmen her türlü desteğini esirgemeyen ve her aşamada yanımda hissettiğim tüm aile üyelerime ne kadar teşekkür etsem azdır.

Ayrıca Türkiye'deki eğitim süreci boyunca tanıdığım ve birlikte güzel zamanlar geçirdiğimiz bütün Arnavut, Türk ve diğer uluslararası arkadaşlarıma da teşekkür borçluyum. Bu süreçte kazandığım her şeyin gelecekte gerçekleştirmek istediğim daha güzel şeylerin temeli olması dileğiyle!

Ledjo ZENELI
Konya, 2024

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ledjo Zeneli
	Numarası	224205001010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Tezli Yüksek Lisans (İÖ) ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Erhan TECİM
	Tezin Adı	Siyasal Kültür Ekseninde Suçun Meşrulaştırılması: Sosyalist Arnavutluk Örneği

ÖZET

Bu çalışma, Arnavutluk'un sosyalist dönemindeki (1944-1992) siyasal elitin benimsediği siyasal kültürün suç olgusu üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Siyasal kültür, suç ve ahlak kavramları sosyolojik bir değerlendirmeye tabi tutularak söz konusu etkinin sosyolojik bir zeminde nasıl inşa edildiği tespit edilmiştir. Bütünleşmiş bir kuramsal çerçeveye dayanan çalışmamız sosyolojinin otoritesinin sınırlandırıldığı yeni bir uygulamayı da temsil eder niteliktedir.

Veriler sosyalist rejim boyunca yazılmış komünist partinin bazı belgeleri ve Enver Hoxha'nın eserlerinden oluşmaktadır. Eserlerden 10 konu seçilmiş ve toplanan veriler nitel yöntem çerçevesinde tematik ve söylem analizi kullanılarak analiz edilmiştir.

Sonuç olarak çalışmamızda Sosyalist Arnavutluk dönemindeki siyasal elitin siyasal kültür tipolojisi üretilmeye çalışılmıştır. Tipoloji, 1- *Siyasal kültürün kaynağı: İdeolojik Evrensellik*; 2- *Siyasal Kültürün Biçimi: Homojenlik*; 3- *Siyasal Kültürün Yolu: Çizgisel İlerleme*; 4- *Siyasal Kültürün Savunma Mekanizması: Araçsal Rasyonalite* olmak üzere dört genel temadan ve bunların iç yapılarından oluşur. Yönetici elitin siyasal kültürünü temsil eden bu tipoloji toplumsal gerçekliğin işleyiş

ve örgütlenme biçimini modern anlamdaki yeni ideolojik-etik kodlar kapsamında inşa ederken buna göre bir özneleştirme süreci başlatmıştır. Bunun neticesinde ahlaki sorumluluğun bastırılmasıyla oluşan yabancılaşmış özne tipolojisi karşı olan her şeyi sapkınlık olarak görerek alınabilecek her türlü önlemi normal kabul ederken örnek öznenin potansiyelini gerçekleştirmekte ve suçu da meşrulaştırmaktadır. Ayrıca söz konusu tipolojinin evrensel bir nitelik gösterebileceği potansiyeli üzerine de tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Kültür, Suç, Ahlak, Sosyalist Arnavutluk, Tipoloji

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ledjo Zeneli
	Numarası	224205001010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Tezli Yüksek Lisans(İÖ) ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Erhan TECİM
	Tezin İngilizce Adı	Legitimization of Crime in The Axis of Political Culture: The Case of Socialist Albania

ABSTRACT

This study aims to reveal the influence of political culture internalized by political elite of socialist regime in Albania (1944-1992) on crime. By analysing sociologically concepts as political culture, crime, and morality we explained how this influence was constructed on a sociological ground. As it implements an integrated theoretical framework our study also represents a new application in which authority of sociology is determined.

The data consists of some documents of communist party and works of Enver Hoxha written during socialist regime. 10 topics were selected from the works and collected data were analysed within framework of qualitative method by using thematic and discourse analysis.

Consequently, in our study we tried to produce a political culture typology of political elite in Socialist Albania period. Typology consists of four general themes and their internal structures: 1- *Source of Political Culture: Ideological Universality*; 2- *Form of Political Culture: Homogeneity*; 3- *The Route of Political Culture: Linear Progress*; 4- *Defence Mechanism of Political Culture: Instrumental Rationality*. This typology has caused a process of subjectification while constructing the functioning

and organization of social reality within scope of new ideological-ethical codes in the modern sense. As a result, alienated subject formed by suppression of moral responsibility sees everything that is against the typology as a deviance and by accepting precautions as normal realizes its potential as an exemplary subject and legitimizes crime. Furthermore, potential of the typology to have a universal character was also discussed.

Keywords: Political Culture, Crime, Morality, Socialist Albania, Typology

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

YÜKSEK LİNSANS TEZİ KABUL FORMU	İİ
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	İİİ
ÖZET	İV
ABSTRACT	Vİ
GİRİŞ	1
1. <i>Arnavutluk'ta Siyasal-Tarihsel Bağlam ve Suç</i>	1
2. <i>Araştırmanın Amacı ve Önemi</i>	4
3. <i>Araştırmanın Genel Çerçevesi ve Organizasyonu</i>	5
I. BÖLÜM: KÜLTÜRÜN SİYASAL BOYUTU VE SOSYALİST	
ARNAVUTLUK'TAKİ İŞLEYİŞ PARAMETRELERİ	8
1.1. <i>Kültürün Kavramsal Analizi</i>	8
1.2. <i>Kültür ve Siyaset Etkileşimi</i>	11
1.2.1. <i>Sosyalist Arnavutluk'ta Siyaset ve Kültür Arasındaki İlişki</i>	13
1.2.2. <i>Siyasal Kültür (Almond ve Verba)</i>	18
1.2.2.1. <i>Siyasal Kültür Modelleri</i>	20
1.2.2.1.1. <i>Yöresel (Parochial) Siyasal Kültür</i>	21
1.2.2.1.2. <i>Tebaa (Subject) Siyasal Kültür</i>	22
1.2.2.1.3. <i>Katılımcı (Participant) Siyasal Kültür</i>	23
1.2.2.2. <i>Siyasal Kültürün Holistik Bir Tanımına Doğru</i>	24
1.2.3. <i>Sosyalist Arnavutluk Bağlamında Modernitenin Müdahale Neşteri Olarak</i> <i>Siyasal Kültür</i>	28
II. BÖLÜM: SUÇUN TANIMI VE SOSYOLOJİK BAĞLAMINI ÜZERİNE	
TARTIŞMALAR	36
2.1. <i>Sosyolojik Çerçeve ve Suçun Tanımı</i>	36
2.2. <i>Suçun Sosyolojik Belirleyicileri</i>	37
2.2.1. <i>Anomi ve Suç</i>	38
2.2.2. <i>Toplumsallaşma ve Suç</i>	40
2.2.3. <i>Değerler ve Suç</i>	41
2.2.4. <i>Damgalama ve Suç</i>	43

2.3. Sosyolojik Bağlam Dışında Ahlaki Bir Mesele Olarak Suçun İmkânı: Zygmunt Bauman'ın Ahlak Anlayışı Açısından Bir Değerlendirme	45
III. BÖLÜM: METODOLOJİ.....	52
3.1. Çalışmanın Yöntemi Kapsamında Doküman Analizinin Konumu.....	52
3.2. Çalışmanın Örnekleme Olarak Dokümanlar	53
3.3. Çalışmanın Veri Analiz Süreci.....	56
IV. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI	62
4.1. Siyasal Kültürün Kaynağı: İdeolojik Evrensellik	63
4.1.1. Nesnellik Olarak İdeoloji	64
4.1.2. Bağlayıcı Köprü Olarak İdeoloji	67
4.1.3. Etik Olarak İdeoloji	69
4.1.4. Geleceğin Garantisi Olarak İdeoloji.....	72
4.2. Siyasal Kültürün Biçimi: Homojenlik.....	76
4.2.1. İdeolojik Tek Boyutluluk	77
4.2.2. İdeolojik Sadakat	80
4.2.3. Partiye Sadakat	83
4.2.4. Parti Kültü	87
4.3. Siyasal Kültürün Yolu: Çizgisel İlerleme	90
4.3.1. Partinin Teleolojik Rolü	91
4.3.2. Siyasal Yaşamın Mükemmelleştirilmesi	94
4.4. Siyasal Kültürün Savunma Mekanizması: Araçsal Rasyonalite	98
4.4.1. Parti İktidarının Özgürleştirilmesi.....	102
4.4.2. Endoktrinasyon.....	110
4.4.3. Damgalama.....	113
4.4.4. “Temizleme”	118
SONUÇ	122
1. Siyasal Kültür Tipolojisi Ekseninde Öznenin İnşası	124
2. Tipolojinin Ahlaki Sorumluluk Üzerine Etkisi ve Suç Üretme Potansiyeli	125
3. Tipolojinin Genellenebilirliği Üzerine Öneriler	131
KAYNAKÇA.....	133

GİRİŞ

1. Arnavutluk'ta Siyasal-Tarihsel Bağlam ve Suç

Osmanlı İmparatorluğunun ayrılmasıyla kendi uluslarını kurmaya girişen birçok halktan biri olan Arnavut halkı, 1912 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve bugüne kadar ulus olarak varlığını sürdürmüştür. Bugün kuzeyde Karadağ ile doğusunda Kuzey Makedonya ile güneyinde Yunanistan ile ve Kuzeydoğusunda Kosova ile komşu olan Arnavutluk'un güncel konumu aşağıdaki haritada gösterildiği gibidir:

Şekil – 1: Arnavutluk'un Haritası

Kaynak: (Biberaj ve Prifti, 2024: 1)

Arnavut ulusunun oluşumu ve 20. yüzyıl boyunca siyasal yapısında yapılan deneyler siyasal, ekonomik ve sosyal nitelikteki karışıklıkların sonucunda çıkmıştır. Ulusun bir kriz döneminde bağımsız olması, büyük güçlerin ona dayattığı siyasal yapılanmanın dikkatli bir uygulanma süreci içerisinde oluşmasını da engellemiştir. 20. yüzyılda Arnavutluk'ta kurulan rejimler liderlerin spesifik görüşlerine dayanan kişisel

rejimler olarak ortaya çıkmıştır (Fischer, 2004: 101). Bu dönemdeki siyasal iklime bakıldığında İtalyan ve Alman işgali sayılmazsa Arnavutluk'ta sabit bir yapı gösteren iki önemli rejim bulunmuştur. Birinci rejim 1922 ile 1939 yılları arasında yöneten Ahmet Zogu'ya dayanır. İkincisi ise 1944-1992 yıllarını kapsayan sosyalist rejimdir. Verli'ye göre Ahmet Zogu yönetimindeki Arnavutluk 1925-1930 yıllarında yapılan bazı ekonomik gelişmeler, düzenin sağlanması, hukuk alanında düzenlemeler, dini topluluklara ilişkin verimli politikaların uygulaması Zogu'nun başarılı olduğunu göstermektedir (Verli, 2015: 140). Ancak her ne kadar Zogu dönemindeki rejim (özellikle 1928-1939 yıllarını kapsayan kraliyet) Arnavutluk'u bağımsızlıktan sonraki kaostan kurtaran rejim olarak bilinse de bu süreçte devlet kontrolünün özgür düşünce üzerindeki etkisinin güçlendirildiği de görülmektedir. Özellikle kralı ve kraliyeti eleştiren broşürler veya gazeteler yasaklanmıştır (Mile, 2022: 167). Ayrıca Zogu, bu dönemde iktidara ikinci kez geldiğinde polis, ordu ve jandarmanın gücünü kullanarak ülkedeki muhalifleri etkisiz hale getirmiştir (Yavuz, 2022: 28). Bu bakımdan siyasal elitin siyasal kültürünün dayatılmasının örnekleri sosyalizmden önceki rejimlerde de görülebilir. Sosyalizmin kurulmasıyla birlikte göreceli olarak bir düzenin var olduğu söylenebilir; ancak bu dönem devlet aygıtlarının ve şiddet araçlarının siyasal iktidarı korumak amacıyla siyasal elit tarafından sistematik olarak kullanılmasının en tipik örneğini de temsil eder.

1943 yılında komünist parti ile komünist olmayan ulusal cephe arasındaki çatışmalara bakıldığında bir iktidar mücadelesinin ortaya çıktığı görülmektedir. Komünistlere göre süreç güçlü bir konumda bulunan ulusal cephenin yıkılmasıyla başlamalıydı. Bunun için de “biz” ile “onlar” arasındaki çizginin oluşturularak siyasal rakibin imha edilmesi gereken bir “düşman” olarak çizilmesi gerekliydi. Bununla birlikte siyasal olarak düşmanın oluşturulması silahlı uygulamaların temelini oluşturmalıydı (Boçi, 2022: 76-78). Muhaliflerini devre dışı bırakarak iktidara gelen komünistler zaman içerisinde devletin aygıtlarını kontrol altına alıp totaliter bir rejim kurar. Hankollari'ye göre İkinci Dünya Savaşından sonra meydana gelen ve kendini proletarya diktatörlüğü olarak ilan eden Arnavut Devleti iktidarın burjuvazi yapılarını yok etmek için belli reformlar yapmış, devlet terörü kampanyaları aracılığıyla şiddeti merkezileştirmiş, kitlesel öldürme uygulamalarını başlatmış ve tekno-bilimsel gelişmeler, ülkenin proletaryalaştırılmasının zorunluluğu ve proletarya devriminin

teleolojik zaferi adına kendine özgü modernleştirme politikalarını başlatmıştır (Hankollari, 2019: 119). Diğer bir ifade ile toplumun tamamen devlet tarafından kontrol altına alındığı bir süreç başlamıştır.

Tezimiz açısından önemli olan rejimin en temel özelliklerden biri karşı akımların ve öznelerin kontrol altına alınması ve imha edilmesi olmuştur. Rejimin neden olduğu sonuçlar konusunda farklı boyutları ele alan birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak devletin işlediği suçlar konusunda hala büyük eksiklikler bulunmaktadır. Yine de bu konuyla ilgili bazı veriler mevcuttur. Aşağıdaki tabloda Komünizm Kurbanlarının Online Arşivinde bulunan bazı veriler sunulmuştur:

Tablo – 1: Sosyalist Rejimin Ceza ve Suç Bağlamıyla İlgili İstatistikler

Siyasi Mahkumların Sayısı	20,364
Sürgüne Gönderilenlerin Sayısı	22,890
İdam Edilenlerin Sayısı	7,397
Hapishanede Ölenlerin Sayısı	1,133
Hapishane Sayısı (Liste Tamamlanmamıştır)	21
Açık Sürgün Kamplarının Sayısı (Liste Tamamlanmamıştır)	36
Dikenli Telle Çevirili Toplama Kamplarının Sayısı (Liste Tamamlanmamıştır)	40

Kaynak: (Kujto.al, t.y.)

Komünizm döneminde işlenen suçlarla ilgili istatistikler net olmamakla birlikte yukarıdaki sayılara yakın olduğu ileri sürülmektedir. Gashi'nin belirttiği üzere siyasal motivasyonlarla yapılan tutuklamalar ve hapishanelerin sayısı oldukça büyüktü. 1947 yılında tutuklanan 4749 kişi arasında 3659 kişi siyasi mahkumdu. 1950 yılına kadar bu sayı 7168'e yükselir. Ayrıca 9168 kişi sürgün edilmiştir (Gashi, 2012: 30-31). Genel olarak bakıldığında ise 1945 yılında bir milyon, 1990 yılında ise üç milyona yakın bir nüfusa sahip Sosyalist Arnavutluk döneminde siyasi motifler nedeniyle yaklaşık 18000 kişi (8000'i kadın) hapsedilmiş, siyasi hapishanelerde 1000 kişi ölmüş, 400 kişi işkenceler nedeniyle zihinsel yeteneklerini kaybetmiş, 20,000'den (bunlardan her yaştan 7000 kişi ölmüştür) fazla aile sürgün edilmiş ve mahkeme kararı ile veya karar olmadan 6000 kişiden fazlası idam edilmiştir (Demollari, 2000: 377). Verilen istatistiklerden de görülebileceği gibi siyasal rejim bağlamında devlet tarafından işlenen suçlar hem sosyolojik hem de politik açıdan son derece önemli bir olgu olarak belirmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezimizin amacı sivil, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hakların ezilmesini içeren Arnavutluk'taki komünist diktatörlük dönemindeki suçlarının (Këllezi ve Guxholli, 2022: 1) meşrulaştırılarak nasıl ortaya çıktığını anlamak olmuştur. Daha net ifade edilecek olursa amaç Sosyalist Arnavutluk'taki yönetici elitin siyasal kültürünün suçları meşrulaştırarak nasıl mümkün kıldığına ilişkin bir anlayış geliştirmektir. Siyasal kültür siyasal alanın şekillenmesinde son derece önemli bir etkidir. Özellikle totaliter rejimlerde kurulan siyasal kültürün yaşamın diğer alanlarını da kuşatması özelliği nedeniyle toplumdaki belli süreçlerin anlaşılması için bir referans noktası olarak yardımcı olabilmektedir.

Çalışmamız iki açıdan önemlidir. Öncelikle sosyalist rejim bağlamındaki siyasal kültür konusu yeterince araştırılmamıştır. Çalışmalar daha çok sosyalist rejimin ürettiği siyasal kültürün tranzisyon sürecindeki demokratikleşme olgusunun kurumsallaşması ile olan etkisini tartışmaya yönelik yapılmıştır (Pajo, 2017; Çullhaj, 2016; Kalemaj ve Jano, 2009; Sqapi, 2021). Bununla birlikte literatürde genel olarak siyasal elitlerin benimsedikleri siyasal kültürünün suçları nasıl meşrulaştırabileceğiyle ilgili çalışmalar da eksik görünmektedir. Bu bağlamda çalışmamız Sosyalist Arnavutluk özelinde değerli bir katkı sunmaktadır.

İkincisi ise hem ahlak hem de suç sosyolojisi alanında yeni bir anlayışın geliştirilmesiyle ilgilidir. Bu anlamda çalışma, sadece siyasal kültürün suç meşrulaştırma özelliğinin anlaşılmasını değil; aynı zamanda Sosyalist Arnavutluk'ta sapma ile normal ilişkisinin yeniden üretilerek ahlaki açıdan ne gibi sonuçlara sebebiyet verdiğini açıklamayı da hedeflemektedir. Çünkü sosyolojik olarak bakıldığında belli bir toplumdaki suçların tanımlanması göreceli bir nitelik taşır. Diğer bir ifade ile 7,397 kişinin idam edilmesi ilgili dönem bağlamında sosyolojik anlamda suç olarak nitelendirilmez. Aksine, bu kişiler rejimin siyasal kültürüne ve kurallarına karşı gelerek suç işledikleri iddiasıyla siyasal kurumlar tarafından cezalandırılmış olup bu durum diğer toplumsal gerçeklikler gibi gayet normal bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Bu bakımdan sosyolojinin ahlaki durum konusundaki yetersiz ve yanlış müdahaleleri ileri sürülerek ahlak sosyolojisine katkıda bulunması da amaçlanmaktadır. Neticede ahlaki bir durum olarak suçun sosyolojik paradigma dışında tanımlanabileceğini ve bu yönüyle sosyolojik araştırmaların odağı da

olabileceğini göstermek çalışmanın diğer amacıdır. Elbette bütün bunlar Sosyalist Arnavutluk'taki siyasal kültürün incelenmesi bağlamında irdelenecektir. Bu bağlamda tezin iki temel araştırma sorusu vardır:

1- Sosyolojinin ahlaki durum ekseninde tanımlanabilecek suç olgusunun üzerine uygulanmasının sınırları nelerdir?

2- Bu sınırlar bağlamında ele alındığında Sosyalist Arnavutluk'taki siyasal kültür devletin işlediği suçları meşrulaştırarak nasıl mümkün kılmıştır?

Tezin içeriği genel olarak bakıldığında bu iki soruya cevap sunmak yönünde yazılmıştır. Yukarıdaki sorular her ne kadar birbirinden bağımsız gibi görünse de sosyolojik bağlam açısından çok yakından ilişkilidir. Bu açıdan tezin amacının birbirleriyle ilişkili olan bur sorulara analitik bir cevap sunmaya yönelik olduğunu belirtmek gerekir.

Bununla birlikte tezin bazı önemli sınırlılıkları vardır. Tez, metodoloji bölümünde tartışıldığı üzere belge incelemesi üzerine kurulmuştur. Ancak belli belgelere ulaşmak konusundaki zorluk nedeniyle sosyalist dönemdeki özel suç örneklerini araştırmak son derece zordur. Dolayısıyla çalışmamızda rejim tarafından etkilenmiş ve hapishanelerde yatmış bazı kişilerin kişisel hikayeleri de dahil olmasına rağmen temel odak dönemin lideri olan Enver Hoxha'nın eserleri ve partinin bazı belgeleri üzerine olmuştur. Sonuç olarak çalışma siyasal kültürün anlaşılması için zengin veriler sunan bu materyallerle sınırlı olup idam kararları gibi özel mahkeme örnekleri temelinde inşa edilmemiştir.

3. Araştırmanın Genel Çerçevesi ve Organizasyonu

Çalışma iki kısma ayrılmış kuramsal çerçeveden, metodoloji ve bulgular olmak üzere üç genel bölümden oluşuyor. İlk olarak kuramsal çerçevede kültürün siyasal boyutunun kavramsal bir analizini yaparak hem siyaset – kültür ilişkisinin irdelenmesi hem de Arnavutluk'ta modern paradigmanın bir aracı olarak toplumsal yapıyı şekillendirmeyi amaçlayan siyasal elitin siyasal kültürel anlayışı olmak üzere iki farklı şekilde oluşan bir tartışma yapılmıştır. Sosyalist Arnavutluk'taki siyaset – kültür ilişkisine bakıldığında kültürün siyasal ilkeler temelinde indirgendiği bir süreç karşımıza çıkar. Öte yandan siyasal elitin siyasal kültürü modernitenin toplumsal

düzen anlayışı çerçevesinde oluşmuştur. Bu anlamda siyasal kültür modernitenin bir müdahale neşteri olarak işlevselleştirilmiştir.

Kuramsal çerçevenin ikinci kısmında suçun sosyolojik bir olgu olarak nasıl ortaya çıktığı üzerine durulmuştur. Bununla birlikte bu olgunun toplumsal nitelik göstermeyen ahlaki bir durumla da ilişkili olabileceği vurgulanmıştır. Bu noktada Bauman'ın ahlak anlayışına başvurulmuştur. Böylece bu doğrultuda sosyolojik teorilerin uygulanma sınırlarının belirlendiği yeni bir uygulama biçimi üretilmiştir. Yönteme bakıldığında ise sosyalist dönemde yazılmış 24 belgelerden 10 temel konu belli kriterlere göre belirlenmiş ve toplanan veriler tematik ve söylem analizini birlikte kullanarak incelenmiştir. Sonuçlara göre siyasal elitin benimsediği siyasal kültür, toplumsal düzenin etik – ideolojik ve normatif olarak mutlak anlamda kodlanmasının amaçlandığı bir yapı olarak meydana gelmiştir. Yapı, siyasal kültürün kaynağı olarak ideolojik evrensellik, biçimi olarak homojenlik, yolu olarak çizgisel ilerleme ve savunma mekanizması olarak araçsal rasyonalite olmak üzere modern paradigmanın genel özellikleriyle uyumlu olan dört genel unsurdan oluşmaktadır. Elbette bunun iç unsurları da tartışılmıştır. Bu süreçte siyasal kültür bir öznelleştirme süreci başlatarak ideal özne ile eksik, tehlikeli, sağlıksız ya da sapkın özne arasındaki sınırı insanda bulunan ahlaki iç güdülerin bastırıldığı bir bağlamda çizmeye çalışmıştır. Bu şekilde düzenin hesaplanabilir ve öngörülebilir bir şekilde sağlanması mümkün olacağı düşünülmüştür.

Diğer önemli bir konu da sosyolojinin böyle bir durumda nasıl uygulanması gerektiğiyle ilgilidir. Ahlak'ın sosyolojideki tanımı net olmamakla birlikte toplumsal nitelikte olmayan doğasının önemsiz görüldüğü bir çerçevede kavramlaştırılmıştır. Bu doğrultuda yapılan bu tanım eksik olmakla birlikte suç gibi olguların göreceli olduğunu da ileri sürmeye eğilimlidir. Diğer bir ifade ile buna dayanarak insan belli suç eylemlerinin normal ve etik görüldüğü koşullarda toplumsallaşırsa bu eylemler karşısında tamamen saf ve sabit kalacağı öngörülür. Ancak bunun böyle olmadığını, insandaki ahlaki iç güdülerin bu durumlarda bile karşı koyabileceğini ve insanın ahlaklı bir varlık olduğunu ileri süren Bauman'a göre sosyolojinin bu türden bir perspektife sahip olması hem yanlış hem de arzu edilir bir durum değildir. Dolayısıyla biz de bu çalışmada sosyolojinin suç teorilerini bu ahlaki anlayış kapsamında

kullanarak toplumsallaşma sürecinin (siyasal kültür bağlamında) neden olabileceği sonuçları tartıştık. Ayrıca bu ahlaki anlayış temelde irrasyonel ve normatif dışı olması nedeniyle suç gibi olguların evrensel bir tanımını yapmak konusunda aciz olsa da toplumsal dünyanın etik olarak kodlanma sürecinde bir ölçü mekanizması olarak işlevselleştirilebileceği vurgulanmaktadır.

Son olarak çalışmada, meydana gelen yönetici elitin siyasal kültür tipolojisinin evrensel bir nitelik gösterebileceği ileri sürülmüştür. Dolayısıyla bu doğrultuda çalışmaların yapılması teşvik edilmektedir.

I. BÖLÜM

KÜLTÜRÜN SİYASAL BOYUTU VE SOSYALİST ARNVUTLUK'TAKİ İŞLEYİŞ PARAMETRELERİ

1.1. Kültürün Kavramsal Analizi

Kültür kavramı farklı tanımlara sahip olmakla birlikte birçok disiplinin çalışma sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu yönüyle kültürün son derece kaygan bir zeminde yerleşmiş olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile kültür kavramının kapsayıcılığının ve kullanılabilirliğinin farklı disiplinlerin odak noktalarına bağlı olarak çeşitli anlamlarda ve boyutlarda değişebilmesi onun göreceli bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Oatey'in belirttiği üzere 1952 yılında Kroeber ve Kluckhohn adında iki antropolog kültür kavramı ile ilgili 164 tanım içeren bir liste yapmışlardır (Oatey, 2012: 1) Dolayısıyla haklı olarak kültür kavramının bilimsel olarak tanımlanabilme potansiyeline ilişkin bir şüphe doğabilir. Neyse ki kültürün göreceliği göz önünde bulundurulduğunda bu şüphe yerinde de olsa tanımlama girişiminin tamamen keyfi ve temelsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Sonuçta toplumsal dünya ile ilgili gerçeklik tamamen objektif olmamasına rağmen aynı şekilde bütünüyle öznel de olamaz. Toplumsal dünyanın özneler arası bir çizgide var olması nedeniyle onun önemli unsurlardan biri olan kültür de dışsal bir özellik göstermekte ve bundan dolayı göreceli olarak sabit ve tutarlı tanımların yapılabilmesi mümkün olmaktadır. Şimdi kültür kavramını analiz etmeden önce onu yakından ilgilendiren insanın tözsel yeteneklerinden birine bakmak faydalı olacaktır. Söz konusu yetenek insanların dünyayı anlamlandırma gücüdür.

İnsanlar dünya ile olan ilişkilerini yüzeysel çağrışımlar bağlamında koşulsal durumların gerektirdiği ihtiyaçları gidermek şeklinde tamamen işlevsel bir ilkeye göre inşa etmezler. Tam tersine dünyaya ilişkin derin bir anlayış geliştirmek isterler. Onu anlamlandırarak mümkün olduğunca anlaşılır hale getirmeye çalışırlar. Öyle görünüyor ki insan bitmeyen bir merak istencine sahiptir ve anlamlandırma gücü de bu istencin bir sonucudur.

Kendini çevreleyen dünya ile iletişime girmek ve bu şekilde duygu ve düşüncelerini ifade etmek arzusunda olan insan bunu yapabilmek için dili kullanmaktadır. Tek yol dil değilse de duygu ve düşüncelerini aktarma, nesnelere

tanımlama ve onları yorumlamaya fırsat tanıdığı için önemli bir araç olarak işlev görmektedir (Topbaşoğlu, 2023: 96). Diğer bir ifade ile dilin sağladığı kavramsal depo gerçekliğin soyutlanmasına ve neticesinde yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bu kabiliyet bütün insanlara ve toplumlara özgü evrensel bir özellik gösterir. Ünlü bir Antropolog olan Claude Levi-Strauss insan zihninin her yerde aynı olduğunu ileri sürmekte ve mantık ile mantık öncesi gibi düşünce ayrımlarına karşı çıkararak soyut kavramlara göre dünyayı düşünmek ile doğal dünyadan alınan somut adlar bağlamında düşünmek arasında kognitif farkların olmadığını belirtmektedir. Ona göre, mesela bilim ve mit aynı şey olmazsa da her ikisinin işleyişi aynıdır. Her ikisi göstergeler, analogiler ve karşıtlıklar düzleminde işlerler. Bunlar farklı kültürlerde, hatta hiç irtibatı olmayan toplumlarda bulunabiliyorsa Antropologlar için bu bağlantılar ‘insan düşüncesinin evrensel kategorileri’ olarak değerlendirilmektedir (Strauss, 2013: 17-19). Hayli karmaşık bir doğaya sahip olan insanın kültür bağlamındaki tözselliği doğadaki uyarıcılara simgesel yanıtlar veren bir varlık olması gerçeğine dayandırılabilir (Karlı, 2016: 38):

Tüm hayvan türlerinde bulunan reseptör sistem ile efektör sistemin yanında, insanda sembolik sistem olarak tanımlayabileceğimiz üçüncü bir halka buluyoruz. Bu yeni halka insan yaşamının tamamını dönüştürür. Diğer hayvanlarla karşılaştırıldığında insan sadece daha geniş bir gerçeklik içinde değil; gerçekliğin yeni bir boyutu içinde yaşar. Organik tepkilerle insan tepkileri arasında şaşmaz bir ayrım vardır. İlk durumda, dışarıdan gelen bir uyarana doğrudan ve anında bir yanıt verilir; ikinci durumda ise yanıt geciktirilir. Yavaş ve karmaşık bir düşünce süreci tarafından kesintiye uğrar ve yeniden başlatılır (Cassirer, 1944: 42-43).

Yine de insan zihninin yaratıcılığı evrensel bir nitelik taşıyor olmasına rağmen simgesel yanıtlar sonucunda ortaya çıkan ürünlerin aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Öte yandan, ürünlerin tümünü kültür kavramı çerçevesinde yerleştirmek mümkündür. Neticede kültürün kapsayıcı bir tanımını yapmak gerekirse onu insanın anlamlandırma stratejilerinin sonucunda meydana gelen manevi ya da

maddi unsurlar olarak düşünmek doğru olacaktır. Bu bakımdan kültür birbirlerinden farklı olan bu unsurları içinde barındıran geniş bir yapı olarak kavramlaştırılabilir.

Kültürün insan davranışının en temel unsurlarını açıklamak konusunda çok geniş olmasına ilişkin bazı araştırmacıların tepkisi onun merkezi bir kavramsal araç olarak terk edilmesiyken bazıları onu daha gerçek hale getirebilmek amacıyla sınırlandırılması gerektiğini iddia etmektedir (Keesing ve Strathern, 2008: 14-15). Bununla birlikte kültür nosyonu ayrıntılı olarak analiz edilmesine rağmen temelde değişmemiştir. Günümüzde kültürün kavramlaştırılması dört unsura bağlıdır: davranışları ve hedefleri düzene sokan seçim ifadeleri olarak *değerler*; davranışlar ekseninde değerlerin belirlenmesi olarak *normlar*, dünyanın nasıl işlediğine yönelik varoluşsal beyanlar olarak *inançlar* ve son olarak maddi kültürün her türlü yönüne tekabül eden *ifade sembollerinden* oluşmaktadır (Peterson, 1979: 137-138).

Kültür insan doğasından ve kişiliğinden farklı bir nitelik taşır ve bu nedenle de ayrılması gerekir. İnsan doğası tüm insanlara özgü olan korku, sevinç, üzüntü hissetmek, başkalarıyla etkileşime girmek ve çevreyi gözlemlemek gibi temel fiziksel ve psikolojik ihtiyaçları ifade eder. Diğer taraftan kişilik hem kalıtım hem de öğrenme yoluyla aktarılan ve diğer insanlarla paylaşılmayan benzersiz zihinsel ‘programlardır’. Öğrenilme yoluyla kazanılan kültür ise bunların nasıl kullanılacağını ve ifade edileceğini temsil eder (Hofstede, 1991: 5-6).

Kültür kavramının kullanımına baktığımızda üç farklı şekilde geliştiğini görüyoruz. Birinci kullanıma göre kültür (günümüzün diliyle yüksek kültür) daha çok sanatsal ve entelektüel ürünlere işaret eder. Buna göre halkın sadece küçük bir grubu kültüre sahiptir. Geri kalan ‘halk kültürü’ ise anarşinin potansiyel kaynağı olarak sayılmıştır. Bu tanım bilimsel olmaktan uzak olup sanatsal bir özellik ifade etmesi nedeniyle tepki olarak Edward Tylor tarafından başka bir görüş atılmıştır. Tylor’a göre kültür her grupta mevcuttur ve vahşi – barbar – medeni gibi evrimsel bir çizgide gelişir. Franz Boas tarafından yapılan üçüncü tanım ise bu evrimsel gelişimi reddederek her kültürün benzersiz olduğunu iddia etmiştir (Oatey, 2012: 1). Görülebileceği gibi kültür üç farklı konumsal noktalarda yerleştirilmiştir. Elbette bu konumsal tanımlar dönemin ya da araştırmacının kendisinin de değersel tutumlarına bağlı olarak oluşturulmaktadır. Örneğin Tylor’ın tanımında etnomerkezci bir özellik varken Boas’ın görüşünde kişisel yargıların ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bir yaklaşım görülmektedir.

Genel olarak toplamak gerekirse hem bir sosyal süreç hem de sosyal sürecin düzenleyicisi olan kültür (Köktürk, 2007: 25) “bir toplumun paylaştığı ve üyelerine yaydığı görüşler, değerler ve algılardır; bu görüş, değer ve algılar, davranışı yorumlamada kullanılır ve davranışa da yansır” (Haviland vd., 2008: 103).

Bu noktada toplumun sadece genel olarak kullandığımız ulus ya da devlet ile sınırlandırılmaması gerektiğini belirtmekte fayda var. Çünkü ulusal kimliklerin sınırlandırıcı ve homojenleştirici özelliği sebebiyle toplumun bu yöndeki bir tanımı kültürü de bu kapsamda indirgeyebilmektedir. Toplumunu daha geniş ve nötral koşullarda tanımlarsak onu belli değerler ekseninde yapılaşmış bir yapı olarak düşünmek gerekmektedir. Bir toplumda her şeyi mekân ve zaman çizelgesinde tek boyutlu olarak işlemselleştiren tek bir kültür yoktur. Farklı grupların farklı kültürel yapılarla sahip olmakla birlikte kültürün kendisi de insan kolektivitinin kompleks yapısı nedeniyle oluşan başka kurumlarla ilişkisi vardır. Bu bağlamda bu çalışmada kültür siyaset kurumu ile ilişkisi bakımından ele alınmaktadır.

Siyasal bağlam içerisinde bir kimlik kaynağı olan kültür ulus ya da devlet ile anılarak ‘bizi’ ‘onlar’dan farklılaştırır ve bu şekilde topluma benlik aşısı yapar. Kendine has yapısını oluştururken başka yapılar arasındaki mesafeyi belirginleştirerek siyasal ve ideolojik yönere bürünmekte ve böylece siyasal bir eylem olarak ortaya çıkmaktadır (Alver, 2007: 133). Bundan dolayı bir sonraki bölümde bu konu tartışılmaktadır.

1.2. Kültür ve Siyaset Etkileşimi

Siyaset ve kültür kavramları sosyal bilimler için birçok konu yelpazesinde yayılabilecek merkezi kavramlardır. Tanımlanma açısından özgün niteliklere sahip olsalar da birbirinden tamamen ayrı değildirler. Etkileşim süreçleri kapsamında sosyolojik olarak bakıldığında siyaset ve kültürün birbirinin meşruiyet kaynakları olabilecekleri söylenebilir. Özellikle siyasetin kültürü bu yönde kullanma arzusu gizli bir gerçek değildir.

Kamu düzenini sağlamak ve genel yönetimi gerçekleştirmeye yönelik bir kurum olarak siyaset klan ve kabile hayatından itibaren var olmuştur (Aydın, 2013: 183). Geçmişte kültür ve siyaset birbiriyle entegre edilmiş bir şekilde çalışarak farklı toplumsal işlevler yerine getirmişlerdir. Hatta modern anlayışlar bakımından bile

siyasetin kültürden tamamen ayrıldığı söylenemez. Mesela Gerson, ‘Mekânın Gururu’ (The Pride of Place) kitabında ‘yerel anıların kültü’ olarak adlandırdığı bir olgunun 19. yüzyıldaki Fransız devleti tarafından desteklendiği ve ‘yerel’ ile modern olanın 1820’lerden 1890’lara kadar düşmanca bir şekilde değil, birlikte var olduğunu ve bu yerel anıların politik amaçlara hizmet ettiğini ileri sürmüştür (Gerson, 2003).

Yine de genelde siyaset ve kültür arasındaki ilişki, özellikle siyasal gücün organize olarak yoğunlaştığı modern dönemlerde, hegemonik bir konumda inşa edilmektedir. Diğer bir ifade ile kültürün siyaset tarafından kullanıldığı söylenebilir. Bu kullanımın sonucunda kültür değişime uğramaktadır. Böylece siyaset ve kültür ilişkisini kavramlaştırmak gerekirse onu kültür politikası¹ olarak tanımlamak doğru olacaktır. Üstel’in işaret ettiği üzere kültür politikası kavramı kültürden çok politik eylemlerle ilgilidir. Buna göre kültür politikası kamu politikası çerçevesinde tanımlanmakta ve devletin kültürel alana müdahale ederek yurttaşların kültüre erişimini evrenselleştirme iradesiyle ilgilidir. Kavram; kamu otoritelerinin kültürel hayata yaptıkları müdahaleler doğrultusunda destek sağlamasını ifade eder (Üstel, 2021: 18-21). Ancak bu tanım sosyolojik olarak son derece uzak ve söz konusu gerçekliğin holistik doğasını göstermemektedir. Yani kültür politikasının sadece devletin kültürel unsurlara sağladığı destekler temelinde tanımlanması politik bir tanım olup siyaset ve kültür arasındaki ilişkinin sosyolojik boyutunu örtmektedir. Diğer bir ifade ile kültürün siyasal projeler kapsamında rasyonel yöntemler doğrultusunda kullanılmasına ve tasarlanmasına göndermede bulunmak konusunda zayıf görünmektedir.

Dolayısıyla konumuz açısından da gerekli olduğu için kültür politikasıyla kültürel alanın siyasal erk tarafından biçimlendirilmesi anlaşılmalıdır. Bu açıdan ele alındığında siyasetin kültür üzerindeki etkisi en net ve açık şekilde kültürel değişim süreçlerinde ortaya çıkar. Kültürel değişimlerin gerçekleşmesi için belli bir itici gücün gerekli olduğu gerçeğine dayandığımızda bunu en başarılı şekilde yapabilen siyasal iktidardır. Bunun nedeni iktidarın direnişle karşılaştığında bile onu geçebilme ve

¹ Bu çalışma bağlamında kullanılan kültür politikası kavramı kültüre yapılaşmış bir yaşam biçimi temelinde yaklaşmaktadır. Nihayet kültür sadece estetiğin ve etiğin dar sınırları içerisinde düşünülmemelidir. Onu tıpkı bir önceki bölümde de tartışıldığı gibi insan yaşamının genel yapısını kuşatan bir çember olarak değerlendirmek gerekir.

kendini gerçekleştirebilme sürecinde ortaya çıkmasıdır. Özellikle önemli bir siyasal organizasyon olan modern devletler bağlamında bakıldığında bu durumu en güzel şekilde betimleyen kişi Max Weber'dir. Giddens'in vurguladığı üzere Weber:

Her şeyin üzerinde, güç kullanımıyla, devletin belirli bir bölgesel alan üzerindeki iddia kapasitesini vurgulamaktadır. Modern devlet 'bölgesel esasla var olan zorlayıcı bir birlikteliktir ve sınırları içerisinde gücünün kullanımının meşru denetimini tekeli altında almaktadır (...). Böylece bir grubun siyasi karakteri sadece, 'amaç' olmaktan ziyade, 'araç' olan bir güç kullanımı tekeline sahip olması çerçevesinde tanımlanabilir (Giddens, 1999: 42).

Ancak iktidarı ele geçirmek sadece hükmetmeyi sağlar. Bundan sonra önemli olan yönetimi ele geçirmektir (Gramsci, 1997: 28). Siyaset kurumunun işlevlerini üstlenen modern devlet kendine özgü hareket etme eğilimini hegemonik bir zemin bağlamında özgür bir alan yaratarak korumaya çalışmaktadır. Bunu sağlayan mekanizma hegemonyadır. Söz konusu özgürlük alanının oluşmasının nedeni hegemonyanın meşrulaştırıcı bir girişimler tümü olmasında yatmaktadır. Carnoy'un tanımına bakıldığında "hegemonya, egemen sınıfın her şey kapsayan kendi evrensel görüşünü oluşturmak ve kontrol altındaki grupların çıkarlarını ve ihtiyaçlarını şekillendirmek için kullandığı siyasi, ahlaki ve entelektüel liderliği kapsamındaki girişimleri içerir" (Carnoy, 1984: 70). Dolayısıyla modern devleti hegemonik özelliği temelinde siyasallığın temsilcisi konumundaki zorlayıcı bir birlik ve sınırları içerisinde gücünü meşru yollarla uygulayan bir yapı olarak ele aldığımızda kültürel değişimler üzerinde en etkili faktörün kendisinin olduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

1.2.1. Sosyalist Arnavutluk'ta Siyaset ve Kültür Arasındaki İlişki

Modern siyasal gelişmelere baktığımızda modernleşme yolunda girmek isteyen birçok devletin başına geçen siyasal elitler kendi hegemonyalarını oluşturmaya çalışmışlardır. Çünkü yenilikçi projelerini "sağlıklı" bir şekilde hayata geçirebilmeleri için belli bir meşruiyet ve planlama yapısına ihtiyaçları var. Bu anlamda İkinci Dünya Savaşından sonra Arnavutluk'taki sosyalist rejimin yapılandırılmasında kültürün siyasal elitin hegemonik ihtiyaçları doğrultusunda indirgendiği bir süreç karşımıza çıkar.

Arnavutluk'ta 1944 – 1992 yılları arasındaki gelişmeler yeni bir hegemonik yapısının inşası kapsamında analiz edilirse hegemonyanın önemli bir boyutunun kültürel söylem çerçevesinde oluştuğu görülecektir. Özellikle Marksist ideolojinin toplumsal ve kültürel yaşama ilişkin atfettiği anlamlandırma stratejilerinin temelinde devrimsel bir anlayışın varlığı bu iddiayı ispatlar niteliktedir.

Zeneli, Sosyalist Arnavutluk'taki kültürün estetik boyutunu ifade eden sanat eserlerinin partinin ideolojisini, liderin karizmasını ve uluslararası alanda alınan kararları meşrulaştırarak bu yıllar arasında kurulan statükonun sınırlarını koruduğunu öne sürmüştür. Yani sanatın (çalışmasında araştırdığı şarkıların) gerçek ve pragmatik işlevini ideolojik ilkelerinin hayata geçirilmesindeki arzudan çok bir meşrulaştırma mekanizması olmasında görmektedir (Zeneli, 2023). Bunun yanında siyasal ve toplumsal söylem düzleminde bakıldığında meşrulaştırma süreci kontrol altındaki grupların istek ve ihtiyaçlarını kültürel yaşam çerçevesinde de belirlemeye çalışan bir hegemonik söylem sayesinde gerçekleşmiştir. Kültürel nitelikteki bu hegemonik söylem Bardhoshi'nin ileri sürdüğü gibi Arnavut kültürünü bütünlüklü veya kısmi olarak şekillendirme amacını güden projeler doğrultusunda kavramlaştırılan modernleşme (Bardhoshi, 2010: 80) sürecinin yukarıdan belirlenen direktifleri kapsamında oluşturulmuştur. Bu direktifler ise Marksizm – Leninizm ideolojisine uygun bir şekilde seçilmiştir:

Diktatörlük durumundaki etnoloji ve folklor devlet tarafından belirlenen dünya görüşünün konturlarını güçlendirmek için hizmet emiştir. Söz konusu bilimsel sektörün bu politik ve ideolojik içsel görevi diyalektik ve tarihsel yöntem tarafından sosyalist dünya görüşünün mantığında asimile edilen ilişki ve unsurların koparılabilmesi ve mantığı yeni dünyanın öncüllerine indirgenemeyen ilişkilerin yok edilebileceği geleneksel toplumdaki yeni dünya görüşlerinin belirginleştirilmesi ve kataloglanması olmadan gerçekleştirilemezdi (Hankollari, 2019: 129).

Sosyalist rejim kendi hegemonyasını kurarken bunu hem tarihsel bir geçmişe başvurarak hem de ileriye dönük benimsenen ideolojinin yönergelerine bağlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Kültür de bu bağlamda araçsallaştırılmıştır.

Ballgjati'ye göre sanat eserlerinin ayıklanma süreci tarihsel figürler ve olaylarda destek bulmuştur. Bunlar Arnavutların tarih boyunca düşmanlara karşı direnmekten başka bir şey yapmadıkları direniş mitine dayanarak parti ve liderleri tarafından verilen özgürlüğü ve halkın bu özgürlüğe olan aşkı onaylama ve ispatlamada işlevselleştirilmişlerdir (Ballgjati, 2021: 58). Bu bağlamda eski ve geleneksel olan araçsallaştırılarak ileriye, yani geleceğe yönelik vizyonu meşrulaştırmak için yeniden inşa edilmiştir. Mesela Zeneli'nin ileri sürdüğü üzere şarkılarda geçen vatan ifadesi hem eski hem de yeni olarak nitelendirilmiştir. Düalist bir anlayış kapsamında ele alınan vatan eski olma açısından halkın hakkı olduğunu onaylarken yeni olması partinin yeni ideolojik ilkeleri doğrultusunda gerçekleşen inşa sürecini temsil etmektedir (Zeneli, 2023: 63). Dönemin siyasal ve ideolojik bağlamı düşünce ve fikirler üzerinde baskı uygulayarak sanat eserlerinin içeriğini kontrol altında tutmaya gayret göstermiştir. Bu şekilde sanat partinin amaçladığı ideolojik eğitim ekseninde kullanılmıştır (Isufi, 2018: 77). Bu sürecin doğallık yansıtan bir düzen anlayışı ile ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Minga'ya göre İkinci Dünya Savaşından sonra Arnavut müziğinin kurumsallaşma süreci sadece somut kurumların kurulmasıyla ve uygulamaların formalleşmesiyle sınırlandırılmaz. Bunun yanı sıra müziğin modern düzenlenme sürecinde meydana gelen düzen Baumancı anlamında bir rejim (order) şeklinde belirmektedir. Yani her şeyin kendi yerinden başka bir yerde olamayacağı bir durum söz konusudur (Minga, 2018: 52-53). Sosyalist rejimin ideolojik yapısına bakıldığında bu pek de şaşırtıcı bir süreç olarak görülmemelidir. Çünkü zaten dönemin ideolojisi temelde bilimsel olarak ölçülebileceği varsayılan “doğal” bir paradigmatik zeminde inşa edilmiştir. Doğallık özelliği nedeniyle kendine içkin değişmezlik iddia eden bu paradigmanın toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik dünyaya yaklaşma biçiminin de öngörülebilirliğin ve hesaplanabilirliğin hâkim olduğu bir düzen anlayışına dayanması kaçınılmazdır. Bunun nedeni yeni bir hayatın, insanın, kimliklerin ve ilişkilerin yaratılma sürecinin “müphem havalının”, beklenmedik sürprizlerin “rahatsız edici” etkilerinin ve “farklı” öznelerin varlığında konumlandırılması ideolojik kaçınılmazlığın gerçeklik potansiyelini zayıflatmasıdır. Kaldı ki böyle bir sonuç dönemin iktidarı tarafından tehdit edici bir unsur olarak görülmekteydi.

Bu bakımdan yaklaşıldığında sosyalist rejimin aldığı müdahaleci girişimlerinin indirgemeci bir dünya görüşü niteliğinde olduklarını söylemek doğru olacaktır. Rejim için Arnavut toplumun özellikleri ve tarihsel yönü tarihin ilerlemeci güçlerinin hızını ve devletin sosyalist toplumu oluşturmak için uygulaması gereken müdahalelerin genişliğini sınırlandıran değişkenler olarak değerlendirilmekteydi (Hankollari, 2019: 119). Buna göre siyasal elit kendi hegemonyasını inşa ederken kültürel iktidarın kendi elinde olmasının halkın çıkarları ve istekleriyle örtüşüğünü ileri sürerek bu durumu meşrulaştırmaya çalışmıştır. İdeolojik değerler kapsamında oluşan hegemonyanın ileri sürülen doğallığının sürekli olarak canlı tutulması ve meşrulaştırılmasına dikkat edilmiştir.

Dönemin hegemonik söylemini tespit etmek hiç de zor değildir. Kamusal alanda ve kitle iletişim araçlarında vurgulanan bu söylem parti tarafından tek boyutlu olarak bildirilmekteydi. Dönemin lideri olan Enver Hoxha'nın 1967 yılında yazdığı gibi partinin büyük çabası insanları sadece kendilerini düşünmeleri için eğitmemiştir. Kendisinin ileri sürdüğü üzere, eskiden bireyselliğin tuzağında düşmüş insanlar sadece kendileri ve aileleri için çalışıp düşünürlermiş. Sosyalizmde ise herkes güçlü ilişkiler aracılığıyla kolektiviteye bağlı olmuşlardır. İnsanları başarıya ulaştıran partinin ise hiçten var olmadığını, onu ve üyelerini halk çıkarmıştır diyerek yine ideolojik bir tipoloji ekseninde oluşturulan hegemonyanın halktan kaynaklandığını belirtip meşruiyetini göstermeye çalışmaktadır (Hoxha, 1982a: 9-10). Halkın kültürel alanını yok et² - yeniden kur ilkesine bağlı olarak meydana gelen dönüştürülme süreci siyasal elitin etik ve ideolojik değerleri çerçevesinde oluşan zorunlulukların ve gerekliliklerin propagandasının yapıldığı koşullarda gerçekleşmiştir. Doja ve Abazi'nin işaret ettikleri üzere halkın kültürel üretimi böyle bir çerçevede oluşmuştur:

Arnavut kültürel üretimi resmi olarak Ekim 1949'da Yazarlar ve Sanatçılar Birliğinin üçüncü konferansında kabul edilen sosyalist realizm yöntemini takip etmek zorunda kaldı. Bu bağlamda halk kültürünün anlamı parçalanmaya başlandı ve sosyalist realizmin yeni kültürel pragmatğine tabi tutulan yeni bir

² Burada kullanılan yok etme süreci zorunlu olarak geleneksel olanın tamamen ortadan kaldırıldığı bir duruma işaret etmez. Bunun yanında geleneksel olan metafizik unsurlardan arınarak ideolojinin çıkarları kapsamında yeniden üretilmiştir. Daha fazlası için: (bkz. Hankollari, 2019).

anlam kodu oluşturuldu. Halk kültürü üzerine belli söylemler, faaliyetler ve bilgi üretimine neden olan bu süreç tüm kültürel sistemi ve sosyal yaşamı açıklamak ve yorumlamak için yeni bir düşünce tarzına ve dizi aracına dönüştü (Doja ve Abazi, 2016: 167).

İktidardaki siyasal elite hizmet eden otoriter ideolojinin sosyalizm dönemine ait halk kültürü çalışmalarında meydana gelen sözde özgünlük ve yeni folklor hareketi söyleminin arkasında saklandığı görünmektedir. İktidarda bulunanlar tarafından manipüle edilen geleneksel değerlerin vurgulanması ise daha çok mutlak iktidarın bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Yerel özgünlük ise iktidardakilerin gücünü ve eylemlerini meşrulaştıran milli giyimler ve danslar gibi dışsal faaliyetlere indirgenmiştir (Doja ve Abazi, 2016: 173).

Elbette bu hegemonyanın inşası sadece sanat ve manevi kültür alanında görülmemektedir. Aynı durum maddi kültürün unsurlarında da mevcuttur. Özellikle ekonomik sistemin Marksizm – Leninizm ideolojisine dayanarak kurulması aynı çizgide ilerlemiştir. Mesela sosyalist hayatın bir gereği olarak görülen kooperatiflerin oluşturulmasının diğer durumlarda olduğu gibi yine halkın isteği sonucunda ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Ya da daha doğrusu böyle bir sistemin partinin yönlendirilmesi doğrultusunda gelişen halkın isteğine bağlı olarak doğduğu belirtilerek meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Enver Hoxha yine yazılarında insanların kendi kişisel bahçelerini küçültmeye karar verdikleri ve bu şekilde davranarak hem Marksizm – Leninizm’i doğru anladıklarını hem de vatanseverlik gösterdiklerini öne sürmüştür. İlk başta ortak iyiliğini anlamadıkları için ikna olmayan ama sonradan bu sistemin olumlu sonuçlarını gören insanlar da sonunda ikna olmuşlardır. Böylece hem tarımın gelişmesinde hem de mülk kavramının değişmesinde rol onayan halk lider tarafından övünerek bu eylemin paha biçilemez bir değere sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca partinin uzmanları belirlenen görevlerini yapmadıklarında halktan susmaması ve partinin örgütsel bileşenlerini eleştirmeleri istenmektedir (Hoxha, 1982a: 16-17). Dolayısıyla maddi kültürün yeni unsurlarının ele alınma şekli yine meşruiyeti halktan kaynaklandığı söylenen ideolojiye bağlı siyasal elitsel nitelikte olan hegemonik bir söylem olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak yukarıdaki tartışmalardan anlaşılacağı gibi sosyolojik analiz açısından siyaset ve kültür arasındaki ilişkiyi siyasal elitlerin topluma müdahale etme biçimlerini meşrulaştırmak için kullandıkları hegemonik yapıların sınırları içerisinde değerlendirmek önemlidir. Bu bağlamda Sosyalist Arnavutluk'ta siyaset – kültür ilişkisi siyasal bir eylem olarak meydana gelmektedir. Hem maddi hem manevi kültür siyasal ideolojinin koyduğu sınırlar içerisinde yeniden üretilerek siyasal elitin hegemonik yapısını meşrulaştıracak şekilde bildirilmektedir. Elbette kültür ve siyaset arasındaki ilişki sadece hegemonik gerçeklikle sınırlı değildir ama çalışmamız için açığa çıkarılması önemli olan boyut budur.

Şu ana kadar kültürün siyaset tarafından kullanıldığı ve siyasal amaçlarla kıyaslandığında pasif bir konumda bulunduğu vurgulandı. Halbuki kültür siyasete tamamen bağımlı değildir. Berezin'in belirttiği gibi siyaset ve kültür terimlerinin her biri özerk birer toplumsal alana işaret eder. Buna göre siyaset tarafından kullanılabilen kültürel temalar varsa da bunlar siyasal kullanımından bağımsız bir şekilde var olurlar (Berezin, 1997: 363). Yine de kültürü göreceli olarak siyasal eyleme bağlı kılan kültür politikası kavramının yanında siyasal eylemi kültürün otonom alanı içerisinde yerleştiren kavramlar da mevcuttur. Çalışma bağlamında merkezi bir öneme sahip olan bu kavramlardan biri siyasal kültürdür.

Siyasal kültür hem söz konusu hegemonik uygulamaların anlaşılması için hem de çalışmanın temel amacı olan devletin yaptığı suçların meşrulaştırılma sürecine ilişkin bir anlayış geliştirmek açısından son derece işlevsel olması nedeniyle tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle sonraki bölümlerde siyasal kültürün hem teorik çerçevesi hem de Sosyalist Arnavutluk'taki inşa süreci ve niteliği tartışılmıştır.

1.2.2. Siyasal Kültür (Almond ve Verba)

Bir önceki tartışmada siyasal kültür kavramında önceliğin kültüre ait olduğu vurgulandı. Bu ise siyasallığın kültürün mantığına uygun bir şekilde çalıştığı anlamına gelir. Diğer bir ifade ile kültür politikası kavramında kültür ve politika arasında belirgin farklar varken ve siyasal anlayışlara uygun olmayan kültürel unsurların siyasal uygulamalarla yeniden tasarlanma süreci mevcutken, siyasal kültür kavramı siyasal

olanı bir kültürel olgu olarak resmeder. Siyasal olanın kültürel olarak inşa edilmesi söz konusudur. Peki bu durum tam olarak ne ifade eder?

Siyasal kültürün en bilinen iki araştırmacısı olan Almond ve Verba bu kavramı iki nedenden ötürü kullanmaktadır: birincisi bu kavram politik olan ile olmayan tutumlar arasındaki farkı belirginleştirmek için yararlıdır. İkincisi bu kavram antropoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerin kültürel çatışma, kültürleşme ve toplumsallaşma gibi bazı kavramsal çerçevelerinin³ kullanılmasına izin verir. Ayrıca siyasal ve toplumsal süreçlerin genel olgularını anlamak için de işlevsel görünmektedir (Almond ve Verba, 1989: 12-13). Siyasal kültür, siyasal tutumlarla ilgili bir kavram olsa da insanların siyasal alandaki yaşam biçimlerini oluşturan kültürel bir yapısı vardır. Çünkü bu siyasal tutumlar belli değer, inanç ve normlar kapsamında oluşur⁴.

Almond siyasal kültürü tanımlarken siyasal sistem ile ilişkilendirmiştir. Her siyasal sistemin siyasal eylem açısından oryantasyonlarının belli bir kalıpta yerleşmişliğini siyasal kültür olarak değerlendirmiştir (Çalışkan, 2017: 34). Oryantasyonların yerleşmişliğini temsil eden bu kalıp siyasal nitelikteki toplumsal davranışları yönlendirme özelliğine sahiptir. Durdu'nun işaret ettiği üzere siyasal kültürün önemli işlevlerinden biri bazı inanç ve davranış kalıplarının standartlaşması aracılığıyla siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırmaktır. Böylece yönetenlerin yönetim biçimini meşrulaştırarak siyasal sistemin devamlılığı sağlanır (Durdu, 2018: 575).

Siyasal analiz birimi olarak bireyi temel alan Almond ve Verba, bireylerin siyasal sisteme ilişkin algılarının ve tutumlarının belli bir ülkedeki siyasal kültürün tipini gösterebileceğini ileri sürmektedir (Çalışkan, 2016: 24). Bir toplumun siyasal kültüründen bahsetmek halkın kognitif, değerlendirici ve duygusal yönelimlerinde içselleştirilmiş olan siyasal sistemine işaret etmek demektir (Almond ve Verba, 1989: 13). Yine de siyasal kültür ne tamamen bireye ne de siyasal sisteme indirgenebilir. Bireyler toplumun temel birimleri kabul edilse de sosyal sistemlerin özellikleri hesabın dışında bırakılmaz (Wilson, 2000: 247). Bu bağlamda siyasal kültürün kendine ait bir "mantığı" ve yapısı mevcuttur. Söz konusu mantık ve yapı ideolojilerden tetiklenen

³ Bu çerçeveler arasında bulunan toplumsallaşma daha sonraki bölümlerde tartışılacak olan siyasal kültürün suçu meşrulaştırma sürecini suç sosyolojisi kapsamında irdelemek için merkezi bir role sahiptir.

⁴ Kültürün yapısının değerler, inançlar, normlar ve ifade sembollerinden oluştuğunu daha önce belirtmiştik.

siyasal amaçların gerçekleşmesine yönelik organize bir şekilde işleyerek toplumsal yaşamın üzerine belli sonuçlara sebep olmaktadır. Ama bu konu daha sonraki bölümlerde tartışılacağı için şimdilik Almond ve Verba'nın siyasal kültür modellerini ve bunları oluşturan unsurları tartışmak yeterli olacaktır.

Belli bir ulusun üyeleri arasında siyasal nesnelere yönelik kalıplarının dağılımı olan siyasal kültür, ilişkiler ve objelerle ilgili içselleştirilmiş yönere işaret eder. Bunlar üçe ayrılır: siyasal sistem hakkındaki bilgi ve inanca işaret eden bilişsel yönelim; siyasal sistemin rol ve performansı hakkındaki duygularla ilgili olan duygusal yönelim ve son olarak değer standartları ve kriterleri çerçevesinde oluşan siyasal sistem hakkındaki yargı ve görüşlerine tekabül eden değerlendirici yönelim (Almond ve Verba, 1989: 13-14). Siyasal objeler ise şu şekilde kategorize edilmiştir:

- a) **“Sistemin Tümü (General Political System):** Toplumda ve onun iktidar tipinde kabul gören sistemin tümü, vatanseverlik ya da yabancılaşma gibi duyguları, kendi ülkesi hakkında zayıf, güçlü gibi ve iktidar şeklini ise demokratik, anayasal ya da sosyalist gibi niteleyen bilişsel ve yargısal faktörleri içermektedir”.
- b) **“Toplumun Kendini Değerlendirmesi (The Self as Political Actor):** Bir toplumda hâkim olan duygular ve toplumun kendisi üzerine olan bilincidir. Siyasete tabi olma normunun içeriği ve kalitesi ile siyasal sistem karşısında kişisel yetkinliğin kalite ve içeriğidir”.
- c) **“Girdi Boyutu (Input Aspect):** Halkın talepleri ile siyasi karar vericiler arasındaki partiler ve medya gibi kurumlar yoluyla oluşan aracılık süreci ve bu taleplerin yerine getirilme sürecidir”.
- d) **“Çıktı Boyutu (Output Aspect):** Siyasal yapı ve aktörlerin (mahkemeler, bürokrasi, yasama organı) dâhil olduğu, politikaların uygulandığı ya da yerleştiği idari süreçlerdir” (Aktaran: Çalışkan, 2017: 36).

1.2.2.1. Siyasal Kültür Modelleri

Almond ve Verba'nın yaptığı sınıflandırmalara bakıldığında siyasal kültürün üçe ayrıldığı görülmektedir: yöresel, tebaa ve katılımcı siyasal kültür. Yukarıda belirlenen

siyasal objelere yönelik bilgi düzeyi ve bu objelere ilişkin olarak gelişen bilişsel, duygusal ve değerlendirici yönelimlerinin sıklığı siyasal kültürün tipini gösterir⁵(Almond ve Verba, 1989: 16). Bu açıdan siyasal objeler siyasal kültürün hangi tipte ya da model şeklinde ortaya çıktığını temsil eder. Bu bağlamda aşağıda öncelikle siyasal kültür tiplerinin verildiği bir tablo yer almaktadır. Daha sonra sırayla siyasal kültürün modelleri tartışılmıştır.

Tablo-2: Siyasal Kültürel Tipler

	Sistemin Tümü	Girdi Boyutu	Çıktı Boyutu	Toplumun Kendini Değerlendirmesi
Yöresel (Parochial)	0	0	0	0
Tebaa (Subject)	1	0	1	0
Katılımcı (Participant)	1	1	1	1

0=oryantasyon yok; 1=oryantasyon var

Kaynak: (Aktaran: Çalışkan, 2017: 38).

1.2.2.1.1. Yöresel (Parochial) Siyasal Kültür

Yöresel siyasal kültür kavramı sistemin içerisinde gelişen siyasal sosyalleşmenin zayıf olmasına işaret eder. Buna göre vatandaşlar hükümetin varlığından, yapısından ve işlevlerinden haberdar olmamakla birlikte, haberdar olduklarında bile bu durum etnik duygularla bulanıklaşır. Dolayısıyla bu durumda merkezi yapılardan ziyade daha çok etnik topluluklara odaklanma yaşanır (Abbo ve Bashir, 2020: 31-32). Diğer bir ifade ile bu siyasal kültür tipi Almond ve Verba'nın yukarıdaki tablosunda sunulduğu üzere sistemin tümüne, girdi boyutuna, çıktı boyutuna ve toplumun kendini değerlendirme durumuna ilişkin oryantasyonların yokluğunda ortaya çıkar.

Yöresel siyasal kültür, Afrika kabilelerinde olduğu gibi diğer dini ve toplumsal normlarla bütünleşmiş bir şekilde işler. Böyle bir kültüre sahip olanlar

⁵ Söz konusu objelere ilişkin yönelimler çalışmamızın bulgularında kolayca görülebilir. Bu çerçevede en fazla göze çarpan obje partinin kendisidir. Siyasal kültürü oluşturan yönelimler yoğun bir şekilde partinin toplumsal hayattaki konumuna ve faaliyetlerine odaklanmış durumdadır. Bundan dolayı modellerin tartışılması bu açıdan önem arz eder.

siyasal sistemden herhangi bir şey beklemezler (Almond ve Verba, 1989: 17). Aslında bu nitelikteki bir siyasal kültür milli bir siyasal kültür düzeyine ulaşmamıştır. Bu kültür çerçevesinde oluşan görüşler buldukları toplumun dogmalarından ibarettir (Kazak, 2019: 12). Mesela bazı toplumlarda politik örgütlenme esnek ve gayri resmi akrabalık sistemlerine dayanmakta ve liderler gerçek iktidara sahip değildir. Bu tür toplumlarda liderlerin belirlenmiş görevleri yok ve halkı yasalara ve geleneklere uymaya zorlayacak derecede bir güç buldurmamaktadırlar. Hatta toplumsal örgütlenmenin temeli de evlilik ve akrabalık üzerine kuruludur (Haviland vd., 2008: 583-584). Bu anlamda yöresel siyasal kültür daha çok siyasal rollerin çok fazla kompleks olmadığı, yani toplumdaki diğer kurumsal rollerden belli bir otonomi kazanmadığı ve bu nedenle özgün olarak uygulanmadığı koşullarda ortaya çıkar. Sosyolojik olarak incelendiğinde bu siyasal kültür nedeniyle siyaset kurumun kendine içkin bir mantığının ve bağımsız bir alanının olmadığı ya da çok zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

1.2.2.1.2. Tebaa (Subject) Siyasal Kültür

Tebaa siyasal kültür yöresel kültürden farklı olarak siyasi kurumun toplumdaki işlevselliğinin ayrılmış olduğu bir yapıda ortaya çıkar. Daha önce siyasal kültürün bireylerin yönelimleri doğrultusunda araştırılabileceği belirtilmişse de bu oryantasyonlar, içinde buldukları toplumsal, kültürel ve ekonomik yapının sosyolojik durumu ile ilişkilidir. Yani söz konusu oryantasyonların oluşması belli sosyolojik koşullara da bağlıdır. Böylece yönelimlerin varlığı ya da yokluğu temelde bu koşullar çerçevesinde ortaya çıkar.

Siyasal kurumların gelişmeye başladığı bu koşullarda kişi siyasal sisteme ilgi göstermekle birlikte kendisini bir tebaa olarak değerlendirmektedir. Siyasal sistemin işleyişinde aktif bir katılımın olmadığı bu siyasal kültür biçimi genelde merkezileşmiş ve otoriter bir yapıda meydana gelir. Kişi bu bağlamda sadece emirleri yerine getirmekle yükümlüdür (Bağcı, 2022: 355). Bunun yanında bu siyasal kültür tipinin sistemin tümüne ve çıktığı boyutuna ilişkin yönelimlerin yüksek sıklığı tarafından karakterize edildiğini belirtmek önemlidir. Özne, özel hükümet otoritesinin varlığından haberdardır ve ona ilişkin gurur gibi olumlu ya da olumsuz duygular besleyebilir. Onu meşru ya da tam tersi olarak da değerlendirebilir. Buna rağmen öznenin sistemin tümü ve çıktığı boyutu ile olan ilişkisi pasif bir nitelik taşır (Almond

ve Verba, 1989: 17-18). Demek ki tebaa siyasal kültür temelinde, yani varlığı için zorunlu bir koşul olan siyasal kurumun özerk olduğu bir düzlemde meydana gelir. Genel özellikleri bakımından incelendiğinde ise bu özellikler toplumdaki bireylerin siyasal sistem üzerine etki edici bir konumda bulunmadıkları ve bu anlamda yukarıdan gelen emirlere şartsız bir şekilde itaat ettikleri koşullarda oluşur. Sonuç olarak siyasal merkez ile normal bireyler arasındaki ilişkinin son derece katı hiyerarşik bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

1.2.2.1.3. Katılımcı (Participant) Siyasal Kültür

Yine yukarıdaki Tablo 2'ye baktığımızda katılımcı siyasal kültürünü benimseyenler siyasal obje yapısının tüm bileşenlerine kognitif, değerlendirici ve duygusal anlamda yönelmektedir. Katılımcı siyasal kültür de tebaa kültüründe olduğu gibi siyasal sistemin belli bir düzeyde toplumdaki diğer kurumsal yapılardan bağımsız olduğu durumlarda oluşur. Ancak bundan farklı olarak katılımcılar siyasal kültüründe girdi boyutuna ve kendilerini değerlendirme sürecine kayıtsız kalmamaktadır. Bu doğrultuda Önen'in belirttiği şekilde katılımcılar siyasal sürece aktif bir şekilde katılmakta, siyasal bilgilere sahiptir, siyaseti belirlemede taleplerde bulunurlar ve siyasal lidere olan desteklerini onların performanslarına göre kararlaştırır (Önen, 2015: 27). Katılımcı siyasal kültür aslında demokratik bir toplum için temel bir unsur olarak görülebilir. Demokrasiyi Özer'in öne sürdüğü gibi siyasal kontrolün çoğunlukta olduğu dışsal bir yönetim şekli ve aynı zamanda toplumun kendine içkin bir yaşam biçimi olarak değerlendirdiğimizde bu böyledir (Özer, 1996: 72). "Çünkü demokrasi, halkın ve örgütlü halk kitlelerinin siyasetin her aşamasında, kararların alınmasında ve uygulamaya konulmasında aktif olmalarını ve etkin rol almaları imkânını yaratır" (Erzen ve Yalın, 2011: 50). Bu bağlamda katılımcıların girdi - çıktı boyutuna; sistemin tümüne ilişkin yönelimlerine ve kendilerini aktif bir aktör olarak değerlendirmelerine dayanan katılımcı siyasal kültürün demokrasinin ilkeleriyle ve gereklilikleriyle uyum gösterdiğini söylemek mantıklı bir çıkarım olacaktır.

Fakat bu üç siyasal kültür biçiminin birbirlerini dışlamadıklarını belirtmek önemlidir. Yani birbirlerinin yerine geçmezler. Bu bakımdan katılımcı siyasal kültür, tebaa ve yöresel yönelimlerinin yerini almaz. Katılımcı kültür tebaa ve yöresel kültür ile birlikte varlığını sürdürebilir ve bu ikisine üçüncü bir halka olarak eklenebilir.

Dolayısıyla katılımcı siyasetin bir üyesi sadece aktif bir birey değil, aynı zamanda otoritelere ve yasalara bağlı kalabilir ve başka birincil grupların bir üyesi de olabilir (Almond ve Verba, 1989: 18). Bu siyasal kültür tipleri birbiriyle entegre bir şekilde işleyebilmelerine rağmen bu işleme süreci homojen ve evrensel değildir. Almond ve Verba'nın yaptığı araştırmada farklı beş demokrasinin siyasal kültür tiplerindeki farklılıklar yöresel, tebaa ve katılımcı yönelimlerinin bireylerde nasıl ve hangi genişlikte bir araya geldikleri ve iç içe geçtiklerine bakılarak tespit edilmiştir (Almond ve Verba, 1989: 19). Bu anlamda katılımcı siyasal kültürü tek boyutlu ve sabit bir kap olarak düşünmemek gerekir. Tam tersine siyasal katılımcı kültürün içine girdiği yapılar bu siyasal kültür tipinin temel özgünlüğünü koruyan “mantık” dışında akışkan bir nitelik taşır. Bunun sonucunda katılımcı siyasal kültürün demokrasi ile olan ilişkisi de toplumdan topluma farklılık gösterir. Çünkü toplumların yapılaşma süreçlerini oluşturan normlar ve değerler, yani genel anlamda kültür, bazı açılardan benzerlik göstermekle birlikte hiçbir zaman tamamen aynı değildir.

İnsanların nasıl bir araya geleceklerini, nasıl iletişim kuracaklarını veya siyasi olarak nasıl katılım sağlayacaklarını belirleyen kültür, demokrasinin sürdürülebilirliği üzerine oldukça etkilidir. Kültür bu bağlamda demokrasiyi iki şekilde etkilemektedir. Bir yandan demokratik kurumlarına olan saygıyı ve bağlılığını tetiklerken diğer taraftan demokratik ilkelerinin kurumsallaşmasını sınırlayabilir. Çünkü bazen kültürel normlar demokratik değerlerle çatışabilmektedir (Demirci, 2023: 569). Mesela Arnavutluk'un totaliter sosyalist rejimden miras aldığı siyasal kültür demokratik rejime geçtikten sonraki süreçte kurulmaya çalışılan demokratik kurumların kurumsallaşma sürecini engellemiştir. Bunun nedeni siyasal kültür ile demokratik kurumlar arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanır. Yani post – sosyalist Arnavutluk'taki siyasal kültür demokratik değerlere tekabül etmediği için demokratikleşme sürecini de sınırlandırmış görünmektedir (Pajo, 2017). Bu anlamda siyasal kültürün demokratik yapılar için işlevsel olabilmesi içerdiği demokratik değer ve tutumlara bağlı olduğu söylenebilir.

1.2.2.2. Siyasal Kültürün Holistik Bir Tanımına Doğru

Almond ve Verba'nın geliştirdiği siyasal kültür kavramı önemli bir yere sahip olmasına rağmen farklı açılardan eleştiri almıştır. Eleştiriler bir yandan kavramın tam

olarak neye karşılık geldiği ve odaklandığı konusunda ortaya çıkarken diğer yandan kültür kavramının kendisinden kaynaklanan sorunlar bağlamında meydana gelmektedir.

Eleştirilerden biri siyasal kültürün daha çok mikro düzeylere odaklanma eğilimine dayanır. Buna göre siyasal kültür bireylere odaklanırken diğer düzeyleri odağın dışında bırakarak siyasal yapıları göz ardı etmiştir. Ayrıca kültür ve siyasal yapı arasındaki belirlenme sürecinin tek yönlü olması, yani siyasal kültürün siyasal yapıyı belirlediği ve ikisi arasındaki etkileşimin ele alınmaması da eleştiri konusu olmaktadır (Çalışkan, 2017: 42). Bu şekilde siyasal kültürün bireyseli anlayışı çok fazla iradeci olmakla da eleştirilebilir.

Siyasal kültür ile diğer bir sorun kavramlaştırmanın kendisindedir. Dittmer'in tartışmalarına bakıldığında bu durumun tam olarak siyasal kültürün siyasal yapılara ve politik psikolojiye indirgenmesini engelleyen kültürel olan nedir sorusunda yattığı görülmektedir. Çözüm olarak ona göre siyasal kültüre kültürel olma niteliğini kazandıran şey politik sembolizmdir. Çünkü semboller insanlardan bağımsızdır (Dittmer, 1977: 557). Bunun yanı sıra kültür kavramının tanımlanabilme özelliğinin sabit olmaması ekstra bir problem yaratmaktadır. Haring'e göre kültür kavramına yönelik yapılan tanımların içerdiği sorunlar bilimselliğin tanımlanmasında meydana gelen dikkatsizlikten kaynaklanır. Bu bağlamda kültür gözlemlenen olaylara veya gözlemlenme sürecine işaret eder ancak bu işaret etme süreci net değildir. Hatta ona göre kültür kimseye bir şey yapmaz. Cereyan eden olaylar belli insanlar tarafından kullanılan belirli yollarla gerçekleşir (Haring, 1949: 26-29). Haring'in kültür hakkında yaptığı tespitlere bakıldığında kültürün toplumsal süreçlerin inşa edilmesinde pek de dışsal anlamda işlevsel bir faktör olarak ortaya çıkmadığı sonucuna ulaşılır. Bu nedenle siyasal kültürün geçerliliği de tartışmalı hale gelir. Neyse ki bu eleştiriler daha çok siyasal kültürün ontolojik ve epistemolojik kabuller kapsamındaki bilimsel imkânı üzerine odaklandığı için konumuz bağlamındaki değeri sadece siyasal kültürün niteliğinin kapsayıcı olarak anlaşılmasını sağlaması bakımından geçerlidir. Dolayısıyla bunun ötesine geçmek konumuzun sınırlarını aşar ve bu nedenle yararsızdır.

Siyasal kültür her ne kadar eleştirilmişse de geçerliliğini kaybettiği söylenemez. Zaten sosyal bilimlerdeki kavramların birçoğunun toplumsallığın dinamizmi

nedeniyle eleştirilere maruz kaldığı bir gerçektir. Dolayısıyla siyasal kültür diğer kavramlarla kıyaslandığında özel bir yere sahip olmamasına rağmen siyasal süreçlere insanlardan göreceli anlamda bağımsız bir kültürel yapı olarak nasıl yaklaşılacağına ilişkin bir anlayış geliştirmek açısından işlevseldir.

Bunların dışında konumuz için siyasal kültürün Almond ve Verba'ninkinden daha kapsayıcı ve analitik bir kavramsal araç olması gerektiği aşikardır. Almond ve Verba'nın siyasal kültürü insanların siyasal süreçlere olan yönelimleri olarak tanımlaması kültürel olanın şartlarına birçok açıdan uyduğu halde eksik kalmaktadır. Bu eksiklik siyasal kültürü içeren kesimlerin ayrışmamasıyla ilgilidir. Çalışkan siyasal kültüre yapılan eleştirileri tartışırken dikkat çektiği gibi "The Civic Culture" eserinin göz ardı ettiği noktalardan biri toplumda herkesin aynı derecede siyasete ilgi ya da siyaset hakkında bilgi sahibi olmadığı ve bu nedenle de siyasete ilişkin tutumlarının farklılık göstereceğidir. Çünkü siyasal elit ve kitlenin sahip oldukları tutumlarda farklılık olabilir. Almond ve Verba da siyasal elitlerin oryantasyonlarını öğrenmek için ayrı bir çalışma tasarlamadıklarını belirtmişlerdir (Çalışkan, 2017: 49). Bu gerçekten de son derece önemli ve yapıcı bir eleştiridir.

Siyasal kültürün toplumdaki farklı kesimlere göre araştırılması sosyolojik olarak hem nasıl etkilendiği hem de toplumu etkilemesi anlamındaki işlevselliğinin anlaşılması mümkün olacaktır. Özellikle siyasal kültürün sadece insanların benimsedikleri pasif değerler ve tutumlar olarak değil, aynı zamanda bu değerlerin toplumsal süreçlerin inşa edilmesindeki rolüne işaret etmek de önemlidir. Bunu yapabilmek için siyasal elitlerin siyasal kültürel yapılarını incelemek gerekir. Bunun nedeni siyasal elitlerin iktidara sahip olması ve bundan dolayı içselleştirdikleri siyasal kültür çerçevesinde toplumsal değişimlere yön vermeleridir. Siyasal elitlerin siyasal kültürü toplumdaki diğer gruplarınkinden çok daha spesifik ve aktif olmaktadır.

Elitist görüşe göre genelde siyasal yargılar iyice ifade edilmiş değil çünkü insanların çoğu ne ilgilidir ne de yeterince bilgiye sahiptir. Siyaset hakkındaki inançlar yasa ve düzen gibi sembollere yönelik yapılan tepkilere bağlıdır. Elitin görüşleri ise daha fazla ayrılmış ve bilgi içeriklidir (Cobb, 1973: 126). Öte yandan seçkinlerin siyaset hakkındaki inançları zaman içerisinde sabit bir nitelik taşır (Cobb, 1973: 128). Durum böyle olunca elitin sabit siyasal inançlara sahip olması ve aynı zamanda iktidarı

da elinde bulundurması toplumsal süreçler üzerine etkili olması kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Kültürün kavramsal analizini yaptığımız bölümde inançlar dünyanın nasıl işlediğini belirleyen kabuller olarak tasvir edilmişti. Bu kapsamda Pye'nin ifadesiyle genel olarak kültürün toplumsal dünyaya tutarlılığı ve bütünleşmeyi vermesi gibi siyasal kültürün de siyasal alan için yapı ve anlamı sağladığını belirtmekte fayda var. Siyasal kültür toplumun gelenekleri, vatandaşların tutkuları, kolektif düşünce ve liderlerin tarzı ya da işleyiş kodları gibi unsurların tarihin rastgele ürünleri olmadığını, aksine bunların anlamlı bir bütünün parçaları olarak uyum içinde anlaşılır bir ilişkiler ağı oluşturduğunu öne sürer (Pye, 1965: 7-8). Siyasal kültürün tutarlı bir siyasal yapının ortaya çıkmasını sağlaması sadece toplumdaki kitlelerin onu içselleştirmesi yoluyla meydana gelmez. Siyasal elitin siyasal kültür yapısı da önemlidir. Putnam'a göre siyasetçilerin siyasetin nasıl işlemesi gerektiğini düşündükleri ve siyasette nasıl çalıştıkları gibi sorular siyasal sistemlerin işleyişini anlamak için önemlidir. O halde siyasal sistemlerin liderlerinin inanç, değer ve alışkanlıklarını elitsel siyasal kültür olarak tanımlamak doğru olacaktır (Putnam, 1971: 651). Gerçekten de rejim (demokratik veya totaliter) ne olursa olsun onu anlayabilmek için toplumdaki siyasal elitlerin siyasete yönelik inançlarını, değerlerini ve yönelimlerini tespit etmek son derece önemlidir (Üstündağ, 2023: 3072). Bu doğrultuda, "bir toplumdaki kabul edilen siyasal iktidar konumlarını işgal edenlerden" (Bottomore, 1990: 34) oluşan yönetici seçkinlerin siyasal kültürünün neyin nasıl yapılması gerektiği ilkesine bağlı kaldığı söylenebilir. Modern tarihin siyasal gelişmelerindeki devrimci hareketlerin de gösterdiği gibi siyasal elitin siyasal kültürü rasyonel olarak işletilen bir özelliğe sahiptir. Ancak bu rasyonalitenin iktidarı elinde bulundurma isteği çerçevesinde gelişmeye başlamasının siyasal kültürün temelde bu amaca yönelik meşrulaştırma stratejiler ekseninde hegemonik bir söylem ifade eden dar bir noktaya doğru yoğunlaşmasına neden olduğunu vurgulamak önemlidir. Pareto'nun söylediği gibi eskilerin yerine geçmek için çaba gösteren veya gücünü arttırmaya çalışan seçkinler böyle niyetleri olduğunu açıkça kabul etmezler. Buna karşıt olarak kendi iyiliklerinin değil, çoğunluğun iyiliği peşinde koşacaklarını ve sonunda bunun büyük bir mücadeleye yol açmasına rağmen bu mücadelenin bütün vatandaşlarının hakları için yapılacağını iddia ederler (Pareto, 2013: 35). Bundan anlaşılıyor ki seçkinlerin iktidar

ve hegemonya aracılığıyla belli bir siyasal sistemin sürdürülmesini sağlamaları ya da aksine aynı araçlarla onu değiştirmeleri siyasal kültürün işlevsel yönünü çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Siyasal kültür bu anlamda meşruiyetin malzemelerini sağlar. Siyasal elitin siyasal kültürü idealist değer ve tutumlar içerebilmesine rağmen bu kültürel yapı iktidarı almak ve onu sürdürmek isteği dışında inşa edilemez. Dolayısıyla onu bu dikotomik anlayış bağlamında ele almak gerekir. Ancak o zaman siyasal kültürün daha bütünlüklü bir resmi çizilmiş olur. Neticede bu tartışmalar bize siyasal kültürün holistik tipolojisinin iki boyuta bağlanabileceğini göstermektedir. Birincisi siyasal kültürün modellerine göre değişiklik gösterebilen duygusal ya da rasyonel- pragmatist temeller üzerine duran ve kitlelerin genelde iktidara el koymak ve onu sürdürmek dışında var olan genel bir siyasal kültür vardır. İkinci olarak hegemonik söylemler şeklinde pragmatist ve idealist olmak üzere farklı şekillerde oluşabilen ama bunun yanında iktidarın varlığına da hizmet eden siyasal elitin siyasal kültürü mevcuttur. Sosyalist Arnavutluk'ta siyaset ve kültür ilişkisini tartışırken gördüğümüz gibi Arnavutluk'taki siyasal elitin belli bir siyasal kültür yapısına sahip olduğu kesindir. Devrimci bir nitelik taşıyan bu siyasal kültür iktidarı ele geçirerek hegemonya yoluyla sürekli meşrulaştırılmaya ve toplumun geneline farklı kurumsal değişimlerin doğruluğuna atıfta bulunarak empoze edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sonraki bölüm modernitenin daha geniş bağlamı içerisinde Arnavutluk'taki bu yeni siyasal kültürün inşasının ve niteliğinin tartışılması yönünde yazılmıştır.

1.2.3. Sosyalist Arnavutluk Bağlamında Modernitenin Müdahale Neşteri Olarak Siyasal Kültür

Yeni bir toplumsal yapıya tekabül eden modernite sosyal bilimlerde en çok kullanılan kavramların başında gelir. Sosyolojinin kuruluş dönemine baktığımızda ortaya çıkan yeni toplumsal dünyanın şartlarının eskiden çok farklı oldukları gerçeğinden yola çıkarak bilimsel analizlere tabii tutularak anlaşılacakları ve böylece istenilen amaçlar doğrultusunda kontrol edilebilecekleri görüşü hakimdir. Comte'un yasaları, Durkheim'in sosyal olgularının dışsallığı veya Marks'ın tarihsel gelişime ilişkin çizgisel anlayışı bunu göstermektedir. Her biri toplumsal yapının kendine içkin belli yasaların olduğunu kabul etmişlerdir. Diğer bir ifade ile bu aslında

klasik sosyolojinin önemli ontolojik kabullerinden birini oluşturur. O halde modernite nasıl anlaşılmalıdır? Bilimde neden bu kadar yankı uyandırmış olabilir?

Klasik sosyolojinin baba kurucularının modernizme ilişkin analizlerine bakıldığında bunların benzerliklerle birlikte üç farklı şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Giddens'e göre Marx, Weber ve Durkheim modernliğin doğasını yorumlarken ona tek bir egemen dönüşüm dinamiğinin hâkim olduğu bir gerçeklik olarak bakmışlardır. Marks'ın yaklaşımında modern dünyanın doğuşu kapitalizmden kaynaklanmıştır. Durkheim Marx'tan farklı olarak modern kurumları endüstriyalizmin etkisi kapsamında inceledi. Yani Durkheim'e göre endüstriyel düzenin merkezi kapitalist rekabet değil, insan gereksinimlerine göre şekillenen kompleks iş bölümüydü. Bu anlamda kapitalist bir düzenden ziyade endüstriyel bir düzende yaşıyorduk denebilir. Diğer taraftan Weber kapitalizmden de bahsetmesine rağmen modernliğin temel belirleyicisini rasyonel denetime dayandırmıştır (Giddens, 1998: 19-21). Modernizm hayatın ve düşüncelerin ilerlemeci bir seyir izlediğini ifade eder. Dolayısıyla toplumsal yapıların anlaşılabilmesi için onların gelişim süreçlerine bakmak gerekir. Bu süreç ise daha iyiye doğru ilerleyen evrimsel bir süreçtir. Söz konusu ilerlemenin hem bilgi alanında hem de toplumsal kurumlar alanında ortaya çıktığı kabul edilir. Ayrıca modernizm; düzenliliklerin basit faktörlerle açıklanabileceğini ileri süren indirgemecilik, evrenselcilik ve toplumların homojenleşmesi anlamında kullanılan totalitarizm gibi özellikler tarafından da karakterize edilir (Demir, 2014: 24-25). Bu açıdan modernizmi geçmişe ait olanın yıkılmasıyla ortaya çıkan ve objektiflik iddia eden yeni bir paradigmanın inşası olarak düşünmek doğru olacaktır. Modernite hem teorik hem de pratik anlamda gerçekten de "Yeninin İktidarı" olarak kavramlaştırılabilir.

Modernlik geleneksel toplumsal düzen türlerinden farklı olan yeni yaşam tarzlarının kurulmasıyla meydana gelmiştir (Giddens, 1998: 14). Gelenekselden modernliğe doğru yaşanan şey geleneksel unsurların insan davranış örüntülerinin belirlenişindeki etkisinin kaybolması ve bunun yerine Sopenheur'un vurguladığı bireysel istencin artmasıdır. Bu bireysel irade modernliğin temeli olan aşırı rasyonelliğin dinamikleri tarafından biçimlendirilerek dünyevi bir nitelik kazanmıştır (Topçuoğlu, 1994: 130). Dünyevilik kurumsal olarak meydana gelen değişimlerde de görülmektedir. Kapsayıcı bir analitik göz ile yaklaşıldığı zaman bu kurumsal

değişimlerin en genel çerçevesi toplumsal düzen anlayışında yatmaktadır. Bauman'a göre modernite 'kutsal' ve geleneksel olanın yıkılışını ifade eder. Çünkü geleneksel toplumdaki 'katı cisimler' modernitenin değişim tutkularını⁶ engellediği için ortadan kaldırılmalıydılar. Lakin bu müdahale katı cisimlerin ortadan kaldırılıp dünyayı bunlardan tamamen özgürleştirmek amacı yönünde bir uygulama olarak düşünülmemelidir. Bilakis bu yıkılış sürecinin amacı yeni ve mükemmel olacağı düşünülen başka katı cisimler kümesinin temellendirilmesinin şartlarını sağlayacak gerekli yeri oluşturmaktı (Bauman, 2017a: 10). Bu yönüyle modernlik seküler ilkeler temelinde yeni ama en az eskisi kadar katı bir toplumsal düzenin kuruluşunu temsil eder. Toplumsal düzenin endişesini üstlenen siyaset olduğuna göre modernliğin toplumsal düzen vizyonununun siyasal kültüre bağlı olduğunu söylemek gerekir. Bu bağlamda ortaya çıkan değişimin doğası siyasal kültürün önemli göstergelerden biri olan hukukun niteliği ve konumu olmak üzere iki temel düzeyde incelenebilir.

Bilindiği üzere orta çağda Batı'nın dünya görüşünü belirleyen kurumlar din ve kilisedi. Merkezi Roma'da bulunan Roma Katolik Kilisesi siyasi egemenliği elinde bulundurmaktaydı. Kilise insanların yaşam biçimine yön veren ve adalet ilkelerini belirleyen önemli bir otorite konumundaydı (Marangoz ve Uluç, 2021: 335). Aydınlanma ile ise hukuk anlayışında bir değişim ortaya çıktı. Artık hukuk akla dayanarak genel geçer kanunların bulunabileceği ve bunların doğal ve nesnel bir düzen yaratabilecekleri inancı doğrultusunda ele alınmaya başlandı (Küçüktaşdemir, 2014: 69). Bu bağlamda, Topçuoğlu'nun belirttiği gibi hukukun davranışları ve amaçları meşrulaştıran bir otoriteye dönüştüğü söylenebilir (Topçuoğlu, 1994: 134). Modern dönemdeki hukuk anlayışı seküler bir niteliğe sahiptir. Üstelik modern hukukun epistemolojisi dini buyrukları odağın dışında bırakmaya eğilimlidir. Yine de hukuk tamamen her türlü etkileme alanından arınmış ve kendi kendine yeten bir baş otorite olarak görülmemelidir. Bal'ın vurguladığı üzere hukuk devlet aracılığıyla yürütülür. Hukukun uygulanma güvencesini veren devlettir. Engellendiği takdirde polis, mahkeme, cezaevi gibi farklı iktidar araçları yardıma çağırır (Bal, 2014: 235). Bu bağlamda değerlendirildiğinde hukukun seküler bir nitelikte var olması ve toplumsal

⁶ Unutulmamalıdır ki modernite geleneksel toplum yapısını yok ederek üzerine yeni bir toplum-
sal yapı inşa etme vizyonunu içeriyordu. Buradaki değişimle de hem yapısal hem de mikro düzeydeki
değişimler kastedilmektedir.

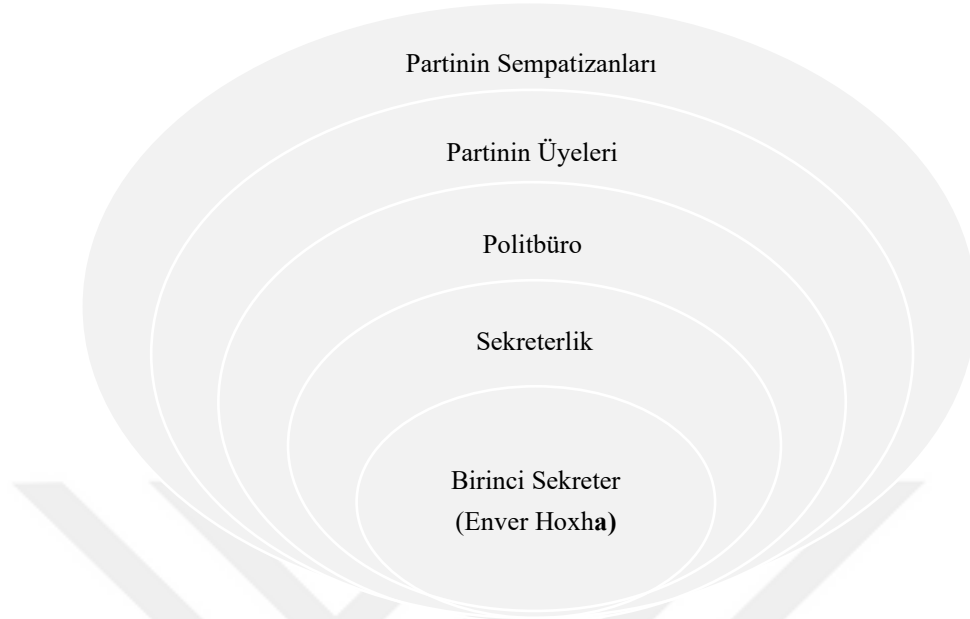
dinamiklerin işleyiş şeklini inşa ederek meşrulaştırması siyasal kültürün hem niteliğini hem de biçimini göreceli olarak etkilediğini belirtmek son derece önemlidir. Çünkü modern anlayışlara bağlı olarak oluşan siyasal kültürün içerdiği değerler ve normlar hukuki yaptırımlarla ve normatif yapısıyla karşılıklı bir etkileşim içerisindedir. Konumuz açısından da anlamlı olduğu için buna verilebilecek en güzel örnek Arnavutluk'taki sosyalist rejimin üzerine inşa edildiği siyasal kültürdür.

İtalyan ve Alman birliklerin Arnavutluk'tan çekilmesiyle birlikte bunlara karşı savaşmış komünistler iktidarı ele geçirdiler. Bunu komünist olmayan ama savaşta katkıda bulunmuş “Ulusal Cephe”nin (Balli Kombëtar) etkilerini yok ederek başarmışlardır. Ülkede demokratik geleneğin olmaması doğmakta olan totalitarizme karşı uygulanabilecek tepkilerin potansiyelini de zayıflatmış ve dolayısıyla yeni rejimin kuruluşunu kolaylaştırmıştır (Latifi, 2014: 60-61). Bu rejimi zamansal ve mekânsal bir süreç olarak düşündüğümüzde yine 90'lara kadar halktan herhangi ciddi bir tepkinin yokluğu göze çarpmaktadır. Bunun en net göstergesi diğer post- sosyalist ülkelerden farklı olarak rejimle ve özellikle lider Enver Hoxha ile ilgili eleştirici şakaların toplumsal hayatın hiçbir alanında olmamasıdır. Bu durum üzerine dikkat çekici tespitler yapan Woodcock'a göre bunun nedeni liderin ve komünizmin ulusal inşa projesiyle bir tutulmasıydı (Woodcock, 2008). Çünkü her ne kadar 1912 yılında formel olarak bir etno-ulusal – devletin kavramı mevcut ise de Arnavut halkın rejimden önce kurumsallaşmış bir modern tarihinin ya da güçlü söylemlerinin varlığından söz edilemez. Bu durumun hem içerde hem de dışarıda genişlenmesini sağlayan faktör sosyalist rejimdi. Bundan dolayı Arnavut halkı etno-ulusal bir Arnavut kimlik sergilemek amacıyla kendini devletin sınırları içerisinde kapatmaya başlamıştır. Yapılan şakalarda bile birey düşmana el uzatmak yerine çimen tüketmeyi tercih eden ve böylece sosyalizmin emirlerini uygulayan iyi bir sosyalist olarak resmedilmektedir. Enver Hoxha ise bu amaç için sosyalist vatandaş kurban edebilecek bir baş otorite olarak verilmektedir. Bu anlamda şakalar bile yine ideolojinin ihtiyaçlara itaat etmesini değil, vücudun ideolojiye itaat ettiği bir çerçevede inşa edilmiştir (Woodcock, 2008: 67-72). Bütün bunlar bize sosyalist rejimdeki siyasal kültürün niteliği hakkında önemli ipucular vermektedir. Aşağıdaki tartışmalarda da görüleceği üzere göze çarpan en önemli şey halk ile siyasal elit arasındaki ilişkinin hiyerarşik niteliğidir.

Komünist parti özgür olmayan seçimler aracılığıyla oyların %93'ünü kazanarak iktidara geldiği ilk zamanlarda ifade ve din özgürlüğü, partilerde katılma özgürlüğü gibi özellikler temelinde demokratik bir parti kurmuştu. Ancak 1950 yılında muhalif partiler yasaklanmış ve bu şekilde iktidar merkezileşmeye başlamıştır (Koçiaj ve Kutrolli, 2017: 34). Genel olarak bakıldığında iktidarın merkezileşmesinin nedeni ideolojik endişeler yanında ülkenin ekonomik ve siyaset durumuyla da ilişkili olduğu görülmektedir. Çullhaj'a göre ikinci dünya savaşından sonra Arnavutluk'un ekonomik durumu aşırı derecede gelişmemiş bulunmaktaydı. Ekonominin büyük bir bölümü ilkel verimlilik ve sosyal ilişkilere dayalı kabile ve klan ilişkileri tarafından domine edilmekteydi. Bununla birlikte, ikinci dünya savaşından önce geleneksel anlamda siyasal partilerle herhangi bir deneyime sahip olduğu söylenemez. İkinci dünya savaşından sonraki komünist iktidar altında batılı bir siyasi parti stili kavramı ya da nosyonu ulusa ihanet etmekle eşdeğer görülmüştür. Böyle bir durumun iç çatışmalara, ayrılıklara ve ulusal zayıflığa neden olabileceği düşünülmüştür (Çullhaj, 2016: 49). Bu bağlamda savaştan sonra ülkenin durumunun son derece kötü olması komünistleri bir kurtulma yolu olarak merkezileşmiş bir yapının kurulmasını sağlamaya yöneltmiştir (Latifi, 2014: 61). Mevcut durumdan hareket eden komünist partinin siyasal eylemlerini daha sonraki yıllarda uygulayacağı modernleşme politikaları bağlamında değerlendirdiğimizde ise siyasal kültürün de bu merkezileşmiş iktidar ekseninde kurumsallaşmaya başladığı bir süreçle karşılaşırız.

Partinin zamanla güçlenmesi ve toplumdaki her sürecin belirleyicisi olması siyasal kültürü de etkilemiştir. Almond ve Verba'nın siyasal kültür modellerine göre değerlendirildiğinde bu dönemin siyasal kültürünün tebaa kategorisine uygun düştüğü söylenebilir. Bu durumla ilgili pek çalışmalar olmazsa da rejimin koşullarına, işleyiş mantığına ve yapısal özelliklerine bakıldığında endüktif olarak böyle bir çıkarımda bulunmak yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda partinin ve siyasal elitin toplumsal yaşamın her alanı üzerine müdahale etme hakkına sahip olması ve bununla aynı fikirde olmayanların siyasal açıdan farklı yöntemlerle etkisiz hale getirilmesi buna örnek verilebilir. Yukarıda duran aktör ile aşağıda bulunan toplum arasındaki siyasal kültürel yönelimler siyasal elitin iktidarının yönlendirici konumda olduğu bir toplumsal bağlam içerisinde cereyan etmiş görülmektedir. Bu durum sadece toplum ve siyasal elit arasındaki ilişki açısından değil, partinin yapısında da mevcuttur:

Şekil-2: Komünist Partinin Yapısı

Kaynak: (Koçiaj ve Kutrolli, 2017: 36)'den uyarlanmıştır.⁷

Parti 29137 üyeden oluşmaktaydı ve propagandaya göre merkezileşmiş karar alma sürecinden ve bürokrasiden kaçınmak için kendilerinden fikir vermeleri ve tartışmalara katılmaları istenmiştir. Ancak gerçek karar sekreterliğe aitti. Partinin üyeleri eğitimsiz de olmaları sebebiyle bu konudaki rolleri sınırlıydı. Diğer taraftan sempatkanlar rejimin sadık üyeleri idi (Koçiaj ve Kutrolli, 2017: 35-36). Dolayısıyla partinin katı bir hiyerarşik yapısına sahip olması onu oluşturan tabakaların anlam ve bütünleşme özelliğinin tebaa siyasal kültüre uygun düştüğünü göstermektedir. Enver Hoxha'nın bu siyasal kültürün inşa edilmesindeki katkısı yazılarında açık bir şekilde belirlemektedir:

Bunların organlara girebilmesi için yol açılmalı, engellenmemelidirler. Bu, yaşı doldurmuş veya hasta olan kadroların yerlerini gençlere bırakmaları anlamına gelir. Bunu eski yoldaşlar doğru anlasınlar. Herhangi bir kimsede partinin artık eski kadrolara güvenmediği gibi görüşlerin ortaya çıkması temelsizdir çünkü uzun zamandır katkıda bulunmuş olanlar için parti çok saygı gösterir. Uzun zamandır savaşan bir kadronun kırık kalp ile uzaklaşması partiyi çok üzer. Ama

⁷ Orijinal kaynakta bazı kişilerin isimleri de yazılmıştır ama burada dahil edilmeleri gereksiz olduğu için belirtilmediler. Çeviriler tezin yazarına aittir.

bazı kadrolardaki böyle görüşlerin varlığı parti örgütlerinin bu yoldaşları iyice eğitmediğini göstermektedir. Bundan dolayı onlarla özel dikkat ile çalışılmalı ki emekli olmalarına rağmen hala partinin seçkin aktif üyeleri oldukları net bir şekilde anlasınlar (Hoxha, 1982a: 36).

Yukarıdaki alıntıda Enver Hoxha'nın genç kadroların partinin saflarında nasıl geleceklerine ilişkin düşünceleri verilmektedir. Ona göre eski kadrolar uzaklaşılmalı ve uzaklaşanların partiyle ilgili olumsuz tutumlara sahip olmamaları gerektiği de belirtilmektedir. Böyle davrananların yeniden eğitilmesi gerekir. Bu da aslında karar alma sürecinin ne kadar katı bir şekilde işlediğini göstermektedir. Bu süreçte eski kadroların talepleri önemsizdir çünkü doğruluk ve etik ölçüsünü belirleyen partinin kendisidir (sekreterlik). Yani bu alıntı aslında parti içerisindeki tebaa siyasal kültürün yansıması olarak düşünülebilir. Partinin yapısında bile böyle bir kültür varken toplumdaki diğer aktörlerin farklı olamayacağı kesindir.

Sosyalist rejimin tebaa siyasal kültürünü inşa etmesinin sebebi siyasal elitin yeni toplumsal düzenin nasıl oluşturulabileceğiyle ilgili vizyonundan kaynaklanmaktadır. Daha önceki tartışmalarda da ifade edildiği üzere partinin bu vizyonu toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik süreçlerinin öngörülebilirliğin ve sıkı denetimin baskısı temelinde yönetilmesi zorunluluğuyla ilgili bir inançtan ilham almaktaydı. Bu koşullar halkın bağımsız bir alan olarak işleyen siyasal alana ilişkin (rejim bağlamında olumlu) duygularının ve tutumlarının olması gerektiği ama girdi boyutuna ve kendini değerlendirme objesine yönelik oryantasyonlarının olmadığı (en azından seçkinlerden bağımsız oryantasyonların olmadığı) yönünde meydana gelen tebaa siyasal kültür ile mümkün olabilirdi. Diğer iki siyasal kültürün ise öngörülebilirliği ve sıkı yönetimi engelleme potansiyeline sahip olması nedeniyle kabul edilemezdi. Siyasal kültür böylece ideolojinin içselleştirilmesinden meydana gelen partiye sadakat gibi tek boyutlu bir düşünme ve eylem biçimine indirgenmiştir.

Arnavutluk'taki sosyalist rejim iktidarda bulunduğu sürece modernleşmeye ve medenileşmeye doğru ilerleyen ve bu şekilde toplumun ve bireylerin içsel boyutlarını yeniden inşa eden bir çaba olarak ifade edilmektedir. Adeta bir toplum mühendisliği olarak işleyen rejim geleneksel olanı ile mücadele ederek "yeni insan" modelinin alt yapısını oluşturmuştur. Bu süreç ise gündelik hayatın daha verimli ve disiplinli olması

gerektiği ilkelere göre sürdürülmüştür (Goga vd., 2022: 137). Bu şekilde devlet ve birey arasında yeni bir ilişki ortaya çıkmış oldu. Bu ilişki gerçekten de bireyin devlete karşı ödenemez borcu olarak belirmiştir (Hankollari, 2019: 121). Devletin kontrolü o kadar büyüktü ki Özkan'ın da belirttiği gibi anayasanın bazı maddelerinde insan haklarına yer verilmişse de bunlar uygulama alanı bulamamış ve Enver Hoxha'nın iktidarının korunması için sık sık ihlal edilmiştir (Özkan, 2012). Durum böyleyken bireylerin siyasal sisteme ilişkin eğilimleri de zorunlu olarak itaat edici bir düzlemde oluşmuştur. Idriz'e göre komünist hakimiyet yukarıda duran ve aşağıda bulunan aktörler arasında oluşan çoklu bir etkileşim süreci olarak karşımıza çıkar. Ona göre bireyler kendi çıkarları bağlamında yukarıdan gelen yönergelere uyum sağlamayı hedeflemekteydiler (Idrizi, 2014). Bunun yanı sıra bireyleri tamamen ideolojiyi içselleştirmiş ve ona göre hareket eden "robotlar" olarak değerlendirmek yanlış ise de yine partinin belirlediği ideolojik ilkeleri dışında herhangi bir eylemde bulunmaları mümkün değildi.

Arnavutluk'ta ilerleme ve evrimcilik fikirlerine dayanan büyük dönüşümler bağlamında bir devlet projesi olarak tasarlanan modernite (Lelaj ve Bardhoshi, 2023) partinin benimsediği ideoloji aracılığıyla meşrulaştırılarak kendi iddialarını ve vizyonunu inşa edebilmesi için kullandığı önemli yöntemlerden biri olan tebaa siyasal kültürün temellendirilmesi ve yaygınlaşması bağlamında ortaya çıkmıştır. Almond'un haklı olarak vurguladığı üzere komünist rejimleri tutumların değişmesi bağlamında 'doğal deneyler' olarak görmek mümkündür. Bu rejimler genelde merkezi iletişim ve iç istihbarat mekanizmaları inşa etmekte başarılı olurlar. İdeolojik konformizm ödüllendirilirken sapmak ağır bir şekilde cezalandırılır. Topluluklar ve mahalleler parti aktivistleri tarafından gözetilir, okullarda ideolojik eğitime son derece önem verilir. Ayrıca bu ideolojik hareketin aşılama çalıştığı inançlar ve değerler açık ve nettir (Almond, 1983: 127). Dolayısıyla sonuç olarak denebilir ki partinin modern vizyonu çerçevesinde özgür bir şekilde hareket edebilmesi için ancak ona karşı sadakatin ve itaatin siyasal alanda bir kültürel davranışa dönüşmesiyle mümkün olabilirdi.

II. BÖLÜM

SUÇUN TANIMI VE SOSYOLOJİK BAĞLAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Şu ana kadar tartışmalar siyasal kültür ve Sosyalist Arnavutluk bağlamında yapıldı. Bu bölümde ise suçun sosyolojik parametreleri çizilmektedir. Çünkü siyasal kültürün suçu nasıl meşrulaştırdığını anlayabilmek için suç sosyolojisi teorilerinin işlevsel konumunun doğru bir şekilde anlaşılması önemlidir. Bu bağlamda suçun sosyolojik bağlamı çizildikten sonra Bauman'ın ahlak anlayışına dayanarak sosyolojinin suç olgusu üzerindeki "hakkı" ile ilgili tartışmalar yapılmıştır.

2.1. Sosyolojik Çerçeve ve Suçun Tanımı

Suç olgusu sosyoloji tarafından ele alınan en önemli konulardan birini oluşturur. Sosyolojinin suça yaklaşma biçimi kendine has ontolojik kabullere bağlıdır. Sosyolojinin en temel ontolojik kabulünü bireylerin bireysel üstü koşullar içerisinde hareket eden aktörler oldukları ilkesine dayandırmak doğru olacaktır. Bauman'a göre sosyolojiye belirleyici karakterini veren şey insan eylemlerini geniş çaplı oluşumların öğeleri olarak görme eğilimidir. Buna göre oluşumlar karşılıklı bir bağımlılık ağına takılmış failerin rastlantısal olmayan birlikteliğidir. Dolayısıyla sosyolojinin odağı aslında insanların birbirlerine bağımlı olmalarının ne kadar önemli olduğu ya da ne anlamda önemlidir gibi temel sorular etrafında dönmektedir (Bauman, 2013: 16-17). Sosyoloji toplumsal gerçekliğin geniş çaplı fotoğraflarını çeken bir bilim dalı olarak değerlendirildiğinde suç tanımının da bu çerçeve içerisinde oluşması kaçınılmaz olmuştur.

Geleneksel olarak sosyoloji suçu ve sapmayı toplumun ortak konsensüsü bağlamında oluşan doğru bir şekilde düşünme ve eylemde bulunma biçimlerine karşı bir şey olarak değerlendirmiştir (Lawson ve Heaton, 1999: 3). Bu yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olan Durkheim bir pratiği, kurumu ya da ahlak düsturunu kendi kendilerinde iyi ya da kötüymüşler gibi yargılama alışkanlığından vazgeçmek gerektiğini öne sürmüştür (Durkheim, 1994: 100). Böylece suç tanımsal bir faaliyet olarak karşımıza çıkar. Yani suçun varlığı bazı faaliyetlerin böyle tanımlanmasına bağlı olarak meydana gelir. Bu yönüyle suç göreceli olup toplumdan topluma çeşitlilik gösterebilir ve sosyal değişme sürecinin neden olabileceği yeni dinamikler tarafından

daha da fazla çeşitlenebilmektedir (İçli, 1998: 3-4). Bu açıdan bakıldığında bir davranışın sapma ya da suç olarak kabul edilmesi ancak belli bir grubun veya toplumun içerisinde mümkün olmaktadır (Oktik, 2013: 5). Demek ki suçun tanımında katkıda bulunan faktörler insan birlikteliğinin sonucunda oluşan sosyolojik ve dolayısıyla göreceli bir nitelik taşıyan kültürel, siyasal, ekonomik gibi koşullardır.

Sapma kavramına bakıldığında onun modernizm projesinin bir parçası olduğu görülmektedir. Buna göre varsayılan sosyal konsensüsüne karşı olan faaliyetler içkin olarak sapkınlık kategorisine dahil edilmiştir. Sanayileşmiş toplumların işsizlik oranlarını arttırması ve bundan dolayı işsiz insanların ya da psikolojik rahatsızlığı olanların da artması beraberinde siyasal elitlerin bunları yönetmek için belli kavramlaştırmalar geliştirmelerini getirmiştir. Bir anlamda toplumlar yeni hakimiyet biçimleri ürettiler (Lawson ve Heaton, 1999: 7).

Sapma sosyolojide toplumsal yaşamı düzenleyen normların ihlaline işaret eder. Suç ise bir toplumdaki ceza yasalarının ihlal edilmesidir. (Yüksel, 2019: 4-5). Sapma sosyal konsensüsü tehdit ettiğinde yasal anlamda formalleşir ve böylece suça dönüşür (Asquith, 2017: 1). Özellikle yazılı hukukun bulunduğu yerlerde yargı içtihatlarının daha düzenli olmaları nedeniyle değişimlere karşı direnç göstermeleri ve bireysel durumlara daha zor uyarlanmaları (Durkheim, 1992: 325) suçun formel yaptırımlarla müdahale edilen bir toplumsal olguya dönüşmesine yol açmaktadır.

Suç ve sapmanın sosyolojik bakış açısıyla ele alınmasının değer yüklü yargılardan bir kaçışı da ifade ettiğini söylemek gerekir. Buna göre suç ve sapma toplumsal olarak kabul görmüş değer ve kurallar dışında herhangi bir gerçekliğe sahip değildir. Yukarıda Durkheim'in de söylediği gibi bir davranış doğası gereği olarak suç kabul edilemez. En azından bilimsel bir yaklaşım benimseyen sosyoloji için bu pek de arzu edilir değildir. Eğer suç ve sapma toplumsal olarak belirleniyorsa o zaman ortaya çıkmasının nedenlerini de- Durkheimci bir üslupla söylemek gerekirse - başka sosyal olgularda aramak gerekmektedir. Bu noktada yardım edebilecek unsur ise elbette sosyolojinin bu alandaki kuramsal çerçevesidir.

2.2. Suçun Sosyolojik Belirleyicileri

Değindiği üzere bilimsellik kazanma peşinde koşan sosyoloji mümkün olduğunca değerlerden uzaklaşmaya çalışmıştır. Şöyle ki kendine nesnel olarak

ölçülebilir, betimlenebilir ve açıklanabilir bir objeler setini belirlemeye çalışmıştır. Burada ilk akla gelen şüphesiz ki Durkheim'in toplumsal olgularıdır. Durkheim bize toplumsal olguların gözlemlenmesine ilişkin kuralları öne sürerken onları şeyler olarak ele almamızı önermiştir (Durkheim, 1994: 52). Buna göre toplumsal olgulara bireyin iradeli ve sübjektif yargıları dışında bulunan dışsal bir gerçeklik olarak bakmak gerekir. Bu bağlamda suç da toplumsal bir olgu olarak ele alındığı için başka toplumsal olgularla açıklanmaktadır. Bu bağlamda bu bölümde suçun sosyolojik belirleyeni tartışılmaktadır. Yani suçun sosyolojik kuramlara dayanarak nasıl meydana geldiği üzerine durulmaktadır.

2.2.1. Anomi ve Suç

Anomi kavramına bakıldığında toplumsal düzen anlayışı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Toplumsal düzen sağlıklı bir duruma işaret ederken anomiyi patolojik durumlara işaret eder. Anomiyi bu açıdan ele alan Durkheim, DiCristina'nın da ileri sürdüğü üzere, onu iş bölümü ve insan arzularının düzenlenmesi olmak üzere iki düzeyde incelemektedir. İş bölümü açısından anomiyi anormal bir iş bölümü olarak değerlendirilmiştir. Modern dönemlerde dayanışmanın kaynağını iş bölümüne dayandıran Durkheim'e göre anomiyi iş bölümünün kötü bir şekilde düzenlenmesi sonucunda meydana gelen dayanışmanın üretilmediği koşullarda ortaya çıkar. İş bölümü bağlamında tartışılan anomiyi biçiminden farklı olan diğer anomiyi toplumun farklı organları arasındaki yetersiz etkileşimi olmaktan ziyade insan arzularının yetersiz düzenlenmesi olarak tanımlamıştır (DiCristina, 2016: 312-313). Tanımsal olarak farklı olsalar da her ikisi suçun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. DiCristina'nın belirttiği gibi iş bölümünün dengesiz bir şekilde kurulması ekonomik istikrarsızlığa yol açarak mülkiyet suçlarına neden olabilmektedir (DiCristina, 2016: 319). Bir tür sapma olarak sayılan intiharı açıklamak için kullandığı diğer anomiyi ise kuralsızlığın olduğu durumlarda ortaya çıkar. Kendisinin de belirttiği üzere kuralsızlık intiharında toplum bireylerin tutkularını belirlemede etkili olmamakta ve bundan dolayı onları sınırlayacak hiçbir güç bulunmamaktadır (Durkheim, 1992: 264). Ekonomik krizlerde de meydana gelebilen bu anomiyi insanların kuralsızlık sebebiyle hayatta anlam bulamamaları ve böylece yeni ortamlarda uyum sağlayamamaları sonucunda intihara neden olmaktadır (Irmak ve Çam, 2014: 1299-1300). İş bölümünün

artmasıyla birlikte sosyal kontrolün zayıflanacağını ve bununla birlikte ahlaki düzenin çökeceğini öne süren Durkheim suçun yapısal – işlevselci perspektifini inşa etmiş oldu (Zembroski, 2011: 242). Durkheim anomiyi suçun bir nedeni olarak görse de anomi ve suç arasındaki ilişkiye yönelik geniş bir analiz yapmadı (DiCristina, 2016: 318). Dolayısıyla suçun anomi eksenindeki kapsayıcı bir teorisini de geliştirdiği söylenemez. Suçu yine anomi açısından değerlendiren Merton ise bunu genişleterek anominin suça nasıl neden olabileceğini detaylı olarak açıklamıştır.

Merton sapkın davranışların kültürel ve sosyal kaynaklarını belirlemek amacıyla sistematik bir yaklaşım ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Temel amacı sosyal yapıların belli bireyler üzerine nasıl baskı uyguladığını ve onları uyumsuz davranışlara yönelttiğini keşfetmektir (Merton, 1968: 168). Toplumsal ve kültürel yapının kültürel hedefler ve kurumsallaşmış araçlar olmak üzere iki önemli bileşeni olduğunu belirtmiştir. Birincisi toplumdaki bütün üyeler için belirlenmiş meşru çıkar ya da amaçları ifade eder. İkincisi ise bu amaçlara ulaşmak için kullanılan yöntem ve araçları temsil eder. İkinci unsur bu hedeflere ulaşmanın kabul edilebilir yollarını tanımlar ve düzenler (Merton, 1968: 186-187). Bu iki unsurlar arasında uyumsuzluk olduğunda toplumda genel olarak sapma, özel olarak da suç meydana gelir (Yüksel, 2019: 14). Buna göre bireyler kendi amaçlarını meşru yollar aracılığıyla gerçekleştiremeyince meşru olmayan yöntemlere başvurarak sapma davranışlarda bulunurlar (Agnew, 1985: 151). Merton'a göre bireyler toplumun belirlediği meşru hedeflere ulaşmaya çalışırken beş tür tepkide bulunmaktadır. Bunlardan birincisi hariç diğerleri sapkın davranıştır (Yüksel, 2019: 13). Bu tepkiler Merton'dan uyarlanan aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo-3: Bireylerin Uyum Tepkilerinin Tipolojisi

Uyum Tepkileri	Kültürel Hedefler	Kurumsallaşmış Araçlar
Uyumluluk (Conformity)	+	+
Yenilikçilik (Innovation)	+	-
Ritüelizm (Ritualism)	-	+
Geri çekilme (Retreatism)	-	-
İsyan (Rebellion)	+/-	+/-

(+) işareti kabul, (-) işareti ret anlamına gelir. (+/-) işareti ise mevcut değerlerin reddini ve yerine yeni değerlerin kuruluşunu ifade eder.

Kaynak: (Merton, 1968: 194)

Uyumluluk tepkisinde bireyler hem kültürün tanımladığı amaçları hem de bu amaçlara ulaşmak için belirlenen yolları kabul ederler. Bu uyum tipi durağan toplumlarda en yaygın olandır. Yenilikçilik uyum tipine göre hareket edenler ise toplumun amaçlarını kabul ederler ancak yasal yollar az olunca ilerlemek için yeni yollara başvururlar. Diğer taraftan şekilcilik tepkisinde bulunanlar kültürel amaçları ihmal ederler ama kurumsallaşmış yolların dışında çıkmazlar. Buna karşın en az görülen geri çekilme tipi hem kültürel amaçların hem de yolların ihmal edilmesine işaret eder (İçli, 1998: 75). Kültürel hedefleri ve kurumsallaşmış araçları veya yolları reddeden kişi ise isyancıdır. İsyancı yeni bir sosyal düzen kurmaya çalışır ve yeni kültürel hedefler benimser (Vito vd., 2007: 156). Bu noktada isyancılığın hınç ile aynı şey olmadığını belirtmekte fayda var. Hınç isyandan farklı olarak değerlerin değişmesi amacını içermez. İsyan ise doğrudan ya da dolaylı olarak eski değerlerin reddedilmesine ve yeni değerlerin temellendirilmesine önem verir. Kurumsal sistem meşrulaştırılmış hedeflerin gerçekleşmesini engellediğinde isyan tepkisinin ortaya çıkabileceği ortam sağlanır. Bu bağlamda örgütlü siyasal eyleme geçmek bağlılığın mevcut toplumsal yapıdan uzaklaşmasıyla birlikte yeni bir mit ekseninde yeni gruplara aktarılır. Bu mitin temel işlevi ise toplumsal yapıda meydana gelen büyük hayal kırıklıkların kaynağını bulmak ve bunu engelleyecek yeni bir alternatif ortaya koymaktır (Merton, 1968: 209-210). Mesela Arnavutluk'taki sosyalist partinin siyasal eylemleri isyancılık tipine bağlanabilir. Parti sınıf temelli eski kültürel değerleri reddederek bunların yol açtığı eşitsizliği engellemek amacıyla yeni değerlerin kuruluşu için mücadele ettiğini iddia etmiştir. Bunu yaparken de merkezi bir yapı kurması ve toplumsal süreçleri mümkün olduğunca baskıcı bir şekilde kontrol etmeye çalışması yeni yollara başvurduğunu gösterir.

2.2.2. Toplumsallaşma ve Suç

Toplumsallaşma birçok sosyal bilimi ilgilendirdiği halde toplumsal dünyanın nasıl işlediğini açıklamaya çalışan sosyoloji için özel bir öneme sahiptir. Çünkü toplumsallaşma yapı ve aktör arasındaki ilişkinin anlaşılması için son derece önemli bir yaklaşım sunar. Ayrıca toplumsallaşma süreci toplumun varlığı için de kritik bir rol oynamaktadır. Çoştunun belirttiği gibi bireyler toplumla bütünleşmeyi ve toplumdaki uygun düşünce ve davranış kalıplarına uymayı toplumsallaşma süreci

içerisinde öğrenirler. Bu anlamda toplumsallaşma bireyin sosyal bir topluluk içerisindeki uygun bilgi, beceri, inanç, tutum ve davranışları öğrenme sürecine işaret eder (Çoştu, 2009: 117-118). Fakat toplumsallaşma sadece toplumda kabul görmüş değer ve kuralların öğrenilmesini içermez. Toplumsallaşmayı sadece meşru normların içselleştirilmesi olarak değerlendirirsek kavram sosyal gerçekliği temsil etmesi açısından son derece sınırlı kalır. Bu nedenle de neyin nasıl olması gerektiği konusunda nötral bir süreç olarak beliren toplumsallaşma sapma ve suçlu davranışların öğrenildiği bir duruma da tekabül etmektedir. Suçun ve sapmanın toplumsallaşma süreci aracılığıyla kazanıldığını ileri süren teorilere bakıldığında sosyal öğrenme teorileri açıklayıcı cevaplar vermektedir.

Bu teorilere göre suçun işlenmesi öğrenilmiş bir tepki olarak ortaya çıkar. Bu teoriler ayrı birleşimler teorisini geliştiren Sutherland'ın çalışmalarına dayanır. Kuram, suçun genellikle kapalı gruplar ortamında başkalarıyla oluşan etkileşim aracılığıyla öğrenildiğini öne sürmektedir. Öğrenme süreci ise hem belli eylemlerle ilgili tutumların kazanımını hem de suç tekniklerinin edinimini kapsar. Sutherland'a göre suçlu davranışların öğrenilmesi başka davranışların öğrenilmesinden farklı değildir (Ainsworth, 2000: 78). İnsanlar suçlu yönelimleri genel kültürden de öğrenirler. Mesela ağır bir savaş geçmiş toplumlardaki liderlerin problemleri şiddet yoluyla çözmeleri nedeniyle insanlar da yasaları ihlal edebileceklerine inanmaları sonucunda bu doğrultuda hareket edebilmektedirler (İçli, 1998: 107). Ayrıca bu açıdan bakıldığında gerçekten de siyasal iktidarı kullanan siyasal elitler toplumdaki belli kesimlere karşı şiddet kullanarak suçun bir norm haline gelmesine neden olabilmektedirler. Özellikle devrimci nitelikteki ideolojilerin böyle bir potansiyeli olduğu söylenebilir. Çünkü ideolojik propaganda ve eğitim devletin uygulayabileceği suçlarının meşrulaştırıldığı bir toplumsallaşma ortamı hazırlama kapasitesine sahiptir.

2.2.3. Değerler ve Suç

Değerler sosyoloji tarafından ihmal edilmesine rağmen zamanla araştırmaların yoğunlaştığı önemli konulardan biri haline gelmiştir. Sosyolojide değerleri önemli kılan şey toplumsal dünyanın anlamlandırılmasında ve böylece düzenli bir şekilde (bazen çatışmaların da var olduğu) işlenmesinde etkili olmalarıdır. Topçuoğlu ve Aksan'ın belirttikleri üzere değerler sosyokültürel dünyanın anlamlandırılmasını

sağlar. Bu anlamda değerler gündelik yaşamımızı nasıl algıladığımızı belirleyerek tutum ve davranışlarımıza yön verir ve bu şekilde sosyal etkileşimin normatif yapısının inşa edilmesine katkıda bulunurlar (Topçuoğlu ve Aksan, 2019: 2243-2244). Davranışlarımız üzerinde etkili olan değerlerin suç ve sapma ile ilişkili oldukları görülmektedir. Değerlerin suçun ortaya çıkmasında nasıl katkıda bulunduğu suçun nötrleştirilmesi bağlamında incelenebilir.

Değerlerin suçun nasıl pekiştirdiğini anlamak için kullanılabilen kuramlardan biri nötrleştirme teknikleri kuramıdır. Gresham Skyes ve David Matza tarafından geliştirilen bu kurama göre suçlular eylemi rasyonelleştirirken beş teknik kullanırlar. Birincisi suçluların yaptıkları eyleme ilişkin sorumluluklarını reddetmelerine tekabül eden sorumluluğun reddidir. Bu noktada dış faktörler tarafından yöneldikleri iddia ederler. İkincisi zararın reddedilmesidir. Bu durumda suçlu zararın var olmadığını iddia etmek için farklı yöntemler kullanılabilir. Benzer şekilde üçüncü tekniği ifade eden mağdurun reddini kullanan suçlular kurbanların bunu hak ettiklerini ileri sürerler. Dördüncü olarak kınayanları kınama tekniği genelde onları yakalayan otoriterleri kınamalarını ifade eder. Son olarak ise suçlu değerleri geleneksel toplumsal değerlerden üstün görme eğilimine dayanır. Bu anlamda suçlu davranış daha iyi bir amaca hizmet etmek anlamında algılandığı için eylem gerçekleşir (Bingöl, 2022: 645-646). Özellikle son tekniğin değerlerle yakından ilişkili olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Yukarıda ifade edildiği üzere Merton'un tespit ettiği isyan tepkisi toplumda eski değerlerin yıkılışını ve yeni değerlerin kurulmasını içeriyordu. Dolayısıyla eylemde bulunan bireyler ya da gruplar yeni değerlere bağlı oldukları için yaptıkları eylemlerin sonuçlarla kıyaslandığında daha büyük bir fayda getireceğine inanmaları ve buna bağlılık göstermeleri suçlu davranışlarda bulunma potansiyelini arttırabilir.

Benzer şekilde değerlerin suç üzerindeki rolünün anlaşılmasını sağlayan başka bir kuram Travis Hirschi'nin sosyal bağ teorisiidir. İçli'nin kurama ilişkin açıklamalarına bakıldığında bu teori bireylerin toplumla bağlantılı olduklarını öne sürer. Söz konusu bağlantı dört farklı şekilde oluşur:

1-Bağlılık (attachment): Bir kişinin topluma bağlantısını ifade eder. Özellikle ebeveynler veya arkadaşlara karşı bağlılık. Böylece toplumun beklentilerine uygun davranma olasılığı artar.

2-Tahhüt (commitment): Buna göre kişinin amaçlara ulaşmak için yasal faaliyetler keşfettikçe uyum sağlama olasılığı da artar.

3-Katılım (involvement): Katılım kişinin yasal faaliyetlere zaman ve enerji harcamasının topluma uyum sağlama potansiyelini arttırdığını ileri sürmektedir.

4-İnanç (belief): Bu da kişilerin toplumda var olan normların ahlaki geçerliliğine bağlanmalarıyla bu doğrultuda uyum gösterme olasılığının artmasına işaret eder ((İçli, 1998: 111-112).

Değerleri daha önce ifade ettiğimiz gibi sosyal dünyayı anlamlandıran kabuller olarak ele alırsak o zaman topluma bağlanmanın doğru biçimini belirleyen de değerlerdir. Bu teori yine sosyolojinin temel soğuk bilimselliğini ve göreceli niteliğini ifade etmektedir. Yasal faaliyetlere bağlılığın veya toplumdaki normların ahlaki geçerliliğine inancın uyum potansiyelini arttırdığı ifade edilmektedir. Ancak ya eğer toplumdaki normlar, değerler veya yasalar günümüz bağlamında geçerli olan belli şiddet veya suç biçimlerinin normalleşmesine katkıda bulunursa? Bu doğrultuda hareket etmek yine toplumsal olarak oluşan “normalite” çerçevesi içerisindeki bir uyum sağlama süreci olarak mı anlaşılmalıdır? Öyleyse bu eylemler sapma veya suç olarak etiketlenmeyecek midir?

İşte bu noktada sosyolojinin nesnel bir bilimsellik kazanma takıntısına bağlı olarak söylenecek olursa bu soruların cevabı evet olmak zorundadır. O halde totaliter rejimlerde kullanılan şiddeti ve suçları buldukları bağlam içerisinde suç ve sapma yapan herhangi bir şey yoktur. Bu tezin amaçlarından biri de aslında sosyoloji için bunun doğru olmak zorunda olmadığını göstermektir. Yine de buraya gelmeden önce bu argümanı destekleyecek başka kuramsal bir açıklamaya daha başvurmak gerekir. O da damga ve suç arasındaki ilişkiyi ele alan etiketleme teorisidir.

2.2.4. Damgalama ve Suç

Sembolik etkileşimcilerden oluşan bir grup sosyolog sapma yaklaşımını kullanarak bir etiketleme kuramı oluşturdular. Bu kurama göre sapkınlık bireyin ya da grubun özelliği olmasından ziyade sapkınlarla sapkın olmayan arasındaki bir etkileşim sürecidir. Bu anlamda yasa ve toplumsal yapıyı şekillendirenlerin aynı zamanda kurallara uymama doğrultusunda bir etiketleme işi de gerçekleştirdikleri görülmektedir (Oktik, 2013: 22-23). Etiketleme teorisi suç ve sapmanın üç duruma

bağlantılı olduğunu ileri sürer. Bunlar suç ve sapmanın göreceli bir şey olarak görülmesi; güç ve çatışmanın suç ve sapmayı nasıl şekillendirdiği üzerine odaklanması ve benliğin önemsenmesi olarak ortaya çıkarlar. Birincisi eylemlerin doğal olarak sapma ya da suç olmadığını iddia eder. Aksine bir eylemin suç ya da sapma olarak değerlendirilmesi eylemin nerede ve ne zaman yapıldığı; gerçekleştirenin ve kurbanın kim olduğu ve eylemlerin sonuçları gibi durumlara bağlıdır. İkincisi gücü olanların yasayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanacaklarını iddia eder. Üçüncü olarak da başkalarının kullandıkları etiketlemelerin bireylerin kendi benliklerinin bir parçası olabileceğini öne sürer (Vito vd., 2007: 192-193). Bu kurama katkı yapan önemli isimlerden biri Edwin M. Lemerttir. Lemert, Merto'nun değer uzlaşması kavramını eleştirir ve sapmanın toplum tarafından gücü elinde bulunduranlar tarafından belirlendiğini ifade eder. Mesela koloni ülkelerde ülkeyi yöneten güç kendi kural ve yasalarını getirerek yönetimi oluşturabilir ama bu kurallar yerlilerin normlarıyla da çatışabilir (Oktik, 2013: 25). Benzer bir durum totaliter rejimlerde de rastlanmaktadır. Bu rejimlerde suç ve sapma kavramı iktidara sahip olanlar tarafından yeniden üretilir. Örneğin Sosyalist Arnavutluk'ta "halk düşmanı", "burjuva", "liberal", "din adamı" ya da sınıfsal veya statü yapısını ifade eden herhangi bir kavram patolojik, tehdit edici ve dolayısıyla içinde sapma ve suçu barındırdığı için yok edilmesi gereken birer gerçeklik olarak görülmüştür. Benzer bir durum Saraç'ın ileri sürdüğü gibi Sovyet Rusya'da da görülmektedir. Sovyet iktidarı sosyalist düzeninin iç savaştan sonra çalışmaya başlamasıyla birlikte kollektif kimliğin şekillenmesi için çabalar harcanmıştır. Yeni toplumsal gerçeklikte şekillen 'biz' ve 'öteki' kimliklerinin oluşumunda kullanılan yöntemlerden biri olumsuz adlandırmalardır. Partinin güçlendiği dönemlerde kapitalistler ve burjuva sınıfı ve kendilerine muhalefet eden tüm birimler 'öteki' olarak ilan edilir. Bu anlamda 'biz'den olan vatansever, ülke için çalışan ve düzeni koruyan bir konumda yerleştirilirken 'öteki' düzene zarar veren bir unsur olarak ifade edilmektedir (Saraç, 2019). Yani "öteki"nin toplumsal düzenin faydaları açısından damgalandığı bir süreç karşımıza çıkar. Goffman'a göre damgalanma sürecinde damgalanan kişinin tam anlamıyla insan olmadığı yönünde bir anlayış üretilir. Bundan dolayı onun yaşam şansını azaltan ayrımcılıklar uygulanabilir ve böylece aşağılığını ya da temsil ettiği tehlikeyi açıklamak için bir damgalama ideolojisi inşa ederek düşmanlığı rasyonelleştirilir (Goffman, 1963: 5). Bu süreçte "düşman" insanlıktan bile

çıkartılarak üzerine uygulanabilecek şiddet türündeki eylemler haklı çıkarılmaya çalışılır.

Damgalama teorisi tezimiz için son derece önemli tespitler yapma imkânını vermektedir. Ancak o da diğer teoriler gibi suç ve sapmanın göreceli bir nitelik taşıdığı varsayımından kurtulmuş değildir. Dolayısıyla bu meselenin sosyolojik imgeleme nasıl bir ilişki içerisinde olduğu ve bu bağlamda nasıl bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiği konusunun tartışılması hem tezin üzerine durduğu temellerinin anlaşılması hem de sosyoloji yapma biçimine yeni bir katkıda bulunmak anlamında temel fikrimizi iki şekilde genişletmektedir. Aşağıdaki bölüm de Bauman'ın ahlak anlayışına dayanarak bu amaca hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Bauman'ın ahlak anlayışı çerçevesinde suçun sosyolojik çerçevesinin sınırları belirlenmeye çalışılmıştır.

2.3. Sosyolojik Bağlam Dışında Ahlaki Bir Mesele Olarak Suçun İmkânı: Zygmunt Bauman'ın Ahlak Anlayışı Açısından Bir Değerlendirme

Daha önce ifade edildiği üzere suç ve sapma sosyolojik paradigmaya göre göreceli bir niteliğe sahiptir. Bir şeyin suç ve sapma olmasının temelinde toplumsal olarak kabul edilen normlar ve değerlerden başka hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla suç ve sapma aslında toplumsal ahlakın (etik olarak oku) ezilmesidir. Sosyolojinin ahlak üzerine yaptığı tespitlere bakıldığında yine sürekli sadece bir durum betimlenmesinden ibaret olduğu görülür. Yani yaklaşım, var olan ahlaki ilkelerin neden o şekilde var olduğu ve hangi şartlarda öyle kalmaya devam edebilecekleri gibi sorular çerçevesinde oluşur. Bauman'a göre genelde sosyal bilimlerdeki ahlakın statüsü toplumun ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilmiştir. Malinovski, ahlakın işlevselliğini tartışırken onun statüsünün insanların gıda, güvenlik gibi temel ihtiyaçlarına bağlı kaldığını vurgulamıştır. Diğer taraftan Durkheim bunu reddederek ahlakın temelini sahip olduğu zorlama gücünde aranması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bir norm toplum üyeleri tarafından rasyonel olarak öyle seçildiği için değil, üyelerin öğrenme süreci aracılığıyla onun gücü konusunda kendilerini ikna ettiklerinden kaynaklanır. Ancak yine de Durkheim'in eleştirisi sosyolojik indirgemeciliğini tehdit edecek nitelikte bir anlayış değildir. Değişen tek şey ahlakın işlevinin rasyonel olarak ihtiyaçların karşılanmasından sosyal bütünleşmeye katkıda bulunması yönünde kaymasıdır (Bauman, 2015: 245-246). Sosyoloji söylemine göre tanımlanan ahlak bir "kendini

gerçekleştiren kehanet” döngüsü bağlamında meydana gelir. Buna göre ontolojik bir kabul olarak kabul edilen toplumun baskısı ve bireyi şekillendirici gücünün gerçeğinden yola çıkan sosyolojik paradigma ahlakın da zorunlu olarak bu durumdan kaynaklanması gerektiği yönünde başka bir kabul üretir ve böylece tüm bilimsel yaklaşım ortaya çıkan bu yeni gerçeklik kapsamında uygulanmaya başlanarak sürekli bunun doğruluğu gösterilmeye çalışılır. Bauman benzer bir şekilde bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Sosyolojik söylemin şeyler düzeninde ahlakın statüsü sorunlu ve belirsizdir. Ahlakın statüsünün sosyolojik söylemin geliştirilmesinde pek önemli görülmediği yargısına varılmış ve bundan dolayı ahlaksal davranış ile ahlaksal tercihe ilişkin konulara sadece periferik bir yer verildiği için buna ilişkin odak da periferik olmuştur. Çoğu sosyolojik anlatı ahlak konusuna ilişkin atıflar içermez. Bu yönüyle sosyolojik söylem, doğumundan itibaren dini ve büyüsel düşünceden kurtulmuş olan bilimin genel yolunu takip ederek, niyet, irade gibi kavramları hiçbir zaman kullanmadan eksiksiz anlatılar üretebilecek kendine ait bir dil tasarlar. Gerçekten de bilim, teleolojik sözcüklerin kullanımını yasaklayan bir dil oyunudur. Teleolojik terimlerin kullanılmaması bir yargının bilimsel söyleme ait olması için yeterli koşul değil, gerekli bir koşuldur (Bauman, 2015: 244).

Yukarıda tartışılan suç teorilerine bakıldığında bu yaklaşımın izleri takip edilebilir. Gerilim kuramına göre suçun tanımı toplumsal olarak kabul edilen değerlerden ve araçlardan sapmak eyleminde ortaya çıkar. Benzer şekilde suçun nötrleştirilme teknikleri ya da toplumun farklı bileşenlerine bağlılık ekseninde irdelenmesi yine var olan toplumsal normlara göre belirlenen bir yaklaşım göstermektedir. Yani bu anlamda suç ve sapma aslında toplumsal evren içerisinde etik ilkelerinin dışında davranmak olarak anlaşılmaktadır. Burada suç toplumsal düzenin işlevselliğinin doğruluk üzerine belirleyici bir kriter olarak gizlendiği bir ön kabul temelinde tanımlanmaktadır. Ki bunun da bilimsel nesnellik açısından ne kadar kabul edilebilir olduğu şüphelidir. Bu evrenin dışında çıkmak sürekli uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Büyük ihtimal böyle bir anlayış bilimselliğin zayıflatılma korkusundan kaynaklanıyor olabilir. Bu şekilde sosyolojik paradigma kendini bu toplumsallığın içerisinde sınırlandırarak kendine güvenli bir ortam da sağlamış oluyor.

Bauman'ın ifade ettiği üzere sosyolojideki ahlak ile ilgili görecelik programatiği, takip edilen normların içgüdüsel bir gerileme yaşatması durumunda son bir güvenlik aracı olarak işlev görür (Bauman, 2015: 251). Ancak bu böyle olmak zorunda değildir. Ahlakın toplumsallığının görecelik dışında tanımlanarak suçun belli biçimlerinin de bu kapsamda ele alınması sosyolojik bilimselliğe karşı bir saldırı olarak düşünölmek zorunda değildir. Bunun nedeni de aslında ahlakın böyle bir tanımının toplumsallığı zorunlu olarak dışlayan bir niteliğe sahip olmamasında yatar. Öyleyse bu tanımın ne olduğunu ve sosyolojik perspektif ile nasıl bir ilişkide olabileceğini tartışmak gereklidir. Bu bağlamda işlevsel olabilecek tanımlardan biri Bauman'a aittir.

Bauman'ın ahlak anlayışı temelde Levinas'ın görüşüne dayanır. Levinas'ın görüşünde öznenin temel yapıtaşı olan sorumluluk öteki için olmak şeklinde ortaya çıkar ve öznellik öteki için olmak olarak inşa edilir (Öztürk, 2020:3). Bauman'a göre Levinas'ın ahlak anlayışı Durkheim ve Parsons'un görüşünde bulunan toplumun tanrılaştırılmasına bir alternatif olma potansiyeline sahiptir. Doğuşla birlikte gelen ahlaki içgüdülere dayanan bu anlayış, modernitenin devlet katı etiğinin yerine geçmek konusunda bir imkân içerir (Hirst, 2014: 186-187). Bu açıdan Bauman; benliğin ötekiyle olmadan önce öteki için olduğu anlayışına dayanan böyle bir ontolojik öncesi etik alanı benimseyerek benliğin bu alanda örgütlenmeye, rasyonelleşmeye, kurumsallaşmaya ve bürokratikleşmeye direndiğini ileri sürer (Alford, 2013: 255). Bu durumun özellikle toplumsallaşma sürecinin “öteki için sorumluluğu” ortadan kaldırmaya yönelik işlediği zaman geçerli olduğunu belirtmek önemlidir.

Bu bağlamda Bauman'a göre ahlak sorumlulukla birlikte meydana gelir. Ahlakın hiçbir temeli yok ve müphem bir niteliğe sahiptir. Buna bağlı olarak söz konusu sorumluluk ‘öteki için var olmak’ şeklinde ortaya çıkar. Yani “iki kişinin karşılıklı ilişkisinde, kişi, karşısındakinin ne yaptığından, bu sorumluluğu yüklenip yüklenmediğinden ve herhangi bir dış erkten bağımsız olarak sorumluluğu yüklenir” (Öztürk, 2020: 1). Bauman'ın görüşünde modern toplumun amaçlarından biri hiçbir ahlaki yakınlığın olmayacağı bir kamusal uzam yaratmaktı. Bu doğrultuda yakınlık mahremiyet ve ahlakın alanıyken mesafe yabancılaşma ve yasanın alanıdır. Benlik ile öteki arasında sadece hukuk kuralları tarafından yapılandırılmış bir mesafe olmalıydı (Bauman, 2011: 107). Ki böyle bir durum Modernite ve Holokost (Bauman, 2015) kitabında anlattığı gibi ahlaki vicdanı körelten ve bunun yerinde teknik vicdanın ve

bürokratik örgütlenmenin yarattığı otoriteye itaatin konumlandırıldığı bir toplumsal yapıya neden oldu. Bunun sonucunda da soykırımların oluşması için yeterli koşulların hazırlandığı bir ortam belirdi.

Ona göre yakınlık ahlaki vicdanın oluşması için son derece önemli bir koşuldur. Kaçınılmaz bir şekilde insani yakınlık ile bağlantılı olan ahlakın optik perspektifin yasasıyla örtüştüğü söylenebilir. Göze yakın olan büyük ve yoğun gösterilirken uzaklığın artmasıyla ötekine duyulan sorumluluk azalmaya başlar ve nesnenin ahlaksal boyutları bulanıklaşır. Sonunda görünmez olur. Ahlaksal dürtülerin bu özelliği toplumsal düzen biçiminden bağımsızdır. Toplumsal düzenin etkisi sadece ahlaksal eğilimlerindeki pragmatizmde mevcuttur; yani insan eylemlerinin kapasitesini kontrol etme ve ötekine yapılan zarara sınır koymakta ortaya çıkar. Bauman'a göre ahlaki kayıtsızlık rasyonel ve teknik olan bizim modern toplumlarda çok daha keskin bir şekilde belirebilir. Çünkü insan eyleminin sonuçlara yol açarak etkili olduğu uzaklık artar (Bauman, 2015: 274). Tüm ahlaki eylemin temeli olan sorumluluk, ötekinin yakınlığıyla birlikte meydana gelir. Dolayısıyla yakınlık sorumluluk, sorumluluk da yakınlık anlamına gelir. Birinin diğeri karşısında olan önceliği anlamsızdır çünkü hiçbir diğeri olmadan kavramlaştırılmaz. Buna göre sorumluluğun terk edilmesi ve sonucunda ortaya çıkan ahlaki dürtünün nötrleştirilmesi yakınlığın fiziksel veya ruhsal ayrılıkla yer değiştirilmesini içerir (Bauman, 2015: 262-263). Bu şekilde Bauman insanlarda bulunan ahlaki iç güdüleri yasal ve kültürel etkilerinin dışında tanımlayarak nesnel bir nitelik de kazandırmış oluyor. Yani toplumsallığın öncesinde var olması anlamında nesnel bir ahlak anlayışı. Bu anlayış belli suç biçimlerinin tanımlanmasında bir ölçü olarak işlevselleştirilebilir. Özellikle totaliter devletlerde belli modern vizyonlar çerçevesinde meydana gelen soykırımlar veya siyasi ya da ideolojik sebeplerle uygulanan şiddet, işkence veya idamlar buna dahil edilebilir. Bu türdeki suçları yasal evrenin meşrulaştırıcı güçleri içerisinde analiz etmek son derece basitleştirici bir indirgemeciliğe neden olur. Öyleyse suç tamamen buna indirgenmediğinde söz konusu ahlaki sorumluluğun bastırılarak ötekine karşı yapılan psikolojik, fiziksel vs. gibi bir şiddet türü olarak karşımıza çıkar.

Elbette bu noktada Bauman'ın ahlak anlayışının suçu etik bakımdan tanımlayabileceği düşünülmemelidir. Zaten Bauman'a göre ahlak insan doğasının iyi ya da kötü olduğu yargı ekseninde düşünülemez. İnsan ahlaki olarak müphemdir ve bu

müphemlik farklı kurumlar tarafından malzeme olarak kullanılır. Ayrıca ahlak araç – amaç şemasına uymadığı anlamda irrasyoneldir. Bu anlamda yasa gibi düşünülen bir etik tarafından kapsanamaz (Bauman, 2011: 20-21). Bu nitelikteki bir ahlakın normatif anlamda tanımlama gücü yoktur. Ancak yine de belli durumlarda etik göreceliğine karşı koyarak iç güdüsel gerilimler yaratması nedeniyle etik bir çerçeve içerisinde tanımlanan suçun sınırlarını belirleme konusunda önemli bir “kırmızı çizgi” olma işlevini yerine getirebilir.

A) *Apolojik Duruş*

Ahlakın sosyal işlevselliğe, bütünleşmeye, toplumsal değişime veya çatışmaya katkıda bulunan bir unsur olarak tanımlanması sosyoloji için kabul edilir ise o zaman onun ötekine karşı duyulan sorumluluk bağlamında ele alınması da kabul edilir olmalıdır. Çünkü söz konusu sorumluluğun sosyolojik anlamda değilse bile sosyolojik gerçeklikler üzerine etkilidir. Elbette Durkheimci görüşte olduğu gibi birey üstü durumların incelenmesi sosyolojiye bilimsel çerçevede özel bir yer kazandırır ancak bu anlayış ahlakın da göreceli olması gerektiği anlamına gelmemelidir. Bauman’a göre modern toplumlar evrensel bir etik oluşturma maskesi altında ahlaki dar görüşlülüğü empoze eder. Halbuki görecilikle sorun yaşayan ahlaki durum değil, etik kodlarıdır (Bauman, 2011: 25). Dolayısıyla müphem bir nitelikte olan ve etik kodlarına bürünemeyen ahlaki durum göreceli olarak değerlendirilemez.

Bundan yola çıkarak ahlakın ötekine karşı olan sorumluluk şeklinde tanımlanmasının sosyolojik analizinin dayanabileceği bir zemin oluşturması bakımından oldukça güçlü bir potansiyel taşıdığını belirtmek son derece önemlidir. Burada şüphe uyandıran önemli bir mesele vardır. O da ahlakın böyle tanımlanmasının sosyolojinin bilimselliği için rahatsız edici olan neyin nasıl olması gerektiği durumuna bağlı olmasıdır. Aslında bu o kadar da doğru değildir. Bauman’ın ahlak anlayışı neyin nasıl olması gerektiği ilkesine bağlı değildir. Tam tersi doğrudur. Ayrıca sosyolojinin ahlak üzerine odaklanması bilimsel bir çerçevede de ele alınabilir. Genelde eşitsizliğin toplumsal yapı için önemine vurgu yapılması gibi bu ahlaki sorumluluk da sosyolojik gerçeklikleri araştırmak için kullanılabilir. Sonuçta böyle bir sorumluluğun varlığı veya yokluğu sosyal yapıların ve dinamizmin temel yapıtaşlarından biridir. Bireylerin

toplumsal olarak inşa edilen ya da engellenen yakınlığının ahlaki sorumluluğu etkilemesi toplumsal süreçleri de etkileyecektir.

Bu türdeki bir ahlak anlayışının izlerini neredeyse her türlü çabalarda görmek mümkündür. Söz konusu ahlaki sorumluluk gerçekten de hem insanların gündelik ilişkilerinde hem de toplumsal yaşamın farklı boyutlarının değişmeyen niteliğini, yani evrenselliğini tespit etme amacı güden akademik araştırmalarda da görmek mümkündür. Belki de bunun en tipik örneği aydınlanma felsefesinin ideal bir mirası olarak düşünülen nesnel aklın anlayışıdır. Horkheimer nesnel aklın evrenselliğini ve doğal özünü gerekçelendirmeye çalışırken şöyle ifade etmiştir:

Öyleyse nesnel akıl terimi, bir yandan, gerçekliğin içinde var olan bir yapıya işaret eder; bu yapı, her özgül durumda bizi teorik ya da pratik düzeyde belirli bir davranışta bulunmaya çağırır. Diyalektik düşünme çabasına girebilen, ya da aynı anlamda, eros yetisine sahip olan herkes bu yapıyı keşfedebilir. Öte yandan, nesnel akıl terimi, bu çabanın kendisini ve bu türden bir yapıyı yansıtmaya yeteneğini de belirtebilir. Bazı durumlar vardır, öznenin çıkarlarından oldukça bağımsız olarak, sırf kendi özelliklerinden ötürü, onu, özneyi, belirli bir eylemde bulunmaya çağırırlar; herkes karşılaşmıştır böyle durumlarla: boğulmak üzere olan bir çocuk ya da bir hayvan, aç kalmış bir insan topluluğu, hasta bir kişi, vb. Bu durumların her biri kendine özgü bir dille konuşmaktadır sanki (Horkheimer, 2013: 61).

Horkheimer'e göre nesnel akıl gerçekliğin içerisinde bulunan bir yapıya işaret eder. Bu yapı her durumda bizi belirli davranışlarda bulunmaya çağırır. Ona göre bazı durumların, mesela yukarıdaki metinde izah ettiği üzere boğulmak üzere olan bir çocuk, aç kalmış bir insan topluluğu ya da hasta kişiler gibi durumların kendilerine özgü bir dili vardır. Bu sayede öznenin çıkarlarından bağımsız olan bu durumların gerekliliklerine göre davranmak konusunda kendimizi sorumlu hissederiz. Öyle görünüyor ki Horkheimer felsefi paradigmasına bağlı kalarak bu sorumluluk hissi nesnel aklın yansıması olarak değerlendirmiştir. Elbette bu doğru da olabilir ancak bu konu üzerine sosyolojik olarak söylenebilecek çok az şey vardır. Bundan ziyade daha açık ve net bir şey bulunmaktadır. Horkheimer'i nesnel aklı başkasının yardımına koşmak şeklinde tanımlamaya iten güç büyük ihtimal Bauman'ın söz ettiği ahlaki

içgüdülerdir. Benzer görüşlere sahip diğer akademisyenlerin de bundan etkilendiklerini düşünmek hiç de yanıltıcı olmayacaktır.

Dolayısıyla özelliği müphemlik olan bir ahlak ve yakınlıkla pekiştirilen bu sorumluluğun toplumsal şartlar ve süreçler tarafından etkilenmesi ya da onları etkilemesi sosyolojiye hem ahlak çalışmalarında hem de suç araştırmalarında yeni bir özellik kazandıracağına ümit ediyoruz. Tezimizin amacı siyasal kültürün suçları nasıl meşrulaştırdığı sorusu üzerine kurulmuşsa da temelde araştırılmak istenen şey siyasal kültürün ötekine duyulan ahlaki sorumluluğu manipüle ederek sorumluluğun radikal seviyelerde kayboluşu nedeniyle oluşan suçlara nasıl yol açtığını göstermektir. Böylece ahlaki sorumluluk bu anlamda hem suçun evrensel sınırlarının “tanımını” yapmamıza imkân sağlayacak hem de sosyolojik analizin uygulanabileceği çok fazla üzerine durulmayan böylesi özel bir alan oluşturmuş olacaktır. Elbette bu ahlaki anlayış, doğası gereği irrasyonel olduğu için toplumsal yaşamın etik olarak kodlanmasını sağlayamaz ama etik kodlanma sürecinin sınırlarını belirleme konusunda yardımcı olabilir. Sonuçta modern tarihin de bize gösterdiği gibi insanı tamamen irrasyonel duygu ve içgüdülerinden ayırarak rasyonelleştirmeye çalışmak boşa çıkan bir çabadır. Bu bağlamda insanın doğal özelliklerinden biri olan ahlaki sorumluluğun insanı hem kendine hem de başkalarına karşı yabancılaştıran herhangi bir “etik kodlanma” sürecinin aşırılığını tespit edip engellemek konusunda son derece işlevsel olabileceği kanaatindeyiz.

III. BÖLÜM METODOLOJİ

3.1. Çalışmanın Yöntemi Kapsamında Doküman Analizinin Konumu

Bu çalışma nitel yöntemin kabullerine dayalı olarak yapılmıştır. Bilindiği üzere sosyal bilimlerde nitel ve nicel olmak üzere iki farklı temel yöntem mevcuttur. Her ikisinin paradigmatik anlayışı birbirinden farklıdır. Özdemir'e göre nicel araştırma gerçekliği nesnel bir şey olarak ele alır. Nitel çalışmalar ise aksine nicel paradigmanın ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik varsayımlarını reddederek gerçekliğin araştırmacıdan tamamen ayrı olduğunu kabul etmez (Özdemir, 2010: 326). Diğer bir ifade ile nitel çalışmalar dünyanın sadece belli bir düzeyde objektif olarak analiz edilebileceğini ve farklı şekillerde anlaşılabilirliğini öne sürer. Tümevarımsal bir akıl yürütme biçimine dayanan nitel yöntemin amacı holistik bir yaklaşım kullanarak özelden genel açıklamalar üretmektir (Mehrad ve Zangeneh, 2019: 4). Çalışma, dokümanlar ve belli kişisel hikayeler üzerine odaklanacağı için pozitivist paradigmaya dayanan nicel yöntemine uygun değildir. Bu anlamda tezin metodolojik amacı verilerden yola çıkarak genel bir soyutlamaya doğru ilerlemektir. Ancak bu noktada genelleme nitel çalışmalardaki genellemeyle karıştırılmamalıdır. Yani istatistiksel bir genellemeden ziyade toplumsal dünyayı anlamak için kullanılan verilerin sistematik olarak bütüncül bir soyutlanması söz konusudur. Ayrıca teorik bir açıklama oluşturmak derken gömülü teori kastedilmemektedir. Araştırma soruları bağlamında analitik olarak genel ve sistematik bir açıklama ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çünkü nitel çalışmaların tümevarımsal özelliği göz önünde bulundurulduğunda genelde ortaya çıkan sonuçların teorik düzeyde (küçük ölçekli de olsa) soyutlanması beklenir.

Belge analizi ve belgeler bazen ayrı bir yöntem biçimi olarak da kullanılabilir. Sak ve arkadaşlarına göre çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak ortaya çıkan doküman analizi hem diğer yöntemlerin hizmetçisi hem de tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılabilir (Sak vd., 2021). Ancak yine de çalışmamızda doküman analizi tamamen tek başına bir yöntem olarak kullanılmamıştır. Aslında nitel çalışmalarda belge analizinin kendi başına bir yöntem olarak kullanımı hem kavramsal hem de uygulama

bakımından pek uygun görünmemektedir. Dolayısıyla bunun yerine belge analizini bir araştırma tekniği olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Kaldı ki araştırma tekniği olarak da tamamen bağımsız bir uygulama olarak düşünülmemelidir. Genelde bu analiz tematik analiz veya söylem analizi gibi farklı analiz biçimlerine dayanır. Bu bağlamda kullanılan dokümanların sorgulanması ve analizi yerine getirilmekle birlikte bu süreç tematik ve söylem analizine göre sürdürülmüştür. Dokümanlar Sosyalist Arnavutluk dönemindeki siyasi-kültürel iklimin ve sapma-suç olgusu üzerindeki etkisinin anlaşılmasını sağlayan tipik bir örneklem olarak değerlendirilmiştir.

Bunun yanında Arnavutluk'ta kurulan Komünizm Suçları Enstitüsünün yayınladığı rejim tarafından hapse atılmış bazı kişilerin hikayeleri de dahil edilmiştir. Ayrıca bu suçlarla ilgili yapılmış çalışmalardan da faydalanmıştır. Kişisel hikayeler ve komünizm suçlarını araştıran çalışmalar ikincil veri olarak kullanılmış olup temel odak liderin eserleri ve partinin belgeleri üzerine olmuştur. Yani ikincil veriler daha çok ortaya çıkan sonuçları desteklemek için kullanılmıştır.

3.2. Çalışmanın Örnekleme Olarak Dokümanlar

Nitel araştırmalarda kullanılan tekniker nedeniyle büyük gruplar üzerine çalışmak mümkün olamamaktadır. Nitel araştırmaların amacı genelleme olmadığına göre araştırma odağı evrenin mümkün olduğunca bütün zenginliğini içerecek bütüncül bir resim çizmeye yöneliktir. Bu bağlamda genelde nitel araştırmalar olasılıklı olmayan amaçlı örnekleme biçimini kullanma eğilimindedir (Karataş, 2017: 76). Aslında genel olarak bakıldığında nitel araştırmalardaki bütün örnekleme biçimleri geniş bir terim olan amaçlı örneklemeyle dayalıdır (Coyne, 1997: 627). Amaçlı örnekleme biçimi araştırma sorusunun kriterlerine bağlı olarak farklı boyutlara ayrılır. Bu tezde kullanılan amaçlı örnekleme ise ölçüt örnekleme ve siyasal örneklemedir. Patton'a göre ölçüt örneklemenin (Criterion Sampling) mantığı kalite güvenilirliği konusunda ortak bir stratejiye işaret eden önceden belirlenmiş bazı önemli kriterleri karşılayan tüm konuları incelemektir (Patton, 2002: 238). Siyasal önemdeki vaka örnekleme ise (Sampling Politically Important Cases) analizlerde öngörülen siyasal açıdan hassas konularla ilgili olmaları nedeniyle dahil edilebilir veya dışlanabilir bilgi kaynaklarına işaret eder (Miles ve Huberman, 1994: 28). Bu durumda değerlendirme kaçınılmaz olarak politiktir ve siyasi bakımdan hassas olan bir alanın ya da analiz

biriminin seçilmesi söz konusudur (Patton, 2002: 241). Sonuç olarak bu bağlamda sosyalizm dönemi boyunca yayınlanan Enver Hoxha'nın bazı eserleri ve partinin bazı belgeleri olmak üzere toplamda 24 belge incelenmiştir:

Tablo – 4: İncelenen Belgelerin Tablosu

Belgenin Adı	Yazar	Yayın Yılı
1) Vepra 5	Enver Hoxha	1970
2) Vepra 6	Enver Hoxha	1971
3) Vepra 7	Enver Hoxha	1971
4) Vepra 8	Enver Hoxha	1971
5) Vepra 9	Enver Hoxha	1972
6) Vepra 11	Enver Hoxha	1972
7) Vepra 12	Enver Hoxha	1972
8) Vepra 13	Enver Hoxha	1973
9) Vepra 14	Enver Hoxha	1973
10) Vepra 20	Enver Hoxha	1976
11) Vepra 22	Enver Hoxha	1976
12) Vepra 25	Enver Hoxha	1977
13) Vepra 26	Enver Hoxha	1978
14) Vepra 28	Enver Hoxha	1978
15) Vepra 30	Enver Hoxha	1978
16) Vepra 34	Enver Hoxha	1981
17) Vepra 35	Enver Hoxha	1982
18) Vepra 36	Enver Hoxha	1982
19) Vepra 37	Enver Hoxha	1982
20) Vepra 39	Enver Hoxha	1983
21) Dokumenta kryesore të partisë së punës të Shqipërisë	Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste	1971
22) Dokumenta kryesore të partisë së punës të Shqipërisë	Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste	1974
23) Historia e partisë punës së Shqipërisë	Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste	1981
24) Përparimi i vendit është i pandarë nga zhvillimi i shkencës dhe i teknikës	Enver Hoxha	1980

Sosyalist Arnavutluk dönemiyle ilgili çok fazla belge bulunmaktadır. Belgeler dönemin ekonomik, siyasal, kültürel gibi farklı boyutlarını aydınlatacak niteliktedir. Oldukça büyük bir zaman aralığını (1944-1992) kapsayan bu belgelerin tamamını incelemek birçok açıdan büyük maliyetli bir iş ve çabadır. Tam da bu nedenden dolayı çalışmamız yukarıda belirlenen Enver Hoxha'nın bazı eserleriyle ve belgelerle sınırlandırılmıştır. Bu belgelerde kültürel, siyasal ve ekonomik olmak üzere dönemin farklı toplumsal alanlarına ilişkin bilgiler mevcuttur. Bu bakımdan çalışmamız genelde siyasal konuları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla belgelerin incelenmesinin nedeni genelde politik nitelikte olması ve dolayısıyla partinin toplumsal yaşama ilişkin vizyonunu ve siyasal elitin siyasal kültür modelini içermeleridir. Ayrıca bu bağlamda söz konusu eserlerde siyasal elit ile normal vatandaş

arasında inşa edilmesi gerektiği düşünölen ilişkilerin özellikleri de anlatılmıştır. Diğer bir ifade ile farklı iktidar konularında yerleştirilen bu öznelerin toplumsal alanlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğine ilişkin ideolojik bir harita da mevcut. Bu özellikler dolayısıyla söz konusu belgelerin içeriği uygun görölmüştür. Daha spesifik olmak gerekirse belgeler aşağıda belirtilen kriterlere göre seçilmiştir:

Tablo – 5: Eserlerdeki konuların seçilme kriterleri

Kriterler
Belgelerde dönemin siyasal kültürünün bulunması
Belgelerde dönemin ideolojik anlayışının bulunması
Belgelerde dönemin normatif ve etik anlayışının bulunması
Belgelerde siyasal elit – vatandaş özne ilişkisinin bulunması
Belgelerde öznelliğin tipolojisine ilişkin bilgilerin bulunması

Bu eserlerdeki metinlerin büyük bir kısmı eserler için hazırlanan bir kılavuza dayanarak seçilmiştir. 225 sayfadan oluşan bu kılavuzda (Instituti i Studimeve Marksiste - Leniniste, 1985) eserlerdeki metinlerin hangi konuları ele aldığı detaylı olarak yukarıdaki kriterlere göre belirlenmiştir. Böylece konuyla ilgili olmayan tarım ve ekonomi gibi durumları içeren metinleri araştırmanın dışına bırakarak siyasal ve ideolojik içerikli metinlere yoğunlaşmıştır. Nitel araştırma yöntemi bakımından değerlendirildiğinde bazen konuların belli kriterlere göre sınırlandırılması araştırmanın sonunda ortaya çıkabilecek bulguların niteliğini etkileyebileceği için arzu edilir bir durum değildir. Ancak çalışmamız bağlamında bakıldığında bu durum bir gereklilik olarak düşünülmüştür. Çünkü araştırmanın soruları iyice belirlenmiş durumda ve dolayısıyla çalışmanın arka planı ile ilgili olmayan metinlere yönelmek yöntemin ve amacın sistematiğini bozabilir. Ayrıca bu belgelerde siyasal dışı olan konulara bakıldığında siyasal kültürün incelenmesi açısından herhangi önemli bir bilgi sunmamaktadır. Genel olarak siyasal kültürün bağlamıyla ilgili bilgiler bulunsa da bunlar siyasal kültür ile suçun meşrulaştırılması ekseninde tartışılması için uygun değildir. Mesela belgelerde ekonomik sistemle ilgili bilgiler verilmesine rağmen bunları konu bağlamında tartışmak mümkün değildir. Daha spesifik olmak gerekirse ekonomik ilişkilerin ve genel olarak sistemin nasıl işlemei gerektiğiyle ilgili bir siyasal kültür belirlemek mümkün olsa da bu türden bir siyasal kültürün suçu temelde ne şekilde meşrulaştırabileceği tartışmalıdır. Çünkü ekonomik açıdan bir siyasal

kültürün varlığı, tıpkı siyasal meselelerde olduğu gibi, siyasal nitelikte olan bir ideolojik arka plana sahiptir. Bu açıdan ideolojik arka planının siyasal bağlam içerisinde öznenin suçun meşrulaştırıldığı bir zeminde inşasını nasıl etkilediğini tespit etmek çok daha uygun görülmüştür.

Bu bağlamda eserlerden kılavuza dayanarak Tablo-5’te belirtilen kriterler kapsamında 10 tipik konu seçilmiştir. Konular aşağıdaki tabloda hem Türkçe hem de Arnavutça olarak verilmiştir:

Tablo – 6: Eserlerde İncelenen Konular

Türkçe	Arnavutça
1- İç düşmanlar, düşmanlık hareketliliği ve onlara karşı savaş	Armiqtë e brendshëm, veprimtaria armiçësore dhe lufta kundër tyre
2- Marksist – Leninist eksen ve gerçekleştirilmesinin yolları	Boshti ideologjik Marksist – Leninist dhe rrugët e realizimit të tij
3- Kibir, tahakküm, keyfilik ve bunlara karşı savaş	Arroganca, prepotenca, arbitrariteti dhe lufta kundër tyre
4- Halk mücadelesinin savaşçı sanatı, genel ilkeler, içeriği ve geliştirilmesi	Arti luftarak i luftës popullore, parime të përgjithshme, përmbytja dhe përvetësimi i tij
5- Ateizm, ateist eğitim. Bilimsel ateizm propagandası	Ateizmi, edukimi ateist. Propaganda ateiste shkencore
6- İknâ – eğitim alanında temel yöntem. İknânın idari tedbirlerle uyumlu hale getirilmesi	Bindja – metodë kryesore në fushën e edukimit. Harmonizimi i bindjes me masa administrative
7- Marksist – Leninist dünya görüşü, onun oluşumu ve güçlendirilmesine yönelik çalışmalar	Botëkuptimi Marksist – Leninist dhe puna për formimin dhe forcimin e tij
8- Devrimci uyanıklık	Vigjilenca revolucionare
9- Marksist – Leninist felsefe: Marksist – Leninist felsefesinin araştırılmasının ve geliştirilmesinin önemi	Filozofia Marksiste – Leniniste: rëndësia e studimit dhe e përvetësimit të filozofisë Marksiste – Leniniste
10- Marksist – Leninistler – devrimci özellikleri, ahlaki siyasal erdemleri ve onların görevleri	Marksistë – Leninistët – tiparet revolucionare, virtytet moralo politike dhe detyrat e tyre

Kaynak: (Instituti i Studimeve Marksiste - Leniniste, 1985).

3.3. Çalışmanın Veri Analiz Süreci

Liderin eserlerinden ve partinin belgelerinden mümkün olduğunca veri toplanırken bu veriler tematik analiz ile söylem analizi birlikte kullanarak incelenmiştir. Braun ve Clarke’ye göre verilerdeki örüntüleri (temaları) belirlemeyi, analiz etmeyi ve raporlamayı amaçlayan tematik analiz veri setini küçük boyutlarda düzenleyerek derinlemesine bir betimleme sağlar (Braun ve Clarke, 2019: 875).

Burada tema denilen şey aslında anlam örüntülerini ifade eder (Çil, 2022: 135). Bu anlamda tema veriler içerisinde araştırma sorusu için cevap sunan bir örüntüdür. Verilerin kodlanması bağlamında işleyen tema belirleme süreci veri içerisinde kapsadığı alana ve tüm veri setinde tekrarlanma sıklığına bağlıdır. Ancak bu, örnek sayısının artmasının temanın önemli olduğunu göstermez. Yani böyle bir durum zorunlu olmayıp temanın ne olması gerektiği konusu araştırmacı tarafından değerlendirilmelidir (Braun ve Clarke, 2019).

Söylem analizi ise dilin sosyal, tarihsel, politik veya ideolojik bağlamlarla olan ilişkisini ele alır. Araştırmacı bu anlamda insanların dile dayalı fikirleri kullanarak toplumsal dünyayı yorumlarken nasıl inşa ettiklerine odaklanır. Tematik analiz ile söylem analiz arasındaki ilişkiye bakıldığında ise bu bağlantı konuşma biçimleri bağlamında meydana gelen mikro detaylardan ziyade anlayışları şekillendiren büyük yapıların, sistemlerin veya ideolojilerin tespit edilmesinde ortaya çıkar. Dolayısıyla temalar bu açıdan söylemlerin ırk, cinsiyet, sınıf, iktidar gibi şartlar ve sistematik yapılarla olan ilişkisi çerçevesinde oluşabilir (Peterson, 2017: 6-7). Foucault'a göre güç ilişkilerinin ifadeleri olan söylemler bir toplumsal düzen içerisinde bulunan iktidarın etkileri yoluyla üretilir ve bu şekilde güç söylemsel düzendeki bilgi ve gerçeği meşrulaştırmak için kuralları ve kategorileri belirler (Gül ve Nizam, 2021: 190). Willing'e göre Foucault'un söylem analizi 6 temel aşamaya dayanır:

1. Söylemsel Yapılar: Bu noktada araştırma sorusunun odaklandığı nesne ele alınır ve bu söylemsel nesnenin farklılaşan yolları tanımlanır.
2. Söylemler: Aynı söylemsel nesne farklı yollarla inşa edildiği için bu aşamanın amacı nesnenin çeşitli söylemsel inşalarını ortaya çıkarmaktır.
3. Eylem Yönelimi: Bu aşamada söylemsel inşalarla neyin amaçlandığı tespit edilir. Yani bu söylemin görevinin ne olduğuna ve diğer söylemlerle olan ilişkisine odaklanır.
4. Konumlandırmalar: Burada söylemsel inşaların belirlediği özne konumlarına bakılır. Çünkü söylemler nesnelere birlikte özneleri de oluşturur.
5. Pratikler: Bu aşamada metindeki söylemsel yapıların içerdiği eylem olanakların bir haritası çıkarılır. Yani hangi tür eylem olanakların olduğu tespit edilir.
6. Öznellik: Son olarak da söylem ile öznellik arasındaki ilişkiye bakılır. Yani özne pozisyonlarının benimsenmesinin sonuçları ve öznel deneyimleri etkileme

şekilleri analiz edilir. Çünkü söylemler sosyal ve psikolojik gerçeklikleri yaratabilirler (Willing, 2008: 115-117).

Veriler araştırma soruları için cevap niteliği taşıyan temalar kapsamında toplanmış ve kuramsal çerçeve doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu şekilde detaylı cevaplar sunan tematik analizin sonucunda ortaya çıkan temalara referansta bulunarak siyasal kültürün devletin yaptığı suçları nasıl meşrulaştırabileceğini gösteren bir anlayış geliştirilmiştir. Tematik analiz ve söylem analizi birbirinden farklı ama aynı amaca hizmet eden bir işlevsellik doğrultusunda kullanılmıştır. Tematik analiz Sosyalist Arnavutluk döneminde hâkim olan yönetici elitin siyasal kültürünü belirlemek için kullanılmıştır. Yani bu analiz siyasal kültürün tipolojisini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Diğer taraftan söylem analizi daha çok bu siyasal kültürün etkisi kapsamında oluşan öznelendirme sürecini ve normal ile patolojik arasındaki çizginin yeniden üretimini yorumlamak için kullanılmıştır. Böylece her iki analiz bütünleşmiş bir şekilde kullanılmış olup tezin sorularına cevaplar üretilmiştir. Ancak yukarıda belirtilen altı aşamalı söylem analizi kronolojik olarak sistematik bir şekilde uygulanmamıştır. Bunun nedeni bu söylem analizinin tematik analiz ile birlikte kullanılmasıdır. Öncelik tematik analize verildiği için ortaya çıkan sonuçların aşamalarda belirtildiği gibi sistematik olarak incelenmesi pek mümkün olmamıştır. Çünkü bu çalışmada tematik analizin uygulanma biçimi ve verileri bütünleştirme stratejisi yukarıdaki sistematığe tamamen uymamaktadır. Yine de analiz sürecinde söz konusu aşamalar tamamen açık değilse de örtük bir şekilde kullanılmıştır. Böylece analiz sürecinde bu tür söylem analizinden de faydalanmıştır. Diğer bir ifade ile bundan da faydalanarak temelde tematik söylem analizinin uygulandığı söylenebilir. Sonuç kısmında ise söylem analizindeki aşamalara göre genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Temalar veri setinin kodlanması ve sonra da yeniden bütünleştirilmesi yoluyla çıkarılmıştır. Bu sürecin ideal bir yolu aşağıdaki tabloda verilmiştir. Aşağıdaki tabloda bulunan adımlar veri analizinin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili kronolojik bir sıralama ifade eder. Çalışmamızda takip edilen süreç de genel olarak bu şekildedir. Ancak uygun görüldüğü durumlarda bir önceki aşamalara yeniden dönmüştür. Başka bir ifade ile aşamaların metodolojik ilkeler çerçevesinde takip edilip uygulanması kopuk bir süreç şeklinde değil, aksine aşamaların birbirinden izole olmadığı,

bütünleşerek birbirlerinin eksikliklerini tamamlayan ve bu şekilde çalışmanın sorularına cevap sunabilecek bir strateji doğrultusunda gerçekleşmiştir. Mesela ilk olarak veriye aşına olmakla başlanmışsa da buna diğer aşamalara geçildikten sonra da dönülmüştür. Bunun nedeni diğer aşamalara geçildiğinde veriye aşına olma sürecinin sonucunda yeterince kavramsal derinliğin ortaya çıkarılmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda analiz sürecinde aşamaların birbirlerini kontrol etmediğinde eksikliklerin meydana gelebileceği gözlemlenmiştir.

Benzer şekilde temalar belirlenirken verilerin gerekli kısmını yeniden analiz ettikten sonra yapılan kodlamalar da yeniden değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda hem kodlamalarda hem de temaların ve alt temaların belirlenmesinde değişiklikler meydana gelmiştir. Böylece sürecin geri – dönüşlü bir şekilde takip edilmesi ilk başta net olmayan özelliklerin veya analiz boyunca bazı önemli noktaların yakalanmasını engelleyen okumaların daha da zenginleşmesini sağlamıştır. Ayrıca veri setinin bazı noktalarda yetersiz olduğu düşünüldüğünde eserlerde belirlenen 10 konu dışında da incelemeler yapılmıştır.

Tablo – 7: Tematik Analizin Aşamaları

Aşama	Süreç Açıklaması
1. Araştırmacının veriye aşına olması:	Verinin deşifre edilmesi (gerektiğinde), verinin tekrar tekrar okunması, ilk fikirlerin not edilmesi
2. İlk kodların oluşturulması:	Tüm veri seti boyunca verinin dikkat çeken özelliklerinin sistematik bir şekilde kodlanması, her bir kodla alakalı olan verilerin bir araya toplanması
3. Temaların aranması:	Kodların potansiyel temalar altında toplanması, tüm verilerin ilişkili oldukları olası temaların altında toplanması
4. Temaların gözden geçirilmesi:	Temaların, kodlanmış veri içeriğiyle (1. Düzey) ve tüm veri setiyle (2. Düzey) uyumunun kontrol edilmesi, analize ilişkin tematik ‘haritanın’ oluşturulması.
5. Temaların tanımlaması ve isimlendirilmesi	Her temaya ait özelliklerin sadeleştirilmesi ve analizde anlatılan hikâyenin bütününün tanımlanması için analize devam edilmesi, her bir temanın açık bir şekilde tanımlanması ve isimlendirilmesi.
6. Raporun hazırlanması:	Analiz için son fırsat. Somut, çarpıcı ve inandırıcı doğrudan alıntı örneklerinin seçilmesi, kodlanan veri içeriklerinin son kez analiz edilmesi, analiz sonuçlarının araştırma sorusu ve alan yazınla tekrar ilişkilendirilmesi, analizin akademik bir dille raporlaştırılması

Kaynak: (Braun ve Clarke, 2019: 883).

Dahası, analiz süreci açısından en önemli boyutlarından biri olan kodlama sürecinden de bahsetmek gerekir. Sonuçta bu tür analizlerde kodlama süreci en merkezi aşamalardan biridir. Baltacı'ya göre verilerin kodlanma aşamasında toplanan veriler incelenir, anlamlı bölümlere ayrılır ve bu bölümlerin hangi kavrama karşılık geldiği keşfedilir. Kodlamanın üç farklı süreci vardır: 1) daha önceden belirlenmiş kavramlara göre kodlama; 2) verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlama ve 3) araştırma problemi bağlamında yapılan kodlama söz konusudur (Baltacı, 2019: 378). Bu çalışmada ikinci ve üçüncüsü sıklıkla kullanılmıştır. Toker'e göre verilerden çıkarılan kodlama gözlemci için daha esnek olarak davranma imkanı yaratır. Böylece bu kodlama sürecinde gözlemcinin yeni fikirlere ulaşması daha muhtemeldir (Toker, 2022: 324). Bununla birlikte çalışmamızda araştırma problemini de göz önünde bulundurmanın kodlama sürecinin sınırlarını belirlemede önemli bir rol oynadığını belirtmekte fayda vardır. Yani kodlar önemli olduğu ölçüde seçilmiştir. Zaten bundan dolayıdır ki bazı kodlar yoğun olarak çıkmadıkları halde kategoriler için uygun görülmüştür. Sık tekrarlanmamalarına rağmen kategorinin ve temanın anlaşılmasında merkezi bir role sahip oldukları için önemli görülmüş ve analize eklenmiştir.

Temaların ortaya çıkarılma süreci ve sürecin sonlandırılması nitel çalışmaların karakteristiği olan kod ve anlam doygunluğunun derecesine göre yapılmıştır. Hennik ve arkadaşlarına göre nitel araştırma sürecinde yeni veriler artık çıkmamaya başladığında çalışma veri doygunluğuna ulaşmış olur. Diğer taraftan kod özellikleri tarafından da etkilenen anlam doygunluğu daha karmaşık bir şeydir. Çünkü bazı kodlarda kod doygunluğu anlam doygunluğu için yeterli olurken bazılarında olmayabilir (Hennik vd., 2017). Bu bağlamda verilerde ek meselelerin çıkmadığı ve kodların stabil olduğu noktaya işaret eden kod doygunluğundan farklı olan anlam doygunluğu meselelerin tam olarak anlaşıldığı nokta olarak değerlendirilir. Yani anlam doygunluğu verilerdeki meselelerin anlaşılmasına yönelik 'kavramsal bir derinlik' olarak düşünülebilir (Hennik vd., 2019). Bu bakımdan anlam doygunluğu araştırma soruları için yeterince derin ve kapsayıcı cevabın verilip verilmediği konusuyla ilgilidir. Bu çalışmadaki analiz sürecinde dikkatle sürdürülen bu iki sürecin doygunluğunun tamamlanma noktasını belirleyen şey de budur. Kodların temalar için yeni bir bilgi vermedikleri tespit edildiğinde bu süreç sonlandırılmıştır. Bununla

birlikte verilerin sunduğu anlam derinliğinin de yenilenmediği görüldüğünde süreç sonlandırılmıştır. Eserlerin ideolojik nitelikte olması nedeniyle öngörülebilirlik ve sistematik inceleme açısından zorluklar yaşanmıştır. Ancak yine de eserlerde kullanılan dilin, verilen bilgilerin ve söylemin genel bağlam bakımından çok benzediği görülmüştür. Yer yer bilgilerin neredeyse aynı cümlelerle anlatıldığı bile görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında ise kod doygunluğunun ve özellikle anlam doygunluğunun mümkün olduğunca yüksek derecede değerlendirilmesi daha kolay olmuştur.

Analiz ve yorum süreci ise hem kuramsal çerçeve bağlamında hem de araştırmanın sorularına cevap sunacak şekilde sürdürülmüştür. Son olarak bu süreçte takip edilen yolun önemli bir özelliğinden de bahsetmek gerekir. O da kodların yorum sürecine entegre edilme şeklidir. Bazı kodlar birebir alınmışsa da bazıları argümanlar ve cümleler şeklinde yeniden dönüştürülmüştür. Bunun nedeni yorumsal analiz sürecinde mekanik bir dili engellemek ve verileri mümkün olduğunca kuramsal düzeyde soyutlamaktır. Çünkü kodların sadece betimsel olarak analiz çerçevesine eklenmesi bilimsel soyutlanma sürecini ciddi anlamda olumsuz etkiler.

IV. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Tablo – 8: Kodlamalar Sonucunda Çıkan Temaların Haritası

Ana Temalar	Alt Temalar	Genel Kodlar	
Siyasal Kültürün Kaynağı: İdeolojik Evrensellik	Nesnellik Olarak İdeoloji	1) İdeolojinin Her Şeyi Kapsayıcı Özelliği 2) Tözsel Olgular 3) Nesnel Sosyal Gerçeklik	4) Nesnel Mücadele 5) İdeolojinin Bilimsel Karakteri
	Bağlayıcı Köprü Olarak İdeoloji	1) Parti - İşçi Sınıf İlişkisinin Zorunlu Varlığı 2) Parti ve Kadrolarının besin kaynağı olarak kitleler 3) Siyasal Prizma Ekseninde Halk – Parti Birliğinin Çıkışı	
	Etik Olarak İdeoloji	1) İdeolojik Sadakat Ekseninde Dostluk 2) Her Şeyin Üstünde Devrimin Çıkarları 3) İdeolojik Sadakat Ekseninde Kurumsal Tepki 4) İdeoloji Ekseninde Etik Kodu Sınırının Oluşumu	
	Geleceğin Garantisi Olarak İdeoloji	1) İdeolojinin Gücüne ve Zaferine İnanç 2) Uzlaşmanın Gelecek İçin Faydasızlığı 3) Uzlaşmanın Özneyi Yoldan Çıkarıcı Özelliği 4) İdeolojik Varlığının Halkın Geleceği İçin Kaçınılmazlığı	
Siyasal Kültürün Biçimi: Homojenlik	İdeolojik Tek Boyutluluk	1) Siyasal Çoğulculuğa Savaş 2) İdeolojik İlke Olarak Sınıf Savaşının Nesnelliği 3) Orta Yolun Reddedilişi 4) İdeolojik Temizlik Uğruna Savaşmak 5) İdeolojik Temizliğin Doğru Siyasal Eylem için Zorunluluğu 6) Din – Siyasal Karşıtlığı	
	İdeolojik Sadakat	1) İlkesel Bağlılık 2) İdeolojik Bağlılık	3) İdeolojik Zorunluluk 4) Devrime Sadakat
	Partiye Sadakat	1) Parti Yolunda Ahlaklı Davranmak 2) Parti Yolunda Cezalandırmak 3) Parti – İdeal Özne Uyumu 4) Partiye Teslimiyet	
	Parti Kültü	1) Zaferlerin Anahtarı Olarak Parti 2) Halkın Hayati Koşulu Olarak Parti 3) Siyasal Yaşamın Merkezi Olarak Parti 4) Halk – Parti Özdeşliği 5) Doğruluğun Parti Ekseninde İnşası 6) Parti Varlığının Zorunluluğu	
Siyasal Kültürün Yolu: Çizgisel İlerleme	Partinin Teleolojik Rolü	1) Halka ve Herkese Mutluluğu Getirmek 2) Komünizmi İnşa Etmek 3) Partinin Ezeli Rolü Olarak İdeolojik Sapıklara Karşı Savaşmak	
	Siyasal Yaşamın Mükemmelleştirilmesi	1) İdeolojik Olarak Mükemmelleşmek 2) İdeolojik Mükemmelleşmenin Sosyalizm Yolunda Pratiğe Dökülmesi 3) Devrimsel Eksende İleriye Doğru Yürütmek 4) Disiplinin Güçlendirilmesi ve Zorunluluğu 5) Parti Tarafından Her Gün Keskinleştirilen Uyanıklık	
Siyasal Kültürün Savunma Mekanizması: Araçsal Rasyonalite	Parti İktidarının Özgürleştirilmesi	1) Parti İktidarını Savunan Özne 2) Partinin Kuşağında Yetiştirilen Özne 3) Kendini Partinin Kuşağında Disipline Eden Özne 4) Disiplinin Güçlendirilmesi	
	Endoktrinasyon	1) İdeolojik Aşılama 2) Hastayı İyileştiren Doktor Olarak Parti 3) İknaya Dayalı ve Baskıcı Yöntemler 4) İdeolojik Temizleme İçin Çalışan Özne	6) Kurumsal Militanlık 5) Özneyi Dönüştürmek
	Damgalama	1) Kucaktaki Yılan 2) Sömürücü Sınıflar 3) Çöpler	4) Burjuvazi 5) Revizyonist 6) Hastalık 7) Pasifist 8) Toz ve Pislilik 9) Hasta Eleman
	“Temizleme”	1) Düzeltilmeyenleri Vurmak 2) Yanlış Yapanın Kafasını Parçalamak 3) Partiye Karşı Olanların Kafasını Kesmek 4) İdeolojik Bir Emir Olarak Vurmak 5) Düşmanların Oybirliğiyle Ortadan Kaldırılması	

Tablo – 9: Bulgular İçin Kısa Bir Kılavuz

Ana Temalar	Açıklamalar
Siyasal Kültürün Kaynağı: İdeolojik Evrensellik	İdeolojik evrensellik siyasal elitin benimsediği ideolojik anlayışının toplumsal yaşamdaki konumuna işaret eder. Öznenin özgür yorumuna kapalı olan bu ideolojik anlayışın sosyal yaşamın tüm boyutlarını açıkladığı düşünülmektedir. Öznelleştirme sürecini de besleyen bu ideolojik anlayış ahlaki sorumluluğu yok sayarak ideoloji karşısında bulunana siyasal kurumlar ve özneler tarafından yapılabilecek her türlü muamelenin meşru görünmesine yol açar.
Siyasal Kültürün Biçimi: Homojenlik	Partinin ve komünist öznelerin siyasal beklentileri, eylemleri ve ideolojik anlayışları son derece homojen bir çerçevede ele alınmaktadır. Siyasal elitin siyasal kültürüyle uyumlu olmayan öznenin kendi bireysel görüşü tehdit olarak görülür. Homojenliğin katı yapısının ve onu korumaya yönelik alınan eylemlerin tamamen ideolojik nitelikte olması ahlaki sorumluluğu bastırarak öznelleştirme sürecinin ideal yapısını buna göre şekillendirir ve suçun meşrulaştırılmasına yol açar.
Siyasal Kültürün Yolu: Çizgisel İlerleme	Çizgisel ilerleme siyasal kültürün gelecekteki işleyiş biçiminin özelliklerini ifade eder. Buna göre siyasal yaşam partinin vizyonunun siyasal kültürü kabul etmeyen sapkın öznelerle savaşmak ve parti içerisindeki disiplinin devamlı olarak düzeltilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu da aynı şekilde bu normlara bürünemeyen ahlaki sorumluluğun zayıflanmasına yol açar. İdeal öznenin yetiştirilmesini de bu çerçevede inşa eder.
Siyasal Kültürün Savunma Mekanizması: Araçsal Rasyonalite	Son olarak yönetici elit kendi siyasal kültürünü savunmak için ahlaki sorumluluğu değerlendirmeyen araçsal akla başvurur. Bu noktada araçsal akıl savunma sürecini en etkin şekilde mümkün kılan bazı stratejiler şeklinde meydana gelmektedir. Bunun içerisinde öznenin manipüle edilmesi, damgalanması ve imha edilmesi gibi süreçler mevcuttur.

4.1. Siyasal Kültürün Kaynağı: İdeolojik Evrensellik

Daha önce tartışıldığı üzere siyasal kültür insanların siyasal sisteme ilişkin değerlendirici, bilişsel ve duygusal yönelimlerinde ortaya çıkar. Bu durum Arnavutluk'taki sosyalist rejimin siyasal elit sınıfı için de geçerlidir. Bu bağlamda analizler sonucunda ortaya çıkan siyasal kültürün en belirgin yapılarından biri ideolojik evrenselliktir. İdeolojik evrensellik siyasal kültürün kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Yani siyasal elitin kendi siyasal kültürel yönelimlerini ve eylemlerini meşrulaştırma işlevini yerine getiren ve objektif olarak başvuru bir bilgi şeklinde

meydana gelmektedir. Bu ideoloji Marksizm – Leninizm olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu ideolojik evrenselliğin dört farklı yolla inşa edildiği tespit edilmiştir:

- 1- Nesnellik Olarak İdeoloji
- 2- Bağlayıcı Köprü Olarak İdeoloji
- 3- Etik Olarak İdeoloji
- 4- Geleceğin Garantisi Olarak İdeoloji.

Bu dört biçimde ortaya çıkan ideolojik evrensellik daha sonraki siyasal kültürün diğer yapılarını meşrulaştırdığı görülmektedir. Nedeni de aslında evrensel bir niteliğe sahip olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla öncelikle bu ideolojik evrenselliğin irdelenmesi gerekir. Bu bölümde verilerden hareketle kodlamalar yapıldıktan sonra veriler sosyolojik bir perspektifle incelenmiştir.

4.1.1. Nesnellik Olarak İdeoloji

Emek Partisinin benimsediği ideolojinin temel özelliği nesnellik içerdiği yönünde oluşmuştur. Yani ideolojiye evrenselliği veren özelliklerden biri nesnelliktir. Bu açıdan nesnellikle anlaşılması gereken şey ideolojinin kişisel yorumlara kapalı olması ve dolayısıyla keyfi olarak “manipüle edilemeyen” bir niteliğe sahip olduğudur. Bu da ideolojinin siyasal elit için bilimsel bir gerçeklik olduğu anlamına gelmektedir:

Marksizm – Leninizm her olguyu açıklayan evrensel bir teoridir. Bu olgular tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkma biçimlerini değiştirebilirler ama onların özü değişmez kalır. Doğanın ve toplumun yasaları doğru bir şekilde yorumlanmalı ve insanlığın, yeni sosyalist toplumun hizmetinde konumlandırılmalıdır. Başka yerlerde olduğu gibi bizde de yeni olan eski olan ile her şeyde savaşır. Bu savaş bizim mevcudiyetimizin somut biçimlerinde gerçekleşir (Hoxha, 1982b: 293).

Bu bağlamda mesela dünyada olup bitenler malzeme olarak kullanılıp Partinin ideolojik yapısını meşrulaştırmak için işlevselleştirilmiştir. Yani ideolojik nitelikteki bu teorinin gerçekliğe değil, gerçekliğin teoriye itaat ettiği görünmektedir. Bu noktada ilginç olan şey ideolojinin zorunlu olarak doğru olmasına duyulan arzudur. Parti bu durumun nesnel bir gerçeklik olduğunu ileri sürerek bir hegemonya kurmaya çalışırken bunu aynı zamanda eylemlerini meşrulaştırmak için de kullanabilmektedir.

Mesela aşağıda da vurgulandığı üzere bilimsel karaktere sahip olan ve böylece partinin esnek davranma potansiyelinin dışında var olarak şekillendirilemeyen katı bir cisim olan ideoloji, partinin kendi misyonunu gerçekleştirebilmesi için yardım etmektedir. Bu misyonlardan biri de ideolojinin düşmanlarıyla savaşmaktır:

Dünyadaki gelişmeler her zaman Emek Partisinin ilkesel tutumlarını, görüşlerini ve öngörülerini doğrulamış ve bunun yanında sosyalizm, devrim ve kapitalizm hakkındaki Marksist – Leninist ideolojisinin sözde eskidiği anlayışına dayanan revizyonist ve burjuva ideologlarının karşı devrimsel teorilerini yanlışlamıştır. O, Marksist – Leninist derslerinin derin bilimsel karakterini ve her zaman mevcut değerini kanıtlamıştır. Bu, Partinin doğru yolda olduğu inancını güçlendirir; halkların, sosyalizmin, devrimin ve Marksizm – Leninizm düşmanlarıyla yaptığı savaşta onu güçlendirir ve enternasyonalist bir görev olan dünyacı Marksist Leninist, ilerlemeci, devrimci güçlerini yardım etmek ve desteklemek konusundaki sorumluluğunun duygusunu ve bunlarla olan dayanışmasını büyütür (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1981: 576).

Yukarıdaki metinlerde görülebileceği üzere Marksist – Leninist ideolojisi her şey açıklayan bir bilgi çerçevesidir. Bu yönüyle ideoloji partinin hareket etme eğilimlerini meşrulaştırmaktadır. İfade edildiği gibi ideoloji partiyi savaşta güçlendirir ve diğer Marksist güçlerini yardım etmek konusunda onu sorumlu tutar. Bu durum daha önce tartışıldığı gibi kültürün diğer alanlarında da olduğuyla benzer bir şekilde partinin nasıl hareket etmesi gerektiği ve nasıl bir yol izlemekte olduğu konusundaki düşünceler, yargılar ve duygular tek boyutlu bir yorumlama sürecine indirildiği için zorunlu olarak ideolojinin yüceliğine işaret eden olumlu nitelikte olacaktır. Dolayısıyla bu açıdan siyasal elitin siyasal kültürünün ideolojinin varsayılan nesnelliği tarafından üretildiğini belirtmek önemlidir.

İdeolojinin bilimsel karakterde olduğu kabulü ona mutlak anlamda gerçeklik üzerine hüküm koyma hakkı verir. Bu şekilde parti tarafından uygulanabilecek herhangi bir eylem bilimsel karaktere sahip olduğu düşünülen ideolojik evrensellik tarafından meşrulaştırılır. Bilimin otoritesi bile söz konusu evrenselliğin nesnelliğini onaylamak için araçsallaştırılmıştır:

Partinin çizgisini uygulayan sosyal bilimlerimizin sosyalist toplumun gelişim yasalarının açıklanması ve netleşmesi, Marksizm – Leninizm öğretinin savunulması ve revizyonist burjuvazi pratiklerinin görüşlerini açığa çıkarmak konusunda değerli katkılarda buldukları inkâr edilemez bir gerçektir (Hoxha, 1980: 9-10).

Bilimsel araştırmalar ve genellemeler yoluyla devrimin ve bizim sosyalist inşamızın objektif faktörlerini ve ülkemizin somut koşullarında meydana gelen durumun Parti tarafından Marksizm – Leninizm teorisini sadakat ile takip ederek nasıl kullanıldığını açıklamak sosyal bilimlerimizin görevidir (Hoxha, 1980: 16).

Yukarıdaki alıntılara bakıldığında bilimin görevi çizgisel bir gelişimi mümkün kıldığı düşünülen toplumun yasalarını bulmak ve bununla birlikte ideolojinin düşmanlarını tespit etmektir. Söz konusu düşmanların düşman olmalarının sebebi ise partinin benimsediği ideolojik görüşünden farklı düşüncelerinden kaynaklanır. “Açığa çıkarılma” sürecinin bilimsel bir uygulama olarak kurgulanması ona doğal ve objektif bir nitelik kazandırmıştır. Bu anlamda bu süreçte herhangi bir kişiseliliğin olamayacağı görüşü hakimdir. Yani partinin rolü veya eylemleri konusunda siyasal elitten (özel olarak liderden) farklı bir siyasal kültüre sahip olmak bilimsel olarak tespit edilen bir düşmanlık durumuna düşmek anlamına gelmektedir. Bu şekilde düşman olma durumu nesnel olarak inşa edilir. Daha sonraki analizlerde görüleceği üzere siyasal kültürün bu özelliği düşmanlara karşı alınabilecek önlemleri bu nesnellik otoritesini kullanarak meşrulaştırmaktadır. Bununla birlikte sosyalizmin inşasının da nesnel faktörler bağlamında ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Aşağıda görüldüğü üzere düşmanların ortaya çıkışı da benzer bir çerçevede ele alınmıştır:

Partinin ilkesel savaşı, ülkedeki yaşamın her faaliyetindeki başarıları ve Parti tarafından yönetilerek sosyalizmi başarıyla inşa etmekte olan halkımızın kahraman savaşı her dönemde ve her anda böyle maceracı elemanların ve sosyalist toplumumuzun ileriye doğru yürüyüşünü frenlemeye çalışan düşmanların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu çelişkilerin yasadır (Hoxha, 1973b: 477-478).

Partinin sosyalist toplumu inşa etme süreci zorunlu olarak düşmanları da getirecektir. Bu durum bir yasa olarak kavramlaştırılmıştır. Yani partinin eylemleri sonucunda ortaya çıkan koşullarda düşmanların varlığı kaçınılmaz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla partinin işleyiş biçimine ilişkin oluşacak siyasal kültür bu gerçeği göz önünde bulundurmaya zorundadır. Ayrıca bununla birlikte parti tarafından belirlenecek “düşmanın” konumu ve ona müdahale edilme biçimi de siyasal kültürün bir bileşeni haline gelecektir.

Aslında ideolojik evrensellik eski toplumdaki değerler yerine yeni bir değerler yapısını inşa etmeye çalışan komünistler için önemli bir mit haline dönüşmüştür. Bu mitin işlevi ise yeni toplumsal yapıdaki süreçleri meşrulaştırmaktır.

4.1.2. Bağlayıcı Köprü Olarak İdeoloji

İdeolojik evrenselliğin inşa edildiği yollardan biri onun parti ile toplumun en temel ve önemli sınıflarından biri olarak değerlendirilen işçi sınıfı arasında bir köprü olduğu şeklinde belirlemektedir. Dolayısıyla Marksizm – Leninizm olarak isimlendirilen bu ideolojinin evrensel yönlerinden birinin bu bağlayıcı işlevinin gerçekleştirilmesinde yattığı denebilir. Zaten Marksizm teorisine bakıldığında tarihsel gelişim sınıfların birbiriyle çatışmasından kaynaklanır: “Günümüze kadar bütün toplumların tarihi bir sınıf tarihidir. Hür insan ve köle, patricius ve pleb, senyör ve serf, lonca ustası ve kalfa, kısaca, ezenler ve ezilenler, sürekli bir zıtlık içinde, bazen açık, bazen gizli olarak, aralıksız bir savaş sürdürmüşlerdir” (Marx ve Engels, 1998: 44-45). Buna bakıldığında toplumlar tarihinin tek boyutlu olarak tek bir faktöre indirildiği sonucu çıkar. Yani toplumlar tarihinin sadece ekonomik nitelikteki sınıflar temelinde indirgenmesi söz konusudur. Bu bağlamda Arnavutluk’taki Komünist Partinin eleştirdiği noktalardan biri ilk başta Arnavutluk’ta sınıfların olmadığı yönündeki yargıdır. Böyle bir düşünce yanlış ve komünistlerin yenilgilerinin bir nedeni olarak değerlendirilmektedir:

Proletarya Partisinin Arnavutluk’ta sınıfların olmadığı yönündeki yanlış ve yabancı görüşünden işçi sınıfı gerçek savaşımdan uzaklaştıran ve daha tehlikeli bir oportünizme götüren bir teori olarak sınıflar arasındaki çatışmanın, bir komünist kitle hareketinin imkanının, yani aynı zamanda devrimin de reddedilmesi kaynaklanmıştır. Buradan öncelikle kadroların hazırlanması ve

sonra kitlelere girilmesi teorisi meydana gelmiştir. Bu teori kadroların tehlikeye atılmamasınıkiyle birlikte yenilgiye uğraticı, oportünisttir ve Partinin yok edilmesine neden olur. Bu, komünistleri kitlelerden uzaklaştırır ve bir tarikata dönüştürür. Kadrolar kitlelerdeki eylemlerle güçlenir ve büyürler. Bu yanlış görüşler nedeniyle Arnavutluk'ta antiemperyalist bir halk cephe oluşumunun imkanının reddedilmesi, kendine odaklanma, gündelik hayattan izole edilme, olayların analiz edilmesinde yanlışlar ve komünistler tarafından kitle gücünün yönetilmesi rolünden vazgeçilmesi kaynaklanmıştır (Instituti i Studimeve Marksiste - Leniniste, 1971: 21).

Görülebileceği gibi sınıfların varlığını ve aralarındaki çatışmayı reddetmek yanlış bir yargı olarak sayılır. Hatta bu yenilgilerin nedeni olarak da sayılmaktadır. Bundan yola çıkarak partinin halk ile el ele giden ve komünistlerin yönetici konumda bulundurulmasını ön gören bir yapı olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. İdeolojiye sadık kalmanın ve evrenselliğini pratik olarak uygulamanın temel koşulu onun toplumsal yapı üzerindeki etkisinin ve söz hakkının kabul edilmesinden kaynaklanır. Bu da işçi sınıfın diğer sınıflar karşısındaki konumunun siyasal bir eyleme ve projeye dönüştürülmesi demektir. Kadrolar da kitleler içerisinde yetiştirilmelidir. Aslında böyle bir durumun (en azından ideal olarak arzu edilen) varlığı partinin rolünü meşrulaştırmak için de kullanılmıştır:

Partimizin siyasal doğruluğu, halk iktidarımızın canlandırıcı gücü Parti, iktidar ve halkın bir ve ayrılmaz olmasını, düşmanların kışkırdığı ve her türlü aracı kullanarak yok etmeye çalıştıkları halkın Parti ve cumhuriyet etrafındaki çelik birliğinin oluşmasını sağlamıştır (Hoxha, 1973a: 106).

Yukarıdaki siyasal doğruluk ile kastedilen Marksizm – Leninizm ideolojisidir. Daha sonraki analizlerde de görüleceği üzere parti kendini Marksizm – Leninizm ideolojisini doğru bir şekilde uyguladığını iddia ederek meşrulaştırmıştır. Aşağıdaki paragrafta da benzer bir şey belirtilmektedir:

Arnavutluk Emek Partisinin (PPSH) tarihi Marksist – Leninist teorisinin Arnavut işçi kitlelerinin ve işçi sınıf partisinin devrimci savaşın pratiğiyle ilişkisini ve zenginleşmesini yansıtır (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1981: 607).

Partinin tarihi Marksizm – Leninizm teorisinin işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda pratik olarak uygulanmasını sağlayan bir başarı tarihi olarak sunulmaktadır. Yani parti teoriyi pratikte olması gerektiği gibi uygulayan bir kuruluş olarak resmedilmektedir. Bu da aslında iktidara sahip olma konusundaki hak payının meşrulaştırılması olarak görülebilir. Bourdieucu bir üslupla ifade edecek olursak parti kendini siyasal alanda konumlandırarak kendine yönetici bir rol üretmeye çalışmıştır. Bourdieu’ya göre meşruiyet mücadelesi arenaları olan alanlar belirli sermaye biçimleri etrafında dolaşırlar. Bu anlamda aktörler alanlarda neyin değerli kabul edilmesi gerektiğini belirlemek için bir mücadeleye girerler (Swartz, 2013: 174). Yukarıdaki örneklere bakıldığında siyasal alanın ideolojik sermaye etrafında döndüğü anlaşılacaktır. Siyasal alandaki mücadele, Marksizm – Leninizm ideolojisine katkıda bulunmak ve onu pratikte gerçekleştirmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Pratikte gerçekleştirmek ise işçi sınıfını yönetmek ve onun gücünü devrimsel eylemler doğrultusunda kullanmak anlamına gelir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında ideolojik sermayenin yönlerinden birinin parti ile halk arasındaki köprünün inşası için malzeme sunması biçiminde belirdiği söylenebilir.

4.1.3. Etik Olarak İdeoloji

Moderniteyi karakterize eden önemli unsurlardan biri toplumsal yaşamın akılcı ve evrensel ilkeler kapsamında tasarlanabileceği inancıdır. Ahlak konusu da bu çerçevenin dışında kalamazdı. Modern anlayışın bir gereği olarak ahlak da öngörülebilir ve hesaplanabilir bir durum olarak tasavvur edilmeye çalışılmıştır. Bauman’ın işaret ettiği üzere “modernliğin ahlaki düşünce ve pratiğini, müphem olmayan, aporetik olmayan, etik bir kodun olanaklılığına duyulan inanç hareketine geçiriyordu” (Bauman, 2011: 20). Bu, Arnavutluk’taki Marksizm – Leninizm ideolojisi için de geçerlidir. Söz konusu ideoloji ahlaki sorumluluğu etik evrensel kurallar kapsamında belirginleştirmeye çabalamıştır:

Marksist – Leninistler aralarındaki dostluğu ve sevgiyi ilişkilerinde temelde bencil ve maddi dar çıkarlara dayanan burjuvalılar ve revizyonistler gibi anlamazlar. Marksist – Leninistler aralarındaki dostluk ve sevgi ilişkilerinin temelinde Marksizm – Leninizm ilkelerine olan sadakati ve her şeyin üstünde

sosyalist devrimin çıkarlarını koyan temiz duyguları yerleştirirler. Sadece bu temelde gerçek bir dostluk var olur (Hoxha, 1982b: 237).

Yukarıdaki alıntının ifade ettiği son derece önemli bir mesaj var. O da partiyi oluşturan öznelerin aralarındaki ilişkilerini ideolojiye olan sadakat kapsamında inşa etmeleri gerektiğidir. Siyasal alanda aktör olan komünistlerin ahlaki durumu – yani ötekine olan sorumluluk – Marksizm – Leninizm ideolojisinin varsayılan etik evrenselliğine bağlı olarak netleşmektedir. Diğer bir ifade ile ahlaki bir durum (sorumluluk) içeren söylem yine ideolojik evrenselliğinin hükmü çerçevesinde inşa edilmektedir. Böylece kime karşı ahlaki sorumluluk bağlamında yaklaşılması gerektiği konusu da kolay bir şekilde anlaşılır ve öngörülebilir olacaktır. Diğer bir ifade ile etik kodunun sınırları belirlenmiş olacaktır. Mesela buna bir örnek vermek gerekirse etik kod ile aynı fikirde olmayanlara karşı yapılabilecek muamelelere bakılabilir:

Yanlış yapan insanlara yönelik parti, adalet kurumları ve devlet istihbaratı tarafından uygulanan davranışlar genelde Marksist – Leninist bir yoldaydı. Bizim insanlarımız için büyük olgunluk ve merhamet gösterilirken Parti ve devlet düşmanları olan onarılamaz insanlara karşı yüksek devrimci ve sert sınıfsal ruh sergilenmiştir (Hoxha, 1976a: 346).

Parti ve devlet organları için kabul edilebilir etiğin katı yapısı – yani belli durumlarda nasıl davranılması gerektiğini belirleyen kurallar bütünü – sadece ideolojiyi benimseyen özneler için geçerlidir. Kurumların tepkisi bu çerçevede oluşmuş görünmektedir. Bu anlamda bu özneler partinin ve devletin merhametini hak ederken sınıf düşmanları ve iktidardaki ideolojiye karşı gelenler bunun dışında tutulmaktadır. Benzer bir durum aşağıda da görülmektedir:

Stalin'in ve eserinin meselesi küçük bir mesele değil, o Hruşov düşmanı olan çok insan çeker ve bu onları bulduğunda saldırır. Sovyet Birliğinde siyasi mahkumların ve diktatörlüğün olmadığını istediği kadar söylesin. Bizim için nettir: Sovyet Birliğinde gerçekten de proletarya diktatörlüğü yok ama orada

onurlu insanları ve Bolşevikleri tutuklayan ve anti-devrimcileri serbest bırakan faşist bir diktatörlük var. (Hoxha, 1976b: 337).

Yukarıdaki paragraf etik kodunun partinin benimsediği ideolojik evrensellik kapsamında nasıl inşa edildiğine ilişkin önemli bir örnek teşkil eder. Hruşov'un eylemlerinin yanlış olmasının nedeni devrimcileri ve gerçek komünistleri hapse atması ve devrimci olmayanları serbest bırakmasıdır. Lidere göre onurlu insan sadece gerçek komünistler arasında bulunabilir. Buna bağlı olarak Nikita Hruşov'a yapılan bu eleştiri parti tarafından tasarlanan etik kodunun normal ile patolojik olanı yeniden inşa ettiği bir sürecin göstergesidir. Bu durumda etik açısından ideolojik evrensellik hakikati temsil eden apriori bir ilkeler seti şeklinde meydana gelir. Elbette de bu türden bir ilkeler setinin kendi düşmanlarını yaratması kaçınılmazdır.

İrrasyonel bir deneyim olan ahlaki sorumluluğun etik bir bütünsellik olarak nasıl kodlanabileceğini göstermek için Helen Fein'in yükümlülükler evreni kavramını kullanmak faydalı olacaktır. Birbirlerine bağlılığı ve birbirlerini korumak için karşılıklı yükümlükleri olan insan çevresine işaret eden bu kavram ahlaki konularla ilgili soruların sorulabileceği toplumsal mekânın dış sınırlarını belirler. Bu sınırların dışında çıkıldığında ahlaksal kurallar zorlayıcı değil ve ahlaki değerlendirmeler anlamsızdır (Bauman, 2015: 53). Evrensel bir etik işlevini de yerine getiren ideolojik evrenselliğin yaptığı şey de budur. İdeolojik evrensellik yükümlülükler evrenini belirleyerek ahlaki durumun pratik olarak gerçekleştirilme sınırlarını çizirken bunun dışında kalması gereken öznelerin özelliklerini de belirlemektedir. Yukarıdaki alıntılardan anlaşılabilirliği üzere partinin çizgisini benimsemiş ve ona göre hareket eden komünist özneler ahlaki durumun içerisinde kabul edilirken buna karşı gelenler bunun dışında tutulmaktadır. Hruşov'un eylemleri bu nedenle eleştirilirken daha sonraki analizlerde görüleceği gibi Arnavutluk'taki partinin "düşmanlarına" uyguladığı önlemler meşrulaştırılmaktadır. Sonuç olarak özneliliğin etik kodun ideolojik evrenselliğinin kabul edilmesi veya reddedilmesi kapsamında inşa edildiğini söylemek doğru olacaktır. Ahlaklı bir özne ideolojik evrenselliğin etik kurallarına göre yaşayan biriyken buna karşı gelen ve bu nedenle dışlanması ve hatta yok edilmesi gereken özne ahlaksızdır.

4.1.4. Geleceğin Garantisi Olarak İdeoloji

İdeolojik evrenselliğin ortaya çıkma biçimlerinin biri de geleceğin koruyucusu ve garantisi olduğu yönünde inşa edilmiştir. Daha önceki tartışmalardan anlaşılabilirliği gibi ideolojik evrenselliğin toplumsal yaşama ilişkin vizyonu nesnel bir nitelik taşır. Bu sadece etiğin inşası veya toplumdaki sınıfsal ayrımın idare edilmesi biçiminde değil, aynı zamanda gelecekle ilgili iyimser öngörülerin gerçekleştirilme potansiyeline ilişkin kesinlik taşıyan bir inanç olarak da belirmektedir. Bauman'ın da ileri sürdüğü üzere modern ütopyalar sadece kehanet değillerdi. Onlar gizli veya açık bir şekilde belli amaçların beyanıydı. Yani gelecekte ne istenildiğinin ve ulaşma konusunda neyin mümkün olduğunun beyanı. Bir şekilde gelecek üretim toplumunda bir mal olarak görülüyordu. Bu nedenle gelecek iyice planlanmalı ve üretilme sürecinde gözlemlenmeliydi (Bauman, 2017a: 182). Arnavut komünist partisinin bu doğrultudaki inancını pekiştiren de Marksizm – Leninizm ideolojisidir:

Zaman beklemez. Marksist – Leninistler savunmada değil, hücumda; çekilmede değil saldırıda olmalı. Onlar revizyonistlerden, baskılarından ve tehditlerinden ne korktular ne de korkarlar. Marksist – Leninistler için hem emperyalizme karşı hem de revizyonizme karşı savaşta korku yabancıdır, onu tanımazlar. Sadece revizyonistler emperyalizm ve Marksizm – Leninizm'den korkar. Revizyonistlerden korkmak emperyalizmden daha fazla korkmak ve Marksizm – Leninizm'in gücüne ve zaferine inanmamak anlamına gelir (İnstituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 193).

Marksizm – Leninizm ve revizyonizm arasındaki savaş proletarya ve burjuva, sosyalizm ve kapitalizm arasındaki sınıf savaşının bir yansımasıdır. Bu savaşta orta bir çizgi olamaz. Eski tarihsel deneyimin de gösterdiği gibi orta çizgi hiçbir zaman uzlaşamayan çelişkilerin uzlaşma çizgisidir, kısa süreli ve dengesiz bir konumdur. Orta çizgi Marksist – Leninist ilkelerden sapmayı açığa çıkarmak için de hizmet edemez çünkü eğer revizyonizme karşı savaş ideolojik motiveler yerine sadece bazı ekonomik siyasal çelişkilerden, şovenist ve nasyonalist bir temelden teşvik edilirse bu ayakları kısa olan bir blöftür. Marksizm – Leninizm dönemlerine karşı tutumlarında bu çizgiye dayanan her kimse, o, erken ya da geç bunların

durumuna düşme tehlikesindedir (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 193-194).

İlk metinde komünist olarak nitelendirilen öznelere saldırıya geçmeleri gerektiği belirtilmektedir. “Saldırmak” ideolojik olarak kurgulanan siyasal kültürü pratikte gerçekleştirmek için siyasal öznenin sahip olması gereken bir özelliktir. Ayrıca ideal bir özne, yani siyasal eliten siyasal kültürünü içselleştirmiş bir özne Marksizm – Leninizm ideolojisinin zaferine ve gücüne inanmalıdır. Bir sonraki metinde görüldüğü üzere bu ideolojik nitelikteki “metafizik” kabulüne inancı zayıf olan veya sınıflar arasındaki çelişkileri ortadan kaldırmak için uzlaştırma stratejileri kullanmaya çalışan öznelere ideolojik gerçekliğinden sapma tehlikesi mevcuttur. Sınıflar arasındaki çelişkileri kabul etmeyip orta bir çizgiyi takip etmek sonu boş olan bir eylemdir. Geleceğin içinde barındırdığı kaçınılmaz zaferine ulaşmak için anlık bir rahatsızlıktan başka bir şey değildir. Bu bağlamda ideoloji hem geleceğin nasıl olacağına hem de buna ulaşmak için yolunu belirlemektedir: “Partimizin ilkesi her zaman olduğu gibi değişmezdir, dünyaya özgürlüğü, barışı, sosyalizmi ve komünizmi getirecek Marksizm – Leninizm’in savunulmasıdır” (Hoxha, 1978a: 40). İdeoloji yönlendirici otoriteye sahip bir özne gibi ifade edilmektedir. Siyasal aktörlerin yapmaları gereken tek şey onu korumak ve takip etmektir. Kullanılan söyleme göre öznellik böyle bir siyasal kültür doğrultusunda inşa edilmelidir:

Biz yoldaş komünistler, işçiler, Parti adı altında veya devlet organlarıyla maskelenmiş bazı kişilerin proletarya devrimimizin yasalarını ayakla ezmelerine, Partinin hayat veren devrimci normlarımızı değiştirmelerine, kötü eylemler gizleyen abartılı kelimelerle proletarya diktatörlüğü paslatmalarına izin verecek miyiz? Hiçbir şekilde hayır çünkü o zaman halkımızın ölümünü mühürlemiş olacaktık (Hoxha, 1982b: 49).

Yine ideal özne partinin ana akımına göre hareket eden biridir. Eğer buna karşı eylemde bulunursa bu siyasal girişim halkın ölümüyle sonuçlanacaktır. Yani ideolojik evrenselliğin dışında çıkmanın kesin varış noktası da belirlenmiş durumdadır. Bununla birlikte söylemin bu boyutu partinin hegemonyasını meşrulaştırmak için de rol

oynamaktadır. Dolayısıyla Marksizm – Leninizm’in evrensellik formlarından birinin geleceği garantilemek ve bununla birlikte partinin rolünü meşrulaştırmak olduğu denebilir. Buna sadık kalındığı müddetçe endişelenecek bir şey yok demektir.

Diğer önemli bir nokta şu ki ideoloji geleceği garantilerken bunu sadece nesnel bir öngörü şeklinde değil, geleceğin inşasına katkıda bulunan bir alet olarak da işlevselleştirilmektedir. Yani ideoloji geleceğin inşası için vazgeçilmez bir silah olarak değerlendirilmektedir:

Arnavutluk’un ve sosyalizmin düşmanları her gün kaybediyorlar, bizim güçlerimiz ise makinelerin taşları ezdiği gibi ileriye gitmektedirler. Marksizm – Leninizm gücümüz de böyledir, o önünde çıkan her düşmanı ezer ve parçalar (Hoxha, 1977: 507).

Sadece Marksizm – Leninizm ile donanmışken Partimizdeki her türlü liberal ve revizyonist eğilimi açığa çıkarmak ve yok etmek için gözlerimizi her zaman açık tutabilecek durumda olabiliriz. Partimiz işçi sınıfın düşmanı olan ve düşmanlarımızın karakteristiği ve çizgisi olan bu ruh ile asla uzlaşmaz. Oportünizmin tamamen yok edilmesine kadarki Marksizm – Leninizm savaşı bizim için büyük bir ders olmalıdır. Biz oportünizmin yemin etmiş düşmanları olmalıyız ve bunu Marksizm – Leninizm ile silahlanmış bir şekilde her formunda ve sunuluşunda savaşmalıyız (Instituti i Studimeve Marksiste - Leniniste, 1971: 374).

Ama Tuku⁸ Marksizm– Leninizm ideolojisini ileriye doğru yolu parçalamak için, sosyalizmi ve komünizmi inşa etmek ve köklerinden kapitalist dünyayı yok etmek için Partimizin mükemmel bir silahı olarak değil, Partinin savaşından kopmuş bir takı olarak anlar. Tuku, Marksizm – Leninizm’in araştırılmasına savaşta ve eylemde bir komünistin gözüyle değil, aydınlanmış bir zanaatkarın gözüyle bakar (Hoxha, 1972a: 354).

⁸ Kitapta liderin eleştirdiği bir kişinin adıdır.

İdeolojik evrensellik bu bağlamda “sapkın” fikirler ve ideolojilerle savaşmak için başvurulan bir silah olarak görülmektedir. Partiyi kendi amaçlarının gerçekleşmesine kadar götürecektir “inşa edici bir silah”.

Foucault’a göre halk adaleti durumunda kitleler birbirlerini düşman kabul ettiklerinde ve cezalandırmaya ya da yeniden eğitmeye karar verdiklerinde soyut ve evrensel bir adalet fikrine dayanmazlar. Sadece kendi deneyimlerine, maruz kaldıkları zararların deneyimine dayanır ve kararları geçerli kılma gücü olan bir devlet aygıtına bağlı kalmayıp kararları sadece infaz ederler (Foucault, 2000b: 291). Ancak yukarıda da görüldüğü üzere yeni bir normalite yaratmaya yönelik işlevselleştirilen bir evrensellik iddiası vardır. Bu aslında modern anlatının geleceğe yatırım yapmak şeklinde meydana geldiği bir evrenselliştir. Diğer bir ifade ile yukarıdaki tespitler genel modern ruh bağlamında bakıldığında evrensel iddialar kaçınılmaz görünmektedir. Daha sonraki analizlerde siyasal kültür biçiminde meydana gelen bu evrenselliğin belli bir adalet anlayışına dayanan bir normalite durumu ortaya çıkarmaya çalıştığı görülecektir. Belki de bunun nedeni siyasal kültür biçimine bürünen evrensellik iddialarının kitleler tarafından değil de siyasal elit tarafından benimsenip uygulanmaya çalışılmasıdır.

Genel olarak bakıldığında bu ideolojik evrensellik kapalı bir zihniyet olarak işlemekte ve her türlü alternatifi düşman olarak ilan etmektedir. Böyle kapalı bir ideoloji en azından ilkesel olarak komünistlerin ahlaki kapasitelerini manipüle ederek onları ötekinin zararına olacak davranışlarda bulunmalarına neden olmaktadır. Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılacağı gibi komünistlerden istenen ideolojiye bağlılık göstermeleri ve toplumsal yaşamda her açıdan savaşmalarıdır. Daha önce tartışılan sosyal bağ teorisine bakıldığında bireyin topluma bağlı olması ve bununla birlikte katılım sağlaması onun sapkın ve suçlu davranışlarda bulunma potansiyelini zayıflatacaktır. Ancak böylesi ideolojik bir söylemin etkisi altında yeniden inşa edilmeye çalışılan sosyo-kültürel dünyada sosyalleşmek, (özellikle siyasal anlamda) Komünist Parti tarafından belirlenen hukuki normlara bağlılık göstermek ve mevcut siyasal kültürün ideolojik buyruğuna göre katılım sağlamak ‘biz’in sınırları dışında kalan herkesi yok edilmesi gereken birer “patoloji” olarak kavramlaştıracak ve böylece onlara karşı yapılabilecek her türlü uygulamayı meşrulaştıracaktır. Analizlerin devamında bu durum daha da açık bir şekilde gösterilmiştir.

4.2. Siyasal Kültürün Biçimi: Homojenlik

Modernitenin en önemli karakteristiklerden biri toplumsal yaşamın homojen olarak yapılandırılabilmesi iddiasıdır. Toplumsal etkileşimlerin bir formu olarak ortaya çıkan homojenliği farklı süreçlerde bulmak mümkündür. Mesela sosyo-kültürel yaşamın zora dayalı yöntemler kullanarak sekülerleşme süreci kapsamında inşası bu olguya verilebilecek en tipik örneklerden birini temsil eder. Modernite için işlevsiz ve ilkel olarak kabul edilen - şiddeti teşvik etmeyen nitelikte bile olsalar - etkileşim biçimlerinin ya da gündelik ritüellerinin ortadan kaldırılmaya çalışılması belki de homojen bir yapıya duyulan inancın en anlamlı yansımasıdır. Bu nitelikteki yansımalar aslında zorunlu olarak siyasallık ile harmanlanmış durumdadır. Bu hem neyin nasıl olması gerektiği konusunun belirlenmesi hem de belirlenenin pratikte gerçekleştirilme sürecinin dayandığı temel bakımından geçerlidir. Badiou'nun söylediği gibi siyaset kolektife doğru yönlendiren bir prosedürdür. Diğer bir ifade ile siyaset bireylerin bir araya geldiklerinde ne yapabilecekleri sorusu üzerine kuruludur (Badiou ve Truong, 2011: 43). Ancak modern gerçekliğe bakıldığında bireylerin birlikte toplanıp neyin nasıl yapılması gerektiğini belirledikten sonra bunun pratiğe dökülmesi iktidara dayalı bir ilişki ağının ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Böylece politik olarak kurgulanan toplum bireylerin motivasyonlarını, değerlerini vs. belirlemeye başlar. Benzer bir durum üzerine dikkat çeken Marcuse'nin ifadesiyle söylenecek olursa "toplumun politik gereksinimleri bireysel gereksinimler ve özlemler olur" (Marcuse, 1997: 7). Bu durum en yalın haliyle siyasal kültürün içeriğinde rastlanmaktadır. Çünkü önceden tartışıldığı üzere siyasal kültür bireylerin veya özel olarak siyasal elitin politik sistemle ilgili yargılarını ve duygularını ifade eder.

Bu bağlamda modern türündeki homojen yapılanmaların somutlaştığı diğer bir alan siyasal kültürdür. Totaliter rejimlerin belki de en göze çarpıcı özelliklerinden biri budur: insanların siyasal kültürü ile siyasal elitin siyasal kültürü arasındaki çelişkileri ortadan kaldırmak ve etlitsel siyasal kültürü öncü durumuna getirmektir. Sosyalist Arnavutluk bağlamındaki siyasal kültür böyle bir süreç içerisinde harmanlanmıştır. Veriler analiz edildikten sonra siyasal kültürün bir biçimi olarak beliren homojenliğin dört şekilde inşa edildiği tespit edilmiştir:

- 1- İdeolojik Tek Boyutluluk
- 2- İdeolojik Sadakat

3- Partiye sadakat

4- Parti Kültü

4.2.1. İdeolojik Tek Boyutluluk

Veriler ışığında bakıldığında siyasal kültürün homojenlik biçimlerinden biri ideolojik tek boyutluluktur. İdeolojik tek boyutluluk ideolojinin çok sınırlı bir çerçevede anlaşılabilmesine ve bu çerçevenin dışında çıkmanın patolojik bir girişim olduğuna işaret eder. Bu anlayış ise gücü elinde bulunduran partinin seçkinleri tarafından belirlenmekte ve sürekli olarak bir söylem şeklinde inşa edilmektedir:

Arnavut Emek Partisi (PPSH) iktidarın liberalleşmesi, onun ‘herkes için’ bir demokrasiye dönüşmesi gibi oportünist unsurların her türlü sunuluşuna ve eğilimine karşı savaştığı gibi bürokratlığa karşı da devamlı olarak savaşmıştır (...). Kendi siyasal çizgisinin işlenmesinde ve bütün hareketliliğinde Arnavut Emek Partisi her zaman sınıflar savaşının objektif bir yasa olduğu ve bütün sınıfların ortadan kalacağı komünizme kadar bir hareket ettirici güç olduğuna dayanan Marksist – Leninist ilkesinden yola çıkmıştır (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1981: 594-597).

Parti, sınıflar savaşının sadece baş cephesi olan iç ve dış düşmanlara karşı değil, Parti ve halkın çevresindeki memurların bilinçlerinde ve davranışlarında bulunan burjuva ideolojisine, yabancı liberal gösterilere, kavramlara, feodal ve burjuvazi patriarkal geleneklerin gösterimine karşı da yöneldiğini vurgulardı. Parti, sosyalist düzenin sadece sömürücü sınıfların çöpleri ve emperyalist saldırganlığı tarafından değil, barışçıl evrim aracılığıyla oluşan bu düzenin iç burjuva – revizyonizm dejenerasyonu tarafından da tehlikeye atıldığına dikkat çekerdik (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 6).

Yukarıdaki metinlere baktığımızda Partinin benimsediği ideolojinin gerçekten de tek boyutlu ve indirgemeci bir siyasal kültürün varlığına işaret etmektedir. Bu siyasal kültürün önemli özelliklerden biri çoğulculuğa karşıtlıktır. Partinin siyasal kültürünün ifade edildiği bu çerçevede sınıflar arasındaki savaş bir yasa olarak değerlendirilirken toplumsal değişimin barışçıl bir şekilde gelişmesi patolojik

(dejenerasyon) bir süreç olarak görülmektedir. Orta yol olarak görülen barışçıl müzakerelerin sapma olarak inşa edildiği böylesi bir ortamda gerek soyut bir kavram olarak partinin özne şeklinde hareket etmesi gerek komünistlerin farklılığa karşı tutumları saldırgan olacaktır. Ayrıca ülkedeki insanların da seçkinlerin siyasal kültür bağlamında bir anlayış geliştirmeleri istenmektedir. Dolayısıyla daha önce de üzerine durulan ideolojik evrensellelikle uyuşmayan herhangi bir yargı, duygu ve değerlendirme (bunları temsil eden özneler de dahil) yok edilmesi gereken bir kategori olarak soyutlanmaktadır. Zaten ideolojik evrensellelik objektif bir gerçeklik ve inşa edici bir silah olarak kavramlaştırılmıştı. Bu da siyasal kültürün temel motivasyonlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda tek boyutluluğun başka bir sembolik temsili de ideolojik temizliktir:

Partimiz kurulduğundan itibaren Leninist devrimci bir parti olarak büyümüş, gelişmiş ve güçlenmiştir. O her zaman ve her koşulda Marksizm – Leninizm’in temel ilkelerinin temizliğinin korunması için cesaretle savaşmış ve savaşmaktadır. Partimiz kendi saflarında olsun uluslararası alanda olsun hiçbir zaman devrimci ilkelerle ticaret yapmamış, Marksizm – Leninizm için yabancı olan kavramlarla ideolojik beraberliğine izin vermemiştir (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 121).

Bir taraftan ideolojik olarak çarpık bir şekilde düşünürken ve harekete geçerken diğer taraftan siyasal olarak doğru düşünmek ve eyleme geçmek mümkün değil. Din siyasal anlamda ağır bir şekilde yanlış yapmana neden olmakta ve ileriye doğru yürümen için engel teşkil etmektedir (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 242).

Gündüz iyi çalışan, örnek alınan ve hatta övgü alan ama geceleyin evde kilise ikonları yapıp bunları sabah özel müminlere satan Dıraç (Durrës) limanında çalışan bir işçinin devrimci bir konumda bulunması ya da bu limanın Partiye bağlı temel örgütünün nöbetçilik konumunda olması nasıl mümkün olsun? (Hoxha, 1982b: 3).

Yukarıdaki kısımlarda Parti gibi kurumların işleyiş performansı ve biçimi ideolojinin saflığını korumak yönünde inşa edilmektedir. Partiden ve genel olarak siyasal sistemden beklenen budur. İdeolojik çoğulculuk reddedilmekte ve onun temizliği için savaşmanın norm haline geldiği bir durum oluşmaktadır. Mesela yabancı bir madde olarak değerlendirilen din ile siyasal alan tamamen bir karşıtlık konumunda yerleştirilmiştir. Söyleme bakıldığında siyaset ve partinin işleyiş biçimi bu ideolojik anlayış bağlamında inşa edilmelidir. İdeolojik görüşler siyasal eylemin önüne geçmekte ve onun referans noktası olmaktadır. Bu nedenle de ideolojik olarak ideolojiyle ters düşen bir perspektif kapsamında düşünmek ya da eyleme geçmek siyasal olarak doğru bir şekilde düşünmeyi de engellemektedir. Özellikle din ve diğer idealist görüşler bu açıdan en çok saldırıya maruz kalan unsurlardır. Komünistlerin ve genel olarak insanların bu tür idealist anlayışlardan kurtulmaları gerektiği ileri sürülmektedir:

Bizim Parti her komünistin, hatta en sıradan biri bile olsa her insanın kendi görüşlerini ve tutumlarını siyasal prizma doğrultusunda görmesi gerektiğini düşünür. Bizim insanlarımızı bu ruh ile eğitiriz ve her zaman başarılar elde ederiz. Meselelere siyasal gözle bakarak sıralarımızdaki burjuva ideolojisine karşı, insanların bilinçlerindeki çöplere karşı, dini görüşlere ve mikro – burjuvazi bakış açılara ve tutumlara karşı sağlıklı bir savaş yapabilmek için daha hazırlıklı olacağız; emperyalist revizyonist gerici düşman akımına karşı daha başarılı bir şekilde savaşağız ve büyük ihtimal sosyalizmin inşası yolunda daha da büyük sonuçlar elde edeceğiz (Hoxha, 1982b: 232).

Anlaşılabilirliği üzere ideolojik içerikli siyasal prizma her türlü yaklaşımın önüne geçmekte ve bunların ölçüsü olmaktadır. Özne de partinin yaptığı gibi ideolojik tek boyutluluk bağlamında inşa edilen siyasal prizma çerçevesinde hareket etmeli ve kendini bu şekilde yeniden oluşturmalıdır. Dolayısıyla ideal özne ideolojik temizliğin ve siyasal olanın etkisi altında sosyalleşmelidir. Bu şekilde sosyalleşerek ideolojik evrenselliğin belirlediği kriterler kapsamında yapılandırılan sosyal gerçeklikte “normal” ve “ahlaklı” bir vatandaş olabilecektir. Söz konusu ideolojik temizlik ideolojik evrenselliğin vaat ettiği geleceğin fethi için hayatidir. Bu ideolojik normlara

göre yaşamayan ya da bunlara karşı gelenler rejim için sapkın özneler olacaktır. Daha sonraki analizlerde üzerine durulacağı gibi bunlar ortadan kaldırılması veya yeniden eğitilmesi gereken özne kategorisidir.

4.2.2. İdeolojik Sadakat

Bir önceki bölümde çok dar ve temiz olması gerektiği düşünülen sınırlar kapsamında inşa edilen ideolojinin tek-boyutluluğu üzerine duruldu. Bu bölümde ise söz konusu ideolojiye sadakat tartışılmaktadır. Siyasal elitin benimsediği siyasal kültürün homojenliğini oluşturan özelliklerden biri ideolojiye (ve tek boyutluluğuna) koşulsuz sadakat şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla genel olarak siyasal sistem ve onun en önemli kurumlarından biri olan parti bu sadakat anlayışı çerçevesinde ölçülmektedir. İdeolojiye sadık kalmayıp onu eleştirmek ya da farklı şekillerde yorumlamak “hainlikle” suçlanmaya yol açar. Gerçekten de ideolojiye sadakatin komünistlerin savaştan sonraki isyan tepkilerinin sonucunda meydana gelen yeni bir mitin kurumsallaşma sürecine işaret ettiği görülmektedir. Dolayısıyla yeni kurumsallaşmakta olan bu değerlere karşı çıkmak ağır cezaları da beraberinde getirecektir. Çünkü bu değerler ve ilkeler daha önce tartışılması yapılan ideolojik evrensellikten kaynaklandığı düşünülmektedir. İlkeleri koruyarak sadakat göstermek ve düşmanlarına saldırmak konusunda tedirgin olunmamalıdır:

Modern revizyonizme karşı savaşta, her başka meselede olduğu gibi, tek doğru tutum ilkesel tutumdur. İlkelerle ticaret yapılamaz, ilkelerin korunması için yolun ortasında kalınmaz ve asla dengesiz ve oportünist bir tutum sergilenmemelidir. (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 193).

Modern revizyonistler, burjuva ve partileri, insanlarda ve hatta korkak ve dengesiz komünistlerde devrimci militarizmimizin ‘tarikatçılık’, ‘maceracılık’, ‘dogmatizm’, ‘fanatizm’ vs. olduğu yönünde izlenim yaratmak için burjuva pasifliği ve hümanizmi geniş bir şekilde propaganda ediyorlar. Biz, Marksist – Leninistler ne tarikatçı ne dogmatik ne de fanatığız. Biz, komünistler için kabul edilemez bu yabancı gösterilere karşı savaşırız ama aynı zamanda bu gerçek dışı suçlamalarla ve belli amaçlarla bizi ideolojik, politik ve örgütçülük olarak

dejenere etmeye ve onlara karşı savaşı ortadan kaldırmamızı sağlamaya çalışan düşmanların durumlarına düşmeyiz (Hoxha, 1981: 238).

Düşman için bu yönetim tamamen ortadan kaldırılmalıdır ve tabi onun yerine Tuk Jakova ve Bedri Spahi ile arkadaşları gelmeli çünkü denizin yoğurta dönüştüğünü düşünen bu insanlar, bu durumlarda, kendi yanlışlarını yanlış olarak görmezler; yani onların yanlışları gizlenmelidir. Onlar uluslararası gerilimin azaldığı bu sakin durumlarda Parti'nin Marksist – Leninist çizgisinin değişmesi gerektiğini, bu çizginin doğru olmadığını, tarikatçı olduğunu ve sınıf savaşının sert olduğunu düşünüyorlar. (Hoxha, 1973b:249-250).

Ama yoldaşlar, biz, sınıf savaşını sert bir şekilde geliştirerek ve Sejfulla Malëshova'nın dediği gibi, yani tüccarları serbest bırakıp onlara karşı sert olmayalım şeklinde sürdürmediğimiz için yanlış yapmadık (...). Sejfulla Malëshova'nın cezası doğrudu, hatta Parti onunla çok yumuşaktı. Parti doğru bir şekilde davranarak kendi siyasal çizgisini, adaletini korudu (Hoxha, 1973b: 250).

Yukarıdaki alıntılara bakıldığında komünist ideal öznenen istenen şey ideolojinin gerektirdiği düşünülen eylemler karşısında dengesiz olmayarak ilkesel ve ideolojik bağlılığını ispatlamasıdır. Diğer bir ifade ile ideolojik ilkeleri korumak adına önceki bölümlerde tartışılan ahlaki sorumluluğu tehdit edecek bile olsa her türlü yolun kullanılmasıdır. Sonuçta ideolojinin kendisi ahlaki durumu “belirginleştiren” bir etik kodu olarak düşünüldüğü için ilkelerin savunulmasına katkıda bulunan her eylem etik bir eylem olarak değerlendirilir. Zaten metinlerde de yazıldığı gibi sınıf savaşının sert bir şekilde sürdürülmesi doğru bir şey olarak ileri sürülmektedir. Bunun nedeni ise partinin siyasal çizgisinin ve adaletinin savunulmasıdır. Yani ideolojik bağlılık ekseninde bir etik kodunun oluşumu söz konusudur. Ayrıca bu bağlılık ekseninde hem öznenin ideal inşası hem de sapkın öznenin cezalandırılması meydana gelmektedir. Anlaşılacağı üzere ideolojiye sadakat eylemlerin ideolojik evrensellikten farklı olan perspektifler çerçevesinde ahlaki olarak değerlendirilmesinin yollarını kapatmakta ve bu girişimi anormal bir süreç olarak kavramlaştırmaktadır:

Devrimci çizgimize sadık kalacağımızı ve her zaman olduğu gibi Marksizm – Leninizm saflığının korunması için savaşın önünde duracağımızı, sosyalizm ve komünizm meselesinin gizlendikleri her maske altındaki bütün sapkınlarına karşı ideolojik ve siyasi olarak savaşağımızı herkes net anlasın ve hiç kimse şüphe etmesin (Hoxha, 1983: 120).

Yaşamın ilk aylarında tasfiyeci Troçkizm akımının yok edilmesinden sonra Parti – karşıtı grupların ve elemanların görüşleri ve eylemleri bir daha asla Partinin kucağında Marksist karşıtı ideolojik akımlara dönüşemediler. Bu, gereken zamanda devrimci konumlarda savaşıldıkları nedeniyle ve komünistlerin Marksizm – Leninizm ve Partinin çizgisine olan sadakatinden dolayı oldu (...). Bu savaşta Parti kendi yanlışlarını bilen komünistlere karşı dikkatli ve ölçülü bir şekilde davranmıştır. Aynı zamanda Marksizm – Leninizm düşmanlarına, asker kaçaklarına ve birliğin bölücülerine karşı sert ve merhametsiz olmuştur (Institut i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1981: 604-605).

İdeolojik sadakat, ideolojik homojenliğin inşa edildiği yollardan birinin olmasının nedeni ideolojinin öznenin onu yorumlayabilme kapasitesinin üzerine durması ve onu kontrol etmesidir. Çünkü zaten ideal özne bu sadakat ekseninde inşa edilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere devrim ilkelerine bağlılık, ideolojik bağlılığın sapkın öznelerin cezalandırılması yoluyla yansması ve böylece bu bağlılık bağlamında homojenliğin korunması yeni normalitenin parametreleri olmaktadır. Böylece partinin benimsediği ideolojik çizgisine farklı yaklaşmak sadakatsizlik olarak düşünülür. Toplumsal yaşama bağlanma sürecinin bu ideolojik sadakat çerçevesinde kurulduğu bir bağlamda farklı davranmak sapma bir davranış sergilemek demektir. Ki bu aslında modern ideolojilerin en temel özelliklerden biri olarak karşımıza çıkar. Modern ideolojilerde geçmişten farklı olarak düşmana karşı tutumlar bilgi içerikli olarak “kuramsallaştırılmaktadır”. Daha ziyade kurumsallaşmanın objektif denecek şekilde bilimsel bir statü aldığı söylenebilir. Karl Mannheim bu durumu şöyle ifade etmektedir:

İnsanoğlunun tarihsel varoluşunun her basamağında düşmanlarına karşı hissettiği güvensizlik ve şüphe duyguları, ideoloji kavramının doğrudan öncelleri olarak

kabul edilir. İdeolojiyle ilgili şüpheden söz etmek, ancak başta genel insani niteliklere sahip olan ve muhtemelen her tarihsel basamakta az ya da çok var olan bu güvensizliğin yöntemsel bir hal aldığı andan itibaren mümkündür. Ancak bu basamağa; karşı tarafın örtbas etmelerinin taşıyıcısı ve sorumlusu olarak yalıtılmamış özneleri kabul edip tüm kötülükleri onların kurnazlığına bağlamakla değil, daha ziyade - az ya da çok bilinçli bir biçimde – düşmanın samimiyetsizliğinin kaynağını herhangi bir toplumsal unsurda görmekle ulaşılmıştır. Karşı tarafın düşünceleri, bu düşünceler sadece yalan olarak yaşandığında değil, karşı tarafın tüm tutumunda toplumsal bir konumun işlevi olarak yorumlanan bir samimiyetsizlik sezildiğinde ideoloji olarak yorumlanır (Mannheim, 2016: 91).

Mannheim'e göre düşünce tarzlarının birbirine karşı mücadele etmeleri bir iktisadi yaklaşımın diğerine ve bir toplumsal sistemin diğerine karşı mücadele etmesiyle sıkıca ilintilidir (Mannheim, 2016: 95). Denebilir ki karşı tarafın tutumları ve düşünceleri modern anlamdaki bir ideolojik çerçeve içerisinde düşünüldüğünde sadece basit bireysel çıkarlardan kaynaklanan yalanlar olarak değil, öteki tarafın benimsediği ideolojik yaklaşım için ve bu yaklaşımın mümkün hale getirebileceği yeni bir toplumsal yaşamın temellerini sağlayan siyasal ve toplum mühendisliğinin engelleri olarak tasvir edilir. Dolayısıyla düşünceler ve bu bağlamda düşmanın samimiyetsizliği sahip olduğu toplumsal konumunun işlevi olarak değerlendirildiği için kolektif olarak sert bir şekilde cezalandırılmalıdır. Bununla birlikte benimsenen ideolojik yapısına sadık olmayan veya onun evrenselliğini tehdit eden özneler de bu cezanın kemikleşmiş hali olurlar. Böylece siyasal kültürün yani siyasal sistemden - konu bağlamında özellikle partiden - beklenen ve onun nasıl çalıştığına ilişkin yargılar ve duygular ideolojik sadakat şeklinde kurgulanan bir homojenlik durumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ise zorunlu olarak her türlü ahlaki nitelikteki irrasyonel içgüdülerden uzak koşullarda cezalandırılması ve saldırılması gereken özne profilini de inşa eder.

4.2.3. Partiye Sadakat

Siyasal kültürün biçimi olarak homojenliğin diğer bir boyutu partiye sadakat şeklinde meydana gelmektedir. Siyasal elit ve parti üyelerinin partinin aldığı kararlara

bağlı kalmaları gerekir. Söz konusu sadakatın ciddi anlamda etik bir koda dönüştüğü bile söylenebilir. Çünkü partiye sadık olmamak, diğer bir ifade ile kararlarıyla hemfikir olmamak ya da onu eleştirmek düşmanlık ile sonuçlanır:

Her zaman inan ve kontrol et, Parti yolunda hiç yorulmadan dürüst, tutarlı ve adil bir şekilde çalışan ve savaştan herkesi sev ve saygı duy ilkesinden yola çıkılmalıdır ama yanlış yaptığında hiç kimseyi eleştirmeden ve düzeltmeden bırakma ve Partinin, halkın ve sosyalizmin karşısına çıkan herkesi açığa çıkarmaktan, merhametsizce ve sert bir şekilde vurmaktan tereddüt etme (Hoxha, 1982b: 17-18).

Bedri'nin hırsızlık ya da ahlak dışı eylemlerde bulunduğu konusunda delillerimiz yok. Bunu söyleyemeyiz ama Bedri'nin genel kurula karşı kibirli bir tutum sergileyerek bugünkü eylemi benim için faşist bir eylemdir, farklı açıklanamaz. Yani Bedri faşist bir yoldadır ve bugün yaptığı şey eşkıyalıktır (Hoxha, 1972a: 383).

Kibirli davranışların faşist olarak değerlendirilmesinin sebebi genel kurula karşı olmalarıdır. Bu noktada partiye bağlılık ekseninde bir etik kodunun oluşumu görünmekte ve bununla birlikte bu etik kodunun ihlali de cezanın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu anlamda partiye sadık kalmak onu eleştirmemek ve kararlarının doğrultusunda hareket etmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Homojenlik çerçevesinde bakıldığında partiden farklı düşünmenin sapma bir eylem olarak değerlendirildiği görülmektedir. Eleştiri sadece partinin çizgisini koruma işlevini yerine getirdiği zaman geçerli görünmektedir. Partinin temel ilkelerini eleştirmek ise bir tabu olarak algılanır. Aşağıda da verildiği üzere komünist bir özne her zaman partinin doğrultusunda yürümelidir:

Komünistlerin bilinci ve eylemleri tamamen Marksizm – Leninizm öğretisinin ruhuyla, Partinin yönergeleriyle, kararlarıyla ve statüsüyle uyumlu olmalıdır. Komünistlerin Partinin doğru ilkelerinin savunması için verdikleri savaş gündelik işimizde en önemli görev olmalıdır (Hoxha, 1973b: 473, 476).

Komünist denilen ama bu ismi taşımayı hak etmeyen bazı insanlar var ki yükselip de sanki Partideki düşünce özgürlüğüne ve demokrasiye dayanarak her köşede Merkezi Komiteye güvenmem, Partinin sekreterine ya da Merkezi Komitenin bu ya da o üyesine güvenmem denmesini kolay buluyorlar. Peki kime güveniyor bu komünist? Şüphesiz ki Amerikan ve İngiliz reaksiyonuna güvenir. Bu bir Troçki, anarşist ve Partinin düşmanından başka bir şey değildir (Hoxha, 1970: 173-174).

Öte yandan Partiye ve üyelerine, disiplin eksikliğinin, Partinin çalışmalarına ve kararlarına saygısızlık ve küçümsemenin örgütteki en ağır ve zararlı görünümlerden biri olduğu tavsiye ediliyordu. Bu görünümlere son vermek, çelik disipline sahip olmak ve partinin tüm kararlarına demokratik merkezîyetçilik temelinde mutlak anlamda teslim olmak gereklidir (Hoxha, 1970: 252).

Açıkça görüldüğü gibi örnek özne ile sapkın özne arasındaki çizgi partiye sadakat kapsamında inşa edilmektedir. Söylem olarak kurgulanan bu parti – merkezli siyasal kültür biçimi araç olmaktan ziyade amaçsal bir hal almaktadır. Öznenin eylemsel sınırı partiye bağlılık noktasında belirlenirken bu süreçte öznenin profili de inşa edilmektedir. Partiye teslim olmanın içerisinde barındırdığı disiplinci eylem modellerine bürünemeyen herhangi bir ahlaki sorumluluğa da yer yoktur. Dahası partinin çıkarları merkezî bir konumda yerleştiği için toplumsal yaşamın diğer alanları da buna göre şekillendirilmektedir. Mesela eski bir siyasi mahkûm tutuklandıktan sonra polis memur ile yaptığı sohbeti şöyle aktarmıştır:

30 dakika zindanda bıraktılar ve sonra bağlayıp ikinci kattaki soruşturmacıya gönderdiler.

Sen bir numara düşman olduğunu ve iktidarımıza karşı konuştuğunu biliyor musun? Cevap vereceksin, annenin sütünü bile göstereceksin burada, dedi.

Ben hiçbir şey yapmadım, dedim.

40 şahidim var, dedi.

Siz 40 şahit daha da getirebilirsiniz dedim ama ben hiçbir şey konuşmadım ve temizim. Konuşmamak gerektiği konusundaki yasaları biliyorum, dedim. Sonra başka biri geldi ve seni neden çağırdık biliyor musun, diye sordu. Bizimle

çalışmanı istiyoruz⁹. Çocuklarını seviyor musun, diye sordu. Evet dedim hem de çok. Hep onlar için çalıştım.

Evet ama şimdi onlar partinin elinde, onları kendin büyütmek istersen bize bağlan, dedi.

Size mi? Hayır asla, bana düşmez bu, dedim. Ağzımı kapalı tutarım, kimseyle konuşmam neden üzerime geliyorsunuz, dedim. 15 gün sonra büro başkanı geldi. Biz seni gizli bir şekilde iyiliğin için aldık bu yüzden sen de bize yardım et, dedi. Bizim dediğimiz gibi yaparsan serbest bırakırız, dedi.

Ailem ne olduğunu biliyor mu, diye sordum. Hayır dediğinde olmaz, dedim. Üçgeni (asılma üçgenini kastediyor) kendin yerleştir, kafamı kendim koyup sandalyeye de ben vuracağım, dedim. Yapamadığım bir şey yapamam ve yapmayacağım. Size kötülüğüm dokunmadı. Mahallede veya işletmede nasıl davrandığımı sorun. Müdürlüğe sorun. Hem mahallede hem işletmede örnek bir kişiyim ben. Vay be köpek dedi. Sen de tıpkı babana benzemişsin. O da köpekti sen de öyleymişsin, dedi.

Sonra gitti (Kujto.al, 2018).

Bu dönemde siyasi mahkumlardan biri olan Lubonja'ya göre ise ideolojinin öğreticisi olan parti hiçbir sınır tanımazdı. Gerçekten de görevi bireyin hayatına nüfuz etmektir (Lubonja, 2001: 242). Bu bağlamda konumuz açısından iki önemli şey ortaya çıkmaktadır. Birincisi parti için çalışıp ona sadık olmayanlar dışlanmakta ve kötü, sapkın insanlar olarak kategorileştirilmektedir. İkinci olarak işçinin ahlaki sorumluluğunun parti için çalışan memurun ideolojik nitelikteki etik kodu ile çatıştığını görmekteyiz. İşçi siyasi işlere karışıp insanları ispiyonlamayı istemeyip ve böylece kendi basit yaşam biçimini sürdürmek isterken memur bunun doğru olmadığını ve hatta bir düşmanlık göstergesi olduğunu belirtmektedir¹⁰. Yani memurun ahlaki durumunun bu noktada ideoloji tarafından manipüle edilmesinin suçsuz birini cezalandırmasına neden olduğu söylenebilir. Suç sosyolojisi teorilerinde de gördüğümüz gibi topluma bağlanmak doğru kabul edilirken bağlanmamak sapma

⁹ İnsanları (özellikle toplumda iyi biyografiye sahip olanları) o dönemde iç istihbarat (sigurimi) için çalışınlar diye hapis cezası ile tehdit ediyorlardı. Bu metin de tam bu nedenden dolayı 7 sene hapiste yatan Bajram Dyrnishi tarafından aktarılmıştır.

¹⁰ Daha sonra görüleceği üzere partiye göre bütün halk partiye borçlu olan bir özne olarak tasvir edilmektedir.

olarak değerlendirilir. Konu bağlamında ise bu bağlanma süreci partiye sadakat şeklinde oluşmaktadır. Ve bu bağlanma biçiminin ahlaki sorumluluğu ortadan kaldırdığı aşıkardır.

4.2.4. Parti Kültü

Suçun meşrulaştırılıp ortaya çıkmasına neden olan siyasal kültürün biçimi olarak homojenlik parti kültürünün varlığı kapsamında da ortaya çıkmaktadır. Parti kültürü ile kastedilen partinin siyasal bir örgüt olarak koşulsuz bir şekilde savunulması ve itaat edilmesi gereken yüce bir kuruluş olduğudur. White'nin işaret ettiği üzere bütün komünist ülkelerde iktidar merkezileşmiş bir partinin elinde toplanmıştı. Devlet, ekonomi ve sosyal yaşamın neredeyse tüm alanları partinin kendine biçtiği ve Marksizm – Leninizm ideolojisi tarafından meşrulaştırılan 'yönetici rolü' aracılığıyla yönlendirilmekteydi (White, 1983). Arnavutluk'ta da parti bu yönetici rolü kapsamında kendini meşrulaştırmakta ve parti kültürü denebilecek bir olgu meydana getirmektedir:

İşte Parti halkın tüm kazanımlarının anahtarıdır. Halkın hayati sınırı olan Parti her zaman sınıf düşmanın saldırılarının baş objesidir. Bundan dolayı Partimiz kendi devrimci uyanıklığını on kat daha arttırmalı, her taraftan saldırıya uğrayacak olan her türlü tehlikeye vurmak için devamlı olarak bilinçli ve hazır olmalıdır (Hoxha, 1971a: 232).

Bizim ülkede durum Parti ve halk ayrılmaz olduğu için Parti çizgisinin adaleti sayesinde halkın iradesine göre gelişir. Halka dokunan Partiye dokunmuş ve Partiye dokunan da halka dokunmuştur. Partinin yolu her zaman doğrudur ve doğrudur (Hoxha, 1976b: 250).

Bizde başka siyasi partilerin olmadığı tarihsel gerçeği göz önünde bulundurarak bunun işçi sınıfı ve Arnavut halkı için, Arnavutluk'taki devrim ve sosyalizm meselesi için hesaplanamayan büyük bir yararken burjuva ve ulusal reaksiyon için büyük bir felaket olduğunu söylüyoruz. Diğer siyasi partiler nasıl bir karaktere ve amaca sahip olacaklardı; kimi temsil edecek ve kimin çıkarlarını koruyacaklardı? Tabi ki de şehir ve köydeki beylerin, ağaların, tüccarların ve kapitalistlerin çıkarlarını (Hoxha, 1982c: 326).

Parti gerçek anlamda kendine bir dokunulmazlık statüsü kazandırmış görünmektedir. Her başarının anahtarı olarak belirmesi ve ideolojik evrenselliğinin temsil ettiği işçi sınıfa hizmet ettiği iddia edilmesi bir fetişizm sürecini de oluşturmaktadır. Üstteki metinlerde de görüldüğü üzere parti sanki kutsal bir varlıkmiş gibi resmedilmektedir. Siyasal yaşamın merkezinde bulunan parti halk ile özdeşleşmiş ve onun hayati koşulu olarak ileri sürülmüştür. Genel olarak ideolojik doğruluğun parti ekseninde inşa edildiği böyle bir ortamda partiye alternatif olarak çıkabilecek diğer partiler ise var olmamalarına rağmen apriori olarak etiketlenerek düşman kategorisine sokulmaktadır. Anlaşılabileceği üzere siyasal elitin siyasal kültürü net bir şekilde ifade edilmiş durumdadır. Bu bağlamdaki siyasal kültür başka partilerin varlığını sapma olarak görmektedir. Böyle bir süreç ise var olan partinin iktidarını ve statüsünü daha da güçlendirmektedir. Aşağıdaki metinler de benzer şekilde partinin metafizik boyutunun normal ile anormal arasındaki çizgiyi yeniden inşa ettiğine işaret etmektedir:

Partinin politik, ideolojik ve örgütsel birliği alının gözleri gibi korunmalıdır çünkü Partinin ve halkın düşmanları her türlü aracı kullanarak bu iktidarı parçalamayı hedefleyeceklerdir. Büyük ihtimalle, her zaman olduğu gibi, başarısız olacaklar çünkü Partimiz her zaman olduğundan daha güçlüdür ve sapkınlara, hizipçilere karşı devamlı olarak yaptığı savaştan büyük bir deneyime sahiptir. (Hoxha, 1973b: 481).

Partimizin çizgisi Marksist – Leninist bir çizgiydi ve hala da öyledir. Düşman, Partinin bu adil çizgisinin uygulanmasını engellemeye çalışacaktır; o, bazılarının zayıflığını sanki Partinin genel politikasına aitmiş gibi öne sürecektir. Düşman, partinin çizgisinin pratik uygulanışını doğru anlamayan ve bu nedenle sağa kayan bazı elemanların oportünist tutumlarını Partinin çizgisine atfetmeye çalışacaktır. Eğer bu çizginin uygulanmasında yanlış yapan, oportünizme veya tarikatçılığa düşen insanlar varsa, bunlar özel insanların yanlışlarıdır, Merkezi Komiteninkileri değil. Merkezi Komite hiçbir zaman çizgide yanlış yapmamıştır (Hoxha, 1973a: 56).

Ama düşmanın öfkesi doğru yolda olduğumuzu gösteriyor. Onun iftiralari, halkın önünde özeleştiri ile açık bir şekilde çıkabilen, kusur ve zaafı düzeltebilen sadece güçlü bir parti ve iktidarın olduğu gerçeğini gölgeleyemez. Düşmanların öfkesi, bundan sonra Arnavutluk'ta daha güçlü, daha da zapt edilemez bir kale bulacakları ve gelecekteki planlarının aşılmaz Arnavut duvarın önünde toza küle dönüşeceği basit gerçeğiyle açıklanır (Hoxha, 1981: 108).

Parti merkezli bu siyasal kültüre bakıldığında siyasal gerçekliğin partinin mükemmelliği etrafında döndüğü anlaşılmaktadır. Zaferlerin anahtarı olarak kavramlaştırılan partiden farklı olan her türlü yargı iftira olarak görülürken partinin kendisi hiçbir zaman yanlış yapmayan “metafizik” bir kuruluş olarak ortaya çıkmaktadır. Yani söyleme bakıldığında parti ne olursa olsun savunulması ve kararlarına boyun eğilmesi gereken bir kurumsal özne olarak inşa edilmektedir. Bu bağlamda partiden farklı olan her türlü gerçeklik (eleştiri veya farklı görüş, ideoloji vs. gibi) sapma olarak değerlendirilirken aynı zamanda partinin kendini meşrulaştırmak için kullanılan araçsal bir söylem nesnesi olarak ortaya çıkmaktadır. Partinin normalitenin belirlenmesinde merkezi bir role sahip olması ise partinin kararlarına karşı olanları ya da eleştirenleri savaşılmaması gereken bir kategori olarak inşa eder.

Michel Foucault devletin aklı üzerine odaklanırken ilahi erdemlerden veya Machievelli'nin siyasi anlayışından farklı olan bir devlet aklının var olduğunu ileri sürmektedir. Bu akla göre ‘devlet kendi için var olan bir şeydir’. Halkların haklarından ya da ilahi veya insani yasalarından ziyade devletin doğasını ele alan bir siyasi bilgi ile ilgili bir devlet aklı söz konusudur (Foucault, 2000a: 112). Benzer bir doğrultuda Arnavutluk'ta “siyasi bir özne” olarak kurulan partinin bir aklının var olduğu söylenebilir. Buna göre tıpkı Foucault'un devlet aklı anlayışında devletin kendi için var olan bir şey olması gibi Arnavut Komünist Partisi de öyledir. Her ne kadar söylem ağında parti ideolojik evrenselliğin gereklerini yerine getirmek için bir araç olarak ileri sürülmüşse de hiç yanlış yapmayan, doğru ve adil bir çizgi uygulayan, halkın iyiliği için zorunlu olarak var olması gereken ve savunulması, uğruna feda edilmesi gereken bir kuruluş olarak belirmesi onu nesnelleştirmekte ve bununla birlikte bir amaca dönüştürmektedir. Sonuç olarak partinin merkezîyetçiliği ahlaki durumu kendini korumak ve meşrulaştırmak adına manipüle ederek merkezîyetçiliğe karşı olan

öznelerin mücadele edilmesi ve her ne olursa olsun engellenmesi gereken sapkın özneler olduğu kabulünü güçlendiriyor görünmektedir.

4.3. Siyasal Kültürün Yolu: Çizgisel İlerleme

Modernitenin en önemli özelliklerden biri ilerlemeye atfettiği inanç ve bu inancın ileri sürdüğünü pratiğe geçirme eğilimidir. Tarihin modern öncesi sürecini ilkel ve irrasyonel olarak tasarlayan bu anlayışa göre gelecek, uğruna savaşılmaya gereken ve mutluluk vaat eden bir varış noktasıdır. Dolayısıyla bu geleceğe ulaşmak için üzerine yürünmesi gereken yol sürekli olarak temizlenmelidir. Her türlü engel yok edilmelidir. Bauman'ın işaret ettiği gibi ilerlemenin en derin anlamı aslında birbirlerine sıkı bir şekilde bağlı olan iki görüşe dayanır: zamanın bizim tarafımızda olduğu ve şeylerin gerçekleştirilmesine neden olan biz olduğumuz görüşüdür. Bu iki görüş şeylerin gerçekleştirilmesi için gereken gücün bu görüşlere sahip insanların gündelik eylemlerinde kendini onayladığı sürece birlikte yaşar ve ölümler (Bauman, 2017a: 183-184). Grup bağlarını yeni sosyal ve politik yapılar aracılığıyla azaltan modernite (Karaduman, 2010: 2889) yeni bir toplum ve insan tasavvuru ortaya çıkardı. Artık insan kendi yaşamını kendisi belirleyecek ve istediği şekilde inşa edebilecekti. İlerleme de aslında bu yeni tasavvur bağlamında meydana gelen bir mükemmelleştirilme süreci olarak kurgulanabilir. Diğer bir ifade ile yaşamı bu istek çerçevesinde kontrol edebilme ve geliştirme potansiyeli ne kadar fazla ise o kadar ilerlemiş sayılırız. Modernitede bu durumun oluşum sürecinin kılavuzunu veren şey de ideolojilerdir. Sosyalist Arnavutluk'ta Marksizm-Leninizm ideolojisi ilerlemenin haritası olmuştur. Neyin nasıl yapılacağını belirleyen bu ideolojidir. Daha doğrusu gücü elinde bulunduran siyasal elitin ideolojik sistemidir. Yani daha önce tartıştığımız ideolojik evrenselliştir.

Bu dönemde ilerleme genel toplumun sosyalizme ve daha sonra komünizme ulaşması şeklinde ifade edilmişse de ilerlemenin izleri diğer mikro ve makro gerçekliklerde de görülebilir. Bu gerçekliklerden biri siyasal kültürdür. Siyasal kültür sürekli olarak düzeltilmesi ve mükemmelleştirilmesi gereken bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan analizler sonucunda çizgisel ilerleme yolunda kurgulanan siyasal kültürün oluşum ve uygulanma süreci iki şekilde ortaya çıkmaktadır:

1- Partinin Teleolojik Rolü

2- Siyasal Yaşamın Mükemmelleştirilmesi

Çizgisel ilerleme şeklinde mükemmelleştirilmeye çalışılan siyasal kültür bu açıdan kendini sürekli düzeltmek için özneleri de buna göre şekillendirmektedir. Bu anlamda özne de ideal siyasal kültür alanında kendini inşa etmelidir. Bunu yeterli seviyede becermeyen özneler ya parti tarafından şekillendirilecek ya da ortadan kaldırılacaklardır.

4.3.1. Partinin Teleolojik Rolü

Sosyalist hükümetin temel amaçlarından biri sosyalizmi inşa etmek ve bunun aracılığıyla komünizme geçmektir. İlerleme bu kapsamda anlaşılmalı ve gerçekleşmesi için toplumun her kesimi mobilize edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada söz konusu amacın gerçekleşmesi için en önemli rolü oynayan aktör partidir. Söylemsel olarak inşa edilen bir teleolojik rolden bahsedilebilir. Yani parti aslında bu yüce amaç için var olan bir kuruluş olarak resmedilmektedir. Tarihin kendisi de teleolojik bir süreç olarak anlaşılmaktadır:

Bilindiği gibi dünyada halkların özgürlüğüne ve refahına karşı savaşan grup ve sınıflar vardır. Bunlar gelişmenin engeli oldukları için ve tarihin tekeli ni geriye döndürmeye çalıştıkları için insanlığın gelişim tarihinden ortadan kaldırılmalarıyla cezalandırılmışlardır, bu tekel onları altına alacak ve ezecektir (Hoxha, 1972c: 435)

Bu bağlamda parti sadece basit işlevsel bir araç değil, ideolojik evrenselliğin pratik olarak hayata geçirilmesi için çalışan yüce bir kuruluş biçiminde ileri sürülmektedir. Bu teleolojik rolü nedeniyle partinin yok edilmesi yüce amacın kendisinin de başarısız olmasıyla aynı tutulmaktadır:

Partinin tek bir amacı var: hem bugünkü kuşak için hem de gelecekteki kuşaklar için halkın mutluluğu. Biz bu mutluluğa kendi ellerimizle, işimizle, çabalarımızla varmalıyız. Bu mutluluğu biz mikro-burjuvaziler olarak değil devrimciler olarak anlarız, sadece bazıları için değil herkes için anlarız, kısa bir zaman için değil her zaman için anlarız (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 45).

Parti, amacı olan sosyalizmin ve sınıfsız toplumun, komünizmin tam inşası programına ulaşmak için kendi normlarını belirlemiştir. Bu sadece işçi sınıfı hegemonyası altında ve bu sınıfın departmanı olan örgütlenmiş Marksist – Leninist yönetim, komünist parti, bizdeki Emek Partisi aracılığıyla mümkün olur (Hoxha, 1982b: 31).

Partimizin üzerine kurulu olduğu ilkelere karşı savaş bu bölüğü grubun çabalarının önemli bir parçasıydı. Diğer taraftan onlar devletin planına saldırdılar, frenlediler, sabote ettiler, itibarsızlaştırdılar. Yani ülkemizde sosyalizmin inşasını baltalıyorlardı (Hoxha, 1972b: 220)

Devrimci uyanıklık ve görevde gerektiği gibi uygulanması ülkemizi bereketliliğe doğru götüren o büyük gücü içerir; kesin olarak ulaşacağımız bir şeydir çünkü Marksist – Leninist bir yolda temperlenmiş olan ve bizi yöneten Partimiz var (Hoxha, 1976a: 81).

Anlaşılabileceği üzere partinin bu teleolojik rolü siyasal kültürün önemli bir yönü olarak ortaya çıkmaktadır. Yani ideal olarak beklenen parti ile ilgili yargıların ve duyguların bu rolün kabul edilmesi kapsamında oluşmasıdır. Siyasal elitin siyasal kültürü de zaten bu doğrultuda oluşmuş görünmektedir. O halde bu role karşı gelmek ya da onu kabul etmemek düşmanlıkla aynı konumda yerleştirilir. Daha önceki tartışmalardan da kolayca fark edilebileceği gibi siyasal elitin siyasal kültürü ciddi anlamda ikilem safatasının çerçevesinde işlemektedir. Yani ya bizimlesin ya da bize karşısın düşüncesi hakimdir. Bizimle olmak partideki üst kademelerin benimsediği siyasal kültürü içselleştirmek anlamına gelirken karşı olmak buna tamamen ters ya da farklı bir versiyonu (revizyonizm olarak değerlendirilen görüşlerin tümü) olan bir siyasal kültür benimsemek demektir. Aşağıdaki paragraflarda da görüleceği üzere çizgisel bir ilerleme olarak düşünülen komünizmin inşası sürecindeki partinin teleolojik rolünü benimsemeyen özneler sapkın öznelerdir:

Bu savaş Parti var olduğu sürece devam edecek çünkü sosyalizmden komünizme kadarki zaman boyunca dünya genelinde kapitalizm yok olmadığı sürece

revizyonizm doğuşunun tehlikesi ve eğilimi objektif olarak var olmaktadır (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1981: 605)

Her şey onların tutumuna bağlıdır. Ama biz söylüyoruz: dikkatli olun, sapkın vicdanınızın içerisinde bile anti devrimci hayallerinizin gerçekleşme zamanının geldiğini düşünmeyin. Proletaryanın devrimci diktatörlüğü anti-devrimciler için her zaman kılıcını keskin tutar. Halkın tamamı, başlarındaki komünistlerle birlikte, devrimimizi ileriye götürmek, zaferlerimizi güçlendirmek ve daha büyük yeni zaferler elde etmek için savaşmaktadır. Halkın tamamı, başlarındaki komünistlerle birlikte, vatani, devrimi, sosyalizmi savunmak için tetiktedir. (Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 45)

Halk, parti ve hükümet için sosyalizmin ve halk için mutlu hayatın inşasının sert bir sınıf savaşı olmadan gerçekleşmeyeceği açıktır (...). Bundan dolayı silahlar her zaman keskin kalacaktır. Halkın, işçi sınıfın, köylülerin ve milliyetçi entelektüellerin dikkati arttırılsın, gizli düşmanlar vurulsun veya merhametsizce yakalanıp düşmanca faaliyetleri açığa çıkarılsın. Parti ve devlet organlarının safları temiz olarak korunsun çünkü ancak bu şekilde halkın zaferleri, Halk Cumhuriyeti, özgürlük ve vatanın bağımsızlığı savunulabilir (Hoxha, 1972c: 9).

Parti var olduğu sürece komünizmin inşası için savaşın devam edeceği bildirilmektedir. Savaş bu anlamda teleolojik rolün en önemli görünümünden biri olarak karşımıza çıkar. Aynı şekilde ideolojinin düşmanlarıyla yapılacak nesnel mücadele de öyledir. Bu yönüyle savaş siyasal kültürün önemli ve baskın bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Özneden beklenen de aynı çerçevede düşünmesi ve eyleme geçmesidir. Yukarıdaki ikinci paragrafa bakıldığında siyasal elitin benimsediği bu teleolojik rolün dışında ve genel olarak ideolojik evrenselliğin dışında bir siyasal kültür kurumsallaştırmaya çalışmak sapma olarak nitelendirilir. Böyle bir girişim ancak sapkın bir vicdana sahip öznelerle ait bir şey olabilir. Bu doğrultuda anti – devrimciler partinin keskin kılıcını deneyimleyecek olan özneler olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla komünistlerin bu yeni mitolojik anlatının sosyal gerçekliğini yeni normalite parametrelerini de belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Elbette

de siyasal elitin ideolojisinin hermetik küresi içerisinde oluşan bir normalite ahlaki durumu bastırarak farklı suç biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

4.3.2. Siyasal Yaşamın Mükemmelleştirilmesi

Siyasal kültürün ilerlediği yolda göze çarpan diğer önemli bir unsur siyasal yaşamın devamlı olarak mükemmelleştirilmesi gereken bir süreç olduğu beyanıdır. Komünist toplumun inşası bu siyasal yaşamın kalitesiyle ilişkilendirilmiş ve bu kalite inşa sürecinin temel koşullarından biri olarak düşünülmüştür:

Partinin ilk olarak öne sürdüğü sorunlar düşünme biçimleriyle, kavramlarla ilgili oldukları için Parti ve kitle örgütlerinin eski, dar, şablon, genel ve dogmatik iş biçimlerinden vazgeçerek daha canlı bir eğitimsel, siyasal ve ideolojik iş yapmaları gerekmektedir. Eğitimsel iş mümkün olduğunca detaylı, aktif ve tamamen insanların hayatı ve işleriyle ilişkili olsun. Siyasal, ideolojik ve profesyonel iş kazanılan her kavramın soyut bir takı olmaktan ziyade eylem ve sosyalizmin inşasındaki gündelik savaşında bir yönetici olması için somut ve pratikle ilişkili olmalıdır (Institut i Studimeve Marksiste-Leniniste, 1974: 34).

İnsanların devrimleştirilmesi sosyalizm insanının yeni devrimci ilkelerle, Partinin ideolojisiyle, sosyalizmin ve komünizmin başarılı bir şekilde inşası için olması gerektiği şekilde silahlanması ile temperlemesi anlamına gelir (Hoxha, 1982b: 180)

Komünistler sakin kalarak yaşayamazlar, onlar her zaman devrimdedir. Sakinlik onlar için ölümdür, onların düşmanıdır. Onlar her zaman devrim tarafından ileriye doğru itilirler. Kitleleri ne kadar fazla devrime kaldıracak o kadar da bütün hayatın alanlarında mükemmel sonuçlar elde ederiz (Hoxha, 1982b: 230).

Yukarıdaki kısımlarda görüldüğü üzere siyasal yaşamın mükemmelleştirilmesi gereken boyutlarından biri insanların zihniyet dünyasıdır. Bu anlamda ideolojik anlamda bir mükemmelleştirme süreci vurgulanmaktadır. Buna göre zihniyet dünyası devrimsel ilkeler bağlamında inşa edilmelidir. Böylece kitleler siyasal elitin siyasal kültür yönelimlerini içselleştirmeli ve kendilerini bu çizgide ideolojiye karşı olan her şeyle ve herkesle savaşarak mükemmel özneler olarak potansiyellerini gerçekleştirmelidir. Özellikle komünistler devrimci

özneler olarak ifade edilmektedir. Devrim yapmak, devrimci bir yaşam geçirmek yeni normalitenin en temel değerlerden biri olarak ortaya çıkar. Bunun daha derin anlamı ise bu tek siyasal kültürün homojenliğini kabul etmeyen öznelere karşı savaştır.

Aşağıda ise siyasal yaşamın mükemmelleştirilmesi gereken diğer bir yönü partideki disiplinin güçlendirilmesidir. Bu süreç de aslında daha önce tartıştığımız siyasal kültürün homojen yapısını andırmaktadır:

Arnavut Emek Partisi, bu olmadan planın gerçekleşmesinin ve devlet - Parti aygıtının güçlendirilmesinin düşünülmesi bile söz konusu olamayacağı bilincinde olarak Parti ve devlet disiplininin güçlendirilmesi için sürekli olarak çabalamaktadır. Anlaşıldığı üzere disiplinin her zayıflaması düşman elemanlarının yararında olup baltalayıcı faaliyetleri için ortam sağlamalarına yardım eder (Hoxha, 1972c: 106).

Partinin disiplini kıran her kimsenin onun çizgisini olması gerektiği gibi uygulamadığını iyi anlamak gerekir. Bundan dolayı bu doğrultudaki zayıflıkları düzeltelim, devletin ve Partinin disiplinini her gün hem iç işlerin organlarında hem de diğer sektörlerde güçlendirelim. Sosyalizmin inşası ve halkın çıkarları bunu gerektirir (Hoxha, 1972a: 242).

İdeal bir siyasal kültürün inşası partinin (bununla birlikte Merkezi Komitenin) dokunulmazlığı ve disiplinin güçlendirilmesi etrafında dönmektedir. Partinin ve Merkezi Komitenin güçlü olması hem toplumun son gelişim aşamasına geçmesi için hem de düşmanlardan korunmak için bir gereklilik olarak ileri sürülmektedir. Diğer bir ifade ile partiye bağlılık ve partinin kültü partinin teleolojik rolünün yerine getirilmesi için sürekli olarak mükemmelleştirilmesi gereken birer normal standart olarak ortaya çıkmaktadır. İkinci paragrafta da örtü kapalı olarak vurgulandığı üzere partinin disiplinini kırmak yeni normalitenin dışında çıkmak, yani sapma bir davranış sergilemek anlamına gelir. Dahası bu düzeltilmesi gereken bir zayıflık göstergesi olarak düşünülmüştür. Daha geniş bir bağlamda değerlendirildiğinde ise disiplin modern bürokratik örgütlenme biçiminin en temel özelliklerinden biridir. Disiplini Weber'in ileri sürdüğü gibi belli bir grup insanın kazanılmış bir alışkanlık sonucunda eleştiri ve direnme olmaksızın kalıplaşmış bir şekilde itaat etmeleri (Weber, 2020: 37)

anlamında kullanırsak bu sürecin ahlaki durum açısından ciddi etkileri bulunmaktadır. Siyasal kültürün partinin disiplininin güçlendirilmesi ve ona itaat edilmesi yönündeki mükemmelleştirilmesi ahlaki vicdanın manipüle edilerek bastırılması anlamına gelmektedir. Bauman bu konuda çok önemli bir tespit yapmıştır. Ahlakın davranış üzerindeki kontrolünün yok edilmesini sağlayan koşullardan biri olan şiddetin yasal olarak yetkinleştirilmesi örgütsel disiplinle yakından ilişkilidir. Yani üstlerin emirlerine uymak ve farklı davranmayı gerektiren başka uyaranları dikkate almamak. Bu noktada örgütün yararlarına olan bağlılık her türlü diğer bağlılıklardan üstün tutulur. Özellikle kişisel görüşler ve tercihler bu bağlılık ruhu tehdit ettiği için yok edilmesi gereken en belirgin ‘dış’ etkiler arasında yer alır. Disiplinin ideali kişinin tamamen örgütsel bir kimlik kazanmasına, yani kendi kimliğini ve çıkarlarını yok etmesine işaret eder. Böylesi bir örgütsel ideolojide kendini kurban etmek diğer tüm ahlaki bağlılıkları ortadan kaldırmayı da gerektiren ahlaki bir erdem olarak ifade edilir. Sonuç olarak böyle bir süreçte disiplin ahlaki sorumluluğun yerine geçer (Bauman, 2015: 45-46). Bu bağlamda disiplinin varlığı ve partiye koşulsuz itaat normal kabul edilirken kendi ahlaki vicdanına göre hareket eden bir özne partinin çizgisinden sapan ve potansiyel olarak tehdit edici bir özne olarak etiketlenir.

Siyasal yaşamın mükemmelleştirilmesi gereken diğer bir boyutu siyasal eylemin “düşmanlarla” savaşmak şeklinde gerçekleşmesi gerektiği ilkedir. İyi bir komünist ve güçlü bir parti sosyalizmin inşasını engelleyen bu düşmanları bulup halkın önünde çıkarır ve sonra da onları cezalandırır:

Bizim insanlarımız ideolojik olarak yükselmelidir ve savaşmaya hazır olmalıdır. Bazı yoldaşlarda bu yükseliş ve cesaret eksiktir; bazılarında bilgisizlik yüzünden bazılarında ise mütevazi oldukları için. Bir tez yanlış olduğu zaman yoldaşlarımız tarafından hemen savaşılmalıdır. Bizim savaş yükselip gelişen yeni ile düşüşte olan ve ölmesi gereken eski arasında bir savaştır. Yeni olan kesinlikle kazanacaktır, bu nedenle de Partinin üyesi kararlılıkla savaşmalıdır. İki - üç kişi ortaya çıkıp da Partinin adil çizgisine karşı gelince, onların yanlış yaptığını ve Partinin çıkarına zarar verdiklerini gördüğünde, o zaman komünist kararlılıkla ve güvenle hiç kimseden korkmadan savaşmalı, olması gereken zamanda açığa çıkartmalı ve düşmana yerini göstermelidir; diğer taraftan böyle bir savaş olmadan biz kaybederiz çünkü düşman her zaman saldırır ve biz görüşleri,

afişleri, ve eylemleri de dahil olmak üzere her yerde sert bir şekilde savaşmalıyız (Hoxha, 1971b: 354).

Parti ve halkın düşmanı ile savaş aşırı sert olmalıdır. O her türlü yolu kullanarak maskelenmeye çalışır. O görünürde aktif, disiplinli, itaatkâr insanın maskesi altında gizlenir ama omuzlar arkasında bin bir kötülük yapar. Düşmanların bu türdeki davranışları bazı yoldaşlarımızın gözlerini onlara karşı dört açmaları gerektiğini unutmalarına neden olmaktadır (Hoxha, 1971c: 89).

Merkezi komitenin üyeleri de dahil olmak üzere Parti yoldaşları dikkatli olmalı, uyumamalıdır ve önlem almayanlara, düşmanın etrafını güçlü bir uyanıklıkla sarmayanlara ve onu tereddüt etmeden vurmayanlara karşı sert olsunlar (...). Bu sadece Merkezi Komitesi tarafından değil, Partinin tamamı tarafından yapılmalıdır; bütün düzeyler, bütün komünistler ve vatanseverler, her yerde çalışan bütün halk kitleleri tarafından yapılmalıdır. Bunu için her zaman ve herkesten tereddüt etmeden ve çekinmeden hesap sorulur. Ancak bu şekilde Partimizi savaştı, Bolşevik yapacağız; eksiklikleri ve yanlışları ortadan kaldırıp ileriye yürüyeceğiz (Hoxha, 1971c: 91).

Bundan dolayı biz her zaman düşmanın ince amaçlarına, çabalarına ve yöntemlerine karşı uyanık olmalıyız. Komünistlerin uyanıklığı her gün Parti tarafından keskinleştirilmezse o zaman düşman bize ağır zararlar verir (Hoxha, 1973b: 249).

Görüldüğü üzere siyasal yaşamın mükemmelleştirilmesi toplumsal yaşamın partinin siyasal amaçları doğrultusunda siyasal bir eyleme dönüşmesi aracılığıyla başarılmalıdır. Üçüncü paragrafta belirtildiği üzere sınıf düşmanlarına karşı savaşta sadece parti değil, bütün kesimler yer almalıdır. Öznenin yeni siyasal gerçeklikte kendini gerçekleştirmesinin, özgürlüğe kavuşmasının bedeli ahlaki dürtüler dışında bulunan ve bu ahlaki durumu dışlarken bireysel ve toplumsal eylemleri yönlendiren siyasal elitin siyasal kültürüne boyun eğmekten geçer. İdeolojik evrenselliği tartışırken “düşmanların” (siyasal elitin siyasal kültürünü benimsemeyen özneler) ortaya çıkması bir zorunluluk, çelişki yasasının vazgeçilemez bir sonucu olarak ifade edilmişti. O

halde, bu türdeki öznelerin varlığı kaçınılmaz ise bunu kökten kurutmak modernitenin genel amaçlarının temel yansıması olan mükemmelleştirme, finalize edilme ve her şeyin kendi doğal yerinde olduğu bir düzen konseptiyle özdeşleştirilir. Sonuç olarak siyasal kültürün takip ettiği yolun ona karşı olan öznelerin yok edilmesiyle ulaşılan bir mükemmelleştirilme süreci bağlamında inşa edildiğini söylemek gerekir. Bu nitelikteki bir siyasal kültürün başat kurum olduğu bir toplumda sosyalleşmek, katılmak ve normlarına bağlanmak elbette insanın önemli özelliklerden biri olan ahlaki sorumluluğu bastırarak özneyi yabancılaştırır ve şiddet türündeki eylemlerin engellerini ortadan kaldırır.

4.4. Siyasal Kültürün Savunma Mekanizması: Araçsal Rasyonalite

Araçsal rasyonalite insan toplumlarının bir gerçekliği olarak tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Ancak modern dönemde bunun daha önce bu kadar yoğun ve etkili olarak görülmeyen özel bir çıkışıyla karşılaşılır. Akıl kavramı modernitenin meşruiyet kaynağı olan aydınlanma felsefesinin merkezi noktasıydı. Aydınlanma kendi gücünü tam da bu kavramdan alırdı. Ancak aklın bu merkezi olma özelliği zaman içerisinde bir değişime uğradı. Max Horkheimer, Akıl Tutulması eserinde bunun çok güzel bir tarihsel serüvenini vermiştir. Horkheimer'e göre tarihte uzun bir süre boyunca akıl konusunda bugünkünden çok farklı bir görüş hakimdi. Bu görüşe göre akıl sadece bireyin zihninde değil, bunu da içeren nesnel dünyada, yani toplumsal kurumlarda veya doğanın görünüşlerinde de var olan bir kuvvet olarak düşünülmüş. Örneğin yazara göre Platon'un ve Aristoteles'in felsefeleri, skolastik düşünce ya da Alman idealizmi gibi felsefi sistemler nesnel bir akıl ilkesine dayanırdı. İnsanın hem araçlarını hem de amaçlarını kapsayan bu akıl bütüncül bir özelliğe sahipti ve insan varoluşunun nesnel yapısını ortaya çıkararak akla uygunluk derecesini insan hayatı ile bu bütünlük arasındaki uyum ilkesiyle belirleyebilecekti (Horkheimer, 2013: 56). Ancak zamanla bu nesnel ve bütüncül akıl, özelliklerinden biri olan öznel akla indirgendiydi. Sınıflandırma, çıkarsama ve tümdengelimli yeteneğine dayanan bu öznel akıl esasta araç ve amaçlarla ilgilenir. Daha doğrusu amaçların da akla uygun olup olmadığına bakılmaksızın az çok önceden kabul edilmiş amaçlara ulaşmak için gerekli olan araçların yeterli olup olmadığı üzerine durur (Horkheimer, 2013: 55).

Anlaşılabileceği üzere öznel akıl, amaçların etik açıdan ölçülmesi konusunda otoriter güce ve meşruiyete sahip olmayıp araçsallaştırılabilen bir yetenek olarak ortaya çıkar.

Araçsal rasyonalite olarak tanımlanan bu yetenek belli amaçlara ulaşmak için mevcut tercih setinden faydayı maksimize edecek olan seçeneği tespit edebilme şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda araçsal rasyonalite, tercihi ve tercihi yapan bireyi rasyonel kılan bireyin rasyonel süreçlerinin dışında belli bir gerçekliğe ya da değere dayanması değil, amaçlara ulaşılması için gereken araçların tercihi doğrultusunda karar alma ve davranma kapasitesidir (Adanalı, 2020). Modernite gerçekten de araçsal rasyonaliteyi etkinleştiren bir mantık olarak tanımlanmıştır görünmektedir. Böyle bir mantığın uygulanması ise etik ve siyaset gibi alanlar üzerinde olumsuz bir etkisi vardır: bu kavramları darlaştırır (Dillard ve Ruchala, 2005: 611). Diğer bir ifade ile bu kavramların ahlaki boyutunun insan yaşamı alanındaki nesnelliğini ve dolayısıyla katkısını önemsizleştirir. Sosyolojik olarak bakıldığında ise araçsal rasyonalitenin en önemli analizlerden birini Max Weber yapmıştır. Bu durumda Max Weber'in araçsal rasyonalite anlayışını daha detaylı olarak incelemek gerekir.

Weber insanın toplumsal davranışını dörtlü bir tipoloji şeklinde inşa eder. Duygusal, geleneksel, değerle ilgili rasyonel davranış ve araç - amaca dayalı rasyonel davranış şeklinde meydana gelen bu tipoloji insanın evrensel kapasitelerine işaret eder (Kalberg, 1980: 1148). Duygusal eylem davranış sergileyenin duygusal durumundan belirlenir. Geleneksel eylem ise eyleyenin alışkanlığına ve geleneksel davranma biçimlerine bağlıdır. Son iki rasyonel eylemlerde ise Weber bir ayrım yapar. Değer rasyonelliği davranış biçimlerinin herhangi bir amaca hizmet etmekten ziyade kendi içinde değerli olduklarına dair bir inanç tarafından belirlenir. Diğer taraftan, araç - amaç rasyonelliği ise eyleyenin ulaşmak istediği amaçların gerçekleşmesi için gerekli olan koşullar veya araçlardan oluşur (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 126). Dahası Weber'in rasyonel eylem tipolojisinin çok daha çoğulcu olduğuna dair tespitler de vardır. Kalberg'e göre bu rasyonel tipler pratik, teorik, tözsel ve formel rasyonalite olarak dörde ayrılır. Dünyevi faaliyetlerin tamamen bireyin bencil ve pragmatik çıkarlarına bağlı olarak yargılayan herhangi bir yaşam biçimi pratik rasyonalite olarak düşünülebilir. Yani bu noktada yaşam biçimi mutlak bir değer setine dayanmak yerine en uygun araçların seçilmesine bağlıdır. Bundan farklı olan teorik rasyonalitede soyut kavramlar ve bilişsel süreçler yoluyla gerçekliğe hâkim olma eğilimi ortaya çıkar.

Tümdengelim, tümevarım mantıksal akıl yürütme biçimleri veya nedenselliğin atfedilmesi gibi eğilimler buna örnektir. Tözsel rasyonalite ise tıpkı pratik rasyonalite gibi eylemi belli kalıplara göre düzenler ama bunu araç – amaç hesaplaması temelinde değil, belli bir değer postulatına bağlı olarak yapar. Değer rasyonelliğinin bir tezahürüdür aslında. Son olarak biçimsel rasyonalite daha çok sanayileşmiş toplumlarda bulunur ve belli bir tahakküm ilişkisi içerir. Bu da bilim, ekonomi, hukuk veya yönetmenlik alanındaki bürokratik tahakküm biçimi şeklinde belirir. Bu noktada kararlar kişilere bakılmaksızın alınır. Yani kurallara ve yasalara göre hareket etmek aslında keyfiliğin reddedilmesiyle eşdeğerdir. Weber için bürokratik tahakküm bu biçimsel aklın güzel bir ifadesidir. Çünkü bürokratik sorunların çözülmesi evrensel ve soyut düzenlemelere dayanarak tamamen en kesin ve etkili araçların hesaplanmasıyla sınırlandırılmıştır (Kalberg, 1980: 1151-1158). Horkheimer’e göre ise Max Weber son derece öznelci akla bağlı kalmıştır. Herhangi bir rasyonellik kavramını, hatta bir amacı başka bir amaçtan ayırt eden bir “tözsel” rasyonelliği hiç göz önünde bulundurmaz. Çünkü eğer dürtülerimiz, niyetlerimiz ve kararlarımız önsel olarak akıl dışı ise o zaman “tözsel” akıl da bir denkleştirme aracı haline gelerek eninde sonunda işlevselleşir. Yani diğer bir ifade ile akıl açısından bir amacın öbürüne olan üstünlüğünü tartışmak ancak yüksek bir üçüncü amaca hizmet etmeleri durumunda mümkün olur. Ki bu da amaç değil, araçlar oldukları anlamına gelmektedir (Horkheimer, 2013: 57). Bu da tözsel rasyonelliği sorunlu hale getirir. Bu noktada Weber’in rasyonalite tiplerinin tamamen araçsal akıl ilkesine göre işlediğini kabul etmek gerekir. Tözsel veya değer rasyonelliği bile nesnel aklın bir ifadesi olarak görülmesi için yetersiz kalır.

Genel olarak bakıldığında, Horkheimer’in söylediği gibi aklın araçsal değeri aslında doğa ve insan üzerinde egemenlik kurulmasında oynadığı rolle ölçülür (Horkheimer, 2013: 67). Aklın araçsallaştırılma süreci her ne kadar kapitalist sistemlerde daha belirgin ise de sadece bu sistemle sınırlı olduğu söylenemez. Araçsal aklın egemenliği sosyalist rejimlerde de mevcuttur. Kapitalist sistemin bileşenlerine sızması ve bu süreçlerdeki işleyişinden tek farkı burada daha çok ekonomi piyasasının amaçlarına hizmet etmesidir. Hizmet etmesi anlamındaki araçsallaştırılma olgusu hep var olmuştur.

Diğer taraftan Kalberg'e göre Marksist sosyalizmde kardeşlik, eşitlikçilik ve sosyal adalet gibi idealler tamamen izole edilmiş bir etik koduna işaret etmez. Aksine insanın geçmiş ve şimdiki durumunu tezahür eden sistematik ve birleşik bir dünya görüşünü yansıtır. Mutlak bir gerçeklik vizyonu içeren Marksizmin değer rasyonelliğine bağlı olarak yaşamı düzenlediği iddia edilir. Bu ideoloji ise doğru bir şekilde uygulandığında dünyadaki sorunların çözüleceğini ileri sürer (Kalberg, 1980: 1168). Ancak yine de Sosyalist Arnavutluk'ta nesnel aklın bir ifadesi olarak değerlendirilebilecek bu değer rasyonelliğinin toplumsal yaşamdaki uygulanma süreci yoğun olarak öznel akıl tarafından egemenlik altında alınmış durumdadır. Bu evrensel anlatı her ne kadar idealist bir beyanda bulunuyorsa da oraya gitmek için neler yapılabileceğinin ve yapılması gerektiği konusunun tamamen araçsal akla boyun eğdiği görünür. Mesela Weber'e göre günümüzde çağdaş bağlılık duyguları kişisel değil, işlevsel amaçlara adanmış durumdadır. İşlevsel amaçların ardında kültüre dair düşünceler yatabilirse de bunlar dünyadaki efendilerin yerine geçer. Mesela 'devlet', 'işletme', 'parti' gibi kavramların topluluk içinde gerçekleşerek ideolojik bir işlev yerine getirirler (Weber, 2008: 305). Bu durum sosyalist rejimlerde de mevcuttur. Her ne kadar bürokrasinin modern kapitalizmin doğal bir parçası olarak kabul edilirse de Weber için sosyalizm de farklı değildi. Hatta ona göre bürokratik aygıttan kaçmanın yolu ancak bir bürokratik örgütle mümkün olabilir. Ayrıca kapitalizmden farklı olarak sosyalist bir sistemdeki üst düzey liderler bile bürokrattır (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 130). Bu bakımdan sosyalist rejimler de bürokratik bir yapıya sahip olup bu yapıyı karakterize eden araçsal aklın müdahalesini benimsemiş ve uygulamışlardır.

Kapitalist sistemlerden farklı olarak sosyalist rejimlerde (ekonomik kurumu dışlamadan), konumuz bağlamında Sosyalist Arnavutluk'taki araçsal aklın işleyişi yönetici elitin siyasal kültürünün "dişli çarklarında" (ideolojik evrensellik, homojenlik ve çizgisel ilerleme olarak beliren siyasal kültürün mekanizmaları) varlığını son derece yoğun bir şekilde sürdürmüştür. Bu süreçteki en temel işlevi de bu "dişli çarkların" çalışmasını engelleyen siyasal kültürel eğilimleri ve özneleri durdurmak olmuştur. İdeolojik evrenselliği dar bir analize tabi tutulduğunda nesnel aklın bir tezahürü olarak görülebilir belki ama bunun işleyişi ve genel olarak siyasal elitin siyasal kültürünü çalıştıran "dişli çarkların" üzerine yapılan müdahaleler tamamen araçsal aklın ilkelerine göre uygulanmıştır. Yani bu sürecin herhangi bir ahlaki değerlendirmeye

tabi tutulmadan siyasal elitin amaçları doğrultusunda gerçekleşebileceği ve hatta gerçekleştiği mesajı verilmektedir. Aşağıdaki analizlerde de tam da bu sürecin işleyişi anlatılmıştır. Analizler sonucunda araçsal aklın işleyiş biçimleri Parti İktidarının Özgürleştirilmesi; Damgalama; Endoktrinasyon ve “Temizleme” olarak ortaya çıkmıştır.

4.4.1. Parti İktidarının Özgürleştirilmesi

Sosyalist Arnavutluk'ta yöneten siyasal elitin siyasal kültürünün savunulması için alınan en önemli önlemlerden biri kurulan partinin siyasal iktidarının özgürleştirilmesidir. Komünist parti özgürce hareket edebilmek için siyasal iktidarına ve uygulanma alanına karşı gelebilecek her türlü engelden kendini özgürleştirmeye çalışmıştır. Çünkü parti iktidarının toplumun farklı katmanlarına özgürce nüfuz etmesi siyasal elitin siyasal kültürünü güçlendirecek ve toplumsal yaşamın standartlarını buna göre inşa edebilecekti. Demollari'ye göre Arnavut sosyalist rejim tıpkı Foucault'un anlayışındaki Panoptikon gibi işlemiştir. İstihbarat, biyografilerin kontrolü, parti ve yönergeler, eğitim kurumlarındaki yeniden eğitim, ev ve kentsel mekanların kontrolü, ceza, korku gibi mekanizmalar aracılığıyla genel bir kontrol sağlamıştı. Ancak komünist partinin elinde kontrolü sağlamak için büyük oranda güç olmasına rağmen herkesi kontrol etmesi mümkün değildi. Dolayısıyla bunun yanında gözetlenme ve cezalandırılma korkusunun yayılması yoluyla toplumun kendi kendini kontrol etmesini sağlamıştır (Demollari, 2024). Bununla birlikte “Partinin insanları ve halk kitleleri her zaman gözetlemeli ve Partinin çizgisini, vatanı ve halkın çıkarlarının savunması için savaşmalıdırlar” (Hoxha, 1971b: 487) alıntısında görüldüğü gibi siyasal öznenin inşası söz konusudur. Bu bağlamda parti iktidarının özgürleştirilme sürecine bakıldığında bunun gerçekleşmesinin yollarından birinin kitlelerin mobilizasyonu ve siyasal öznenin iş birliğinin sağlanması olmuştur. Bu süreç sayesinde partinin siyasal iktidarı özgürce hareket edebilecek ve siyasal elitin siyasal kültürünü savunmak için gerekli koşullarının hazırlanmasını sağlayacaktır:

Parti ve sınıf yönetiminin altında halk kitleleri her zaman ve her şey için proletarya diktatörlüğünü, yasalarını, ideolojisini, siyasetini ve uygulanmasını savunmak için ayakta olmalıdır. Bu, Partinin bize öğrettiği ve hiçbir istisna

olmadan sonuna kadar savunmamızı önerdiği tek doğru, sağlıklı, kurtarıcı yoldur (Hoxha, 1982b: 49).

Partinin hayatı ve savaşı komünisti büyütür ve düşmanın amaçlarını anlamasını sağlar. Bu amaç Partinin yönetimine, Merkezi Komiteye saldırmaktı ve böyle kalacaktır. Düşman Merkezi Komiteye saldırdığında Partinin çizgisine de saldırmıştır (Hoxha, 1973b: 249).

Partinin uyanıklığıyla polis kontrolü arasında eşitlik işaretini koymayı asla ve hiçbir şekilde düşünmesinler. Böyle düşünürlerse o zaman daha da ağır bir şekilde yanlış yapacaklardır. Partinin uyanıklığı her zaman devrimci bir uyanıklık olacaktır. Hatta siz kendiniz bile onu daha da fazla güçlendirmekle görevli olan ve bunun aracılığıyla hasta insanların iyileşmesini yardım etmesi için Partiden böyle bir uyanıklık istemelisiniz. Bu sizin için tek büyük yardım olacaktır çünkü yanlış yola değil, Partinin doğru yoluna gitmenize izin verecektir (Hoxha, 1971a: 89-90).

Halk düşmanı uyumaz, o yüzden halk kendi saflarını sıkıştırmalı ve saklandıkları her yerde ve her türlü maske altındaki düşmanlarını merhametsizce vurmalıdır. Parti ve halkımızın zaferleri komünistleri ve halkın tüm geniş kitlelerini daha da güçlü ve kapsamlı bir uyanıklık, her türlü faaliyet alanında daha fazla örgütlenmiş bir iş ve verim için teşvik etmelidir (Hoxha, 1971a: 149).

Her onurlu vatandaşın ve vatanseverin görevi uyanıklığı güçlendirmek, düşmanı saklanmaya çalıştığı her türlü yerde tespit etmesi ve ellerini boğazına geçirip tekmelemesi ve parçalamasıdır (Hoxha, 1971a: 315-316).

Bundan dolayı Partinin görevi işçi kitlelerinde istihbarat memurları için aşkı ve güveni eğitmektir ki onlar da bu silahı desteklesin ve insanlarına saygı gösterebilirler. Bunu Parti sadece propaganda ile değil, somut örneklerle işçi kitlelerinin gözetlemesini sağlayarak bu organlarda kendi kendine bilgi vermeleri için istihbaratı yardım ederek yapmalıdır (Hoxha, 1971c: 492).

Parti kahraman halkımıza uyanıklığı her zaman keskin tutmasını, bir elinde kazmayı diğerinde tüfeği tutarak sosyalizmi inşa etmesini ve bu sonucusunu dünyada emperyalizm ve onun araçları olduğu sürece elinden atmamasını öğretmiştir (Hoxha, 1976a: 108-109).

Yukarıdaki alıntılara bakıldığında öznenin siyasal inşası görülmektedir. Bunun sonucunda çıkan özne profiline siyasal özne denebilir. Parti için kitleler, işçiler yani toplumdaki herkes tetikte olmalı ve siyasal elitin siyasal kültürünü savunmalıdır. Örnek özne kendini bu şekilde ispatlamalıdır. İlk paragrafta da görüldüğü üzere kitleler partinin ideolojisini ve siyasal uygulanmasını savunmalıdır. Bu yol tek doğru yol olarak sunulmaktadır. Halktan partinin kendi uyanıklığını yoğunlaştırmasını istenmesi bile söz konusudur. Siyasal özneye partinin çizgisini koruyan bir rol atfedilmiştir. Ayrıca öznenin etik davranışları hesaplanabilir ve öngörülebilir bir şekilde belirlenmiş durumdadır. Özne; düşmanları tespit etmeli ve onları sert ve merhametsizce cezalandırmalıdır. Özne hayatın her alanında partinin çizgisi için savaşan soyutlanmış ideal bir “siyasal aktör” olarak inşa edilmektedir.

Siyasal kültür açısından bakıldığında ise ilk bakışta bu noktada katılımcı siyasal kültürün izleri görülebilir. Yani özne bu şekilde davranarak siyasal yaşamın önemli bir aktörü olmaktadır. Yine de bu durum o kadar da basit değildir. Özne burada özgür değil, isterse de istemezse de partinin siyasal kültürüne göre hareket etmek zorunda olan bir tebaadır. Dolayısıyla kendi otonom siyasal kültürünü inşa etmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle de özneleştirme süreci bağlamında ortaya çıkan tebaa siyasal kültürün daha egemen olduğu söylenebilir. Bu sayede parti kendi iktidarını özgürce ve meşru bir şekilde kullanma imkanına sahip olur. Bu ise siyasal kültürün savunulması için en önemli koşullardan biridir. Çünkü bu öznelleştirme süreci toplumdaki genel örnek özne profilinin inşasını sağlayarak “sapkın” öznelerin parti iktidarını eleştirme çabalarını engellemektedir. Siyasal öznenin iş birliğinin böyle bir disiplin edici yöntem aracılığıyla sağlanma süreci o kadar yoğun ki öznenin özeleştirme yapması bile istenmektedir:

İşçi yoldaşlar, parti size kendi keskin silahı olan Bolşevik eleştirisi ve özeleştiriyi güçlü ve doğru bir şekilde kullanmanızı öğretir, o insanlardaki eksiklikleri ve yanlışları temizler (Hoxha, 1971c: 182).

Tuku doğası gereği olarak yumuşaktır ama komünistler doğayı değiştirir ve oyarlar; komünistleri düzelten, eksikliklerini ve yanlışlarını temizleyen, bunları Bolşevik eleştiri ve özeleştirisi, kural ve yasalarıyla düzelten Partinin savaşında dövülürler (Hoxha, 1971c: 142).

Tüm kitle örgütlerinde ve devlet aygıtının işlerindeki Partinin faaliyetlerinde bulunan yanlışları ve eksiklikleri ortadan kaldırmanın güçlü bir aracı eleştiri ve özeleştirisi olmalıdır. Parti bunun için savaşır (Hoxha, 1972c: 106).

Sokaklardaki Parti içi meselelerinin hasta tartışma biçimleri sert bir şekilde cezalandırılsın. Partinin iç demokrasisi, eleştiri, özeleştirisi ve özellikle alttaki eleştiri daha da fazla güçlendirilsin. Partinin örgütleri tetikte olsun ve Partinin çıkarlarına ters düşen iç demokrasinin her türlü istismarını kararlılıkla vursunlar (Hoxha, 1973b: 245).

Anlaşılabileceği üzere partinin elinde “kurban” olan öznenin iş birlik yapması istenmektedir. Özne sadece eleştiri değil, özeleştirisi de yapmalıdır. Bu anlamda özeleştirisi yukarıda ifade edilen özneleştirme sürecini güçlendirir niteliktedir. O, partinin belirlediği etik kod çerçevesinde kendini disiplin etmenin yollarından biridir. Bu şekilde partinin bir üyesi mevcut durumu kabullenmekle ve ona istemsizce itaat etmekle kalmayıp kendi özneliğini de en azından potansiyel olarak bu doğrultuda inşa etmeye eğilimli olacaktır. Yukarıdaki alıntılardan da fark edileceği üzere bu özeleştirisi ve eleştiri süreci yanlışları düzeltecek ve eksiklikleri (siyasal kültürün çizgisel ilerleme anlayışını andırıyor) ortadan kaldıracaktır. Bunun gerçek işlevi ise siyasal elitin siyasal kültürünü savunmasında ortaya çıkar. Ki zaten söylemin inşa edilme biçiminin içerisindeki otorite ilişkilerine bakıldığında özne sürekli pasif durumdadır. Neler yapması gerektiği söylenen bir alete dönüşmüş durumdadır. Bu bağlamda son alıntıda vurgulandığı üzere partinin iç demokrasisi istismar edilmemelidir, yani özgürce kullanılmamalıdır. Dolayısıyla bu noktada eleştiri ve özeleştirisi siyasal kültürün evrenselliğini, homojenliğini ve çizgisel ilerleme anlayışını savunan bir araca dönüşür. O, öznenin otonom bir şekilde kendi siyasal kültürel anlayışını geliştirmek için kullandığı bir yol olmaktan ziyade bir disiplin edici ve kontrol mekanizması haline

gelmektedir. Bu durumun benimsenen ideolojiden de kaynaklandığını belirtmek önemlidir. Althusser' e göre “yaratılan ideolojik etkinin dayandığı ilke basit de ondan; bu ilke ise, tanıma/kabul etme, özneleştirme/tabii kılma ve güvencedir, bu iç terimin merkezi de, özneleştirme/tabii kılmadır [assujettissement]. İdeoloji zaten hep özne bireyleri, yani beni ve sizleri ‘işletir’” (Althusser, 2014: 138). Ancak bununla birlikte siyasal öznenin böyle bir yöntemle iş birliğinin sağlanması gerçek anlamda araçsal aklın en nesnel görünüşlerinden biri olarak da ortaya çıktığını söylemek gerekir. Sonuçta alıntılardan da endüktif bir analizle ortaya çıkarılabileceği gibi özneleştirme sürecinin siyasal elitin benimsediği ideoloji ve siyasal kültür ekseninde oluşması siyasal iktidarın engelsiz bir şekilde hareket etmesinin ve böylece yönetici elitin amaçlarını özgürce gerçekleştirmek için kullanılmasının temel koşuludur.

Partinin siyasal iktidarını toplumdaki engellere karşı özgürleştiren diğer önemli bir strateji ise bürokratik örgütlenme biçimini andıran disiplin anlayışıdır. Sosyalist Arnavutluk'taki partinin örgütlenme biçimine bakıldığında disiplinin ön plana geçtiği görülmektedir. Bunun nedeni komünist partinin devleti ve aygıtlarını sistematik olarak kontrol etmeyi ve partinin hiyerarşik yapısını korumayı amaçlamasıdır. Bu türdeki proletarya ideolojisini eleştiren Althusser'e göre teoride proletarya ideolojisinin amacı devleti yıkmaktır. Dolayısıyla ona katılıp sanki bir amaçmış gibi işlerini ‘çekip çevirmek’ olmamalıdır. Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi pratik faaliyetleri bağlamında parti devlet ile bütünleşmişse devletin yıkılmasına katkıda bulunamaz (Althusser, 2014: 23). Arnavutluk'taki komünist partinin işleyiş biçimi de bu yönde olmuştur. Devleti ve aygıtlarını toplumsal kontrolü sağlamak için kullanmıştır. Bu bağlamda bürokratik örgütlenme biçimini sağlayan en temel aracı olan disiplin sadece devlette değil, partinin içerisinde de var olmuştur. Hatta disiplinin varlığı ve güçlendirilmesi partinin hayati koşuluymuş gibi ifade edilmiştir:

Çelik bir disiplin ve Partinin birimi olmadan çok fazla düşmanı olan partimiz savaşı başarılı bir şekilde yönetemezdi. Disiplin olmadan Partide bizi içeriden yok etme amacı olan yabancı elemanlar girer. Böylece burjuva ruhunu yok etmemiş küçük burjuva katmanlarından farklı elemanlar girer, yani Parti üyesi olmak için olgunlaşmamış insanlar veya parti karşıtı ve Troçkizm işler oluşturan

ve karışıklıklara neden olan farklı kariyerler (Institutu i Studimeve Marksiste - Leniniste, 1971).

Ordunun modernleşmesini sağlamak için formel disiplin de önemlidir, bu nedenle de eski partizan biçimleri ve ayaklanma dönemindeki samimiyet ortadan kaldırılmalıdır. Eğer dün ayaklanma döneminde liderler güveni samimiyet ve bireysel cesaret ile kazanmışsa bugün güveni ve liderliği birimlerin mükemmel yönetimiyle, onların askeri yetiştirilmesi ve eğitimiyle, kural, görev ve disiplinin uygulanmasıyla kazanmalıdır. Rütbe farklılığı belirgin bir farklılıktır ve ayırt edilmelidir. Bunlara saygı göstermek için bütün Parti üyeleri ve özellikle ordudaki kadro diğerlere örnek olmalı çünkü tam tersi oluyor. Partizan ordusunda rütbeye saygı göstermeyen ve hala eski ruhu tutanlar Parti üyeleri ve özellikle kadrodur. Bu, yoldaşlarımızın parti üyesi olduklarını düşünerek dikkatsizce davranıp disiplini bozmaktan kaynaklanır; oysa tam da parti üyeleri oldukları için disiplinli olmalılar çünkü Partide, her yerden daha fazla işte sorumluluk, hiyerarşi ve çelik disiplin vardır (Institutu i Studimeve Marksiste – Leniniste, 1971: 300-301).

Hiçbir iğne ucu bu kişi veya o kişi tarafından suistimal edilerek kaybolup boşa gitmemelidir. Onlar her kimse suistimal edenlere karşı merhametsizce ve katı önlemler alınmalıdır. Halk iktidarımızı iyice görmelidir, örgütlenmeye saygı göstermeli ve iktidarımızın suistimal karşısında ne kadar sert olduğunu ve onu ne kadar ağır cezalandırdığını anlamalıdır. Aksi takdirde biz itibarsızlaşacağız ve her türlü öngörüğü kaybedeceğiz (Institutu i Studimeve Marksiste – Leniniste, 1971: 308).

Samimiyetin ne kadar tehlikeli olduğunu anlamamız gerekir. Komünistler de sınıf düşmanına karşı savaşın yumuşamasına neden olan bu hastalıktan bağımsızlık kazanmamışlardır. Siz de herkes gibi kutuda yaşamıyorsunuz, iyi ve kötü insanlarla ilişkileriniz var ve olmalıdır. Ama eğer bir istihbarat memurunda sahip olduğunuz önemli görevlerin zararına olan samimiyet varsa buna siyasal gözle iyice bakın, küçük ölçekli bile olsa var olduğu her yerde Marksistler gibi savaşın onu (Hoxha, 1979).

Her zaman çelik bir disiplinle donanımlı ve proletarya ideolojisi tarafından yönetilen Partimiz yumurtadan itibaren, her kimseninkiyse Marksist-Leninist çizgisinden her türlü sapmayı açığa çıkararak ve vurarak devrimci uyanıklığı her zaman yüksek seviyelerde tutmuştur (Hoxha, 1982c: 52-53).

Birinci paragrafa bakıldığında disiplin partinin başarısını sağlayan önemli bir koşul olarak ifade edilmektedir. Hatta disiplinin varlığı yabancı elemanların, yani sapmış öznenin dışlanması sağlayan, onu engelleyen bir faktör olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda disiplinin uygulanmasının partideki siyasal iktidarın düzenli ve özgürce “akmasını” sağladığı ileri sürülebilir. Bunun yanında son paragrafta da vurgulandığı üzere partinin çelik bir disipline sahip olması ideolojik çizginin korunmasına katkıda bulunmuştur. Çünkü disiplin sayesinde devrimci uyanıklık mümkün olmuştur. Disiplinin önemi ikinci ve dördüncü metinde daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Disiplin partinin rasyonel olarak örgütlenmesi için teşvik edilmekte ve buna karşı gelenler eleştirilmektedir. Özellikle samimi ilişkilerin disiplinin yerine geçmesi problem teşkil eden tehlikeli bir durum olarak düşünülmektedir. Dördüncü paragrafta da belirtildiği gibi bunun nedeni sınıf savaşının gerçekleşmesini zayıflatmasıdır. Bu durum aslında hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü samimi ilişkilerin temelinde her zaman bir müphemlik vardır. Ahlaki anlamda bir müphemlik. Söz konusu ahlaki durum ise her zaman için öngörülebilir ve hesaplanabilir değildir. Yani ilişkilerin bu temel üzerine kurulması partinin rasyonel hareketliliği ve faaliyetleri için bir engel teşkil edecektir. Bu da aslında siyasal öznenin (genel olarak komünistlerin ve halkın) siyasal elitin siyasal kültürüne tamamen bağlı olamayabileceği korkusundan kaynaklanıyor görünmektedir. Bu müphemliği ortadan kaldırmaya yönelik çalışan disiplin ise Weber’in ifade ettiği şekilde bireysel eylemin gücünü azaltır ve her türlü kişisel eleştiriyi ortadan kaldırır (Weber, 2008: 347). Ki zaten siyasal kültürün biçimi olarak homojenlik bölümünde gördüğümüz üzere partiye sadakat bir erdemken ona karşı gelmek faşist bir eylem olarak değerlendirilmiştir. İkinci paragrafta ise bürokratik örgütlenmenin daha da formel bir yapısı görülmektedir. Artık özne samimiyetten tamamen uzak bir şekilde disiplin ekseninde özneleştirilerek hem başkalarına örnek olacak hem de hiyerarşik yapının göstergelerinden biri olan rütbe aracılığıyla potansiyelini gerçekleştirebilecektir.

Siyasal iktidarın özgürleştirilmesi açısından bakıldığında ise disiplin gerçekten de bunun olması için gereken koşulları hazırlamaktadır. Bir taraftan partinin yönergelerine uyan ideal öznenin özgür alanını kısıtlar diğer taraftan da partinin kendi iktidarını uygulayabilmesi için zorunlu olan hesaplanabilir ve öngörülebilir koşulları hazırlamaktadır. Disiplinin varlığının bir nevi bürokratik yapıya neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda Weber'in ifade ettiği gibi bürokrasi aslında toplu eylemi rasyonel bir düzenlilik doğrultusunda ortaya çıkan toplumsal eyleme dönüştürmenin en temel aracıdır. Bu özelliğiyle bürokrasi, aygıtı denetleyenler için son derece önemli bir iktidar aracıdır (Weber, 2008: 325). Verilerin gösterdiği gibi komünist parti de bürokratik bir yapıya sahip görünmektedir. Bunu en açık bir şekilde gösteren şey de disiplinin varlığıdır. Zaten partilerin eylemleri, yine bu konuda yoğun çalışmalar yapan Weber'e göre sosyal güç ve iktidar kazanmaya yönelik olduğu için, yani toplumsal eylemi etkilemeyi amaçladığı için ancak toplumsallaşmış topluluklarda var olabilirler. Diğer bir ifade ile rasyonel bir düzende bulunan ve bu düzeni yaptırımlarla uygulamaya hazır olan bir kadroya sahip topluluklarda bulunabilirler (Weber, 2008: 300).

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapılacak olursa öznenin siyasal elitin siyasal kültürüne bağlı kalmasını ve kendini bu kapsamda inşa etmesini sağlayan özneleştirme sürecinin bir yansıması olarak meydana gelen siyasal öznenin iş birliğinin aktifleştirilmesi ve mobilizasyonu partinin siyasal iktidarının özgürce hareket etmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan belli bir rasyonel düzen olarak meydana gelen bürokratik örgütlenmeyi mümkün kılan disiplinin varlığı da benzer şekilde siyasal elitin siyasal kültürel eğilimleri için güvenli duvarlar inşa eder. Hatta bu iki durum aynı zamanda siyasal iktidarın özgürce hareket etmesinin biçimlerini temsil eder. Siyasal iktidarın bu iki durum sayesinde özgür olması ve bu iki biçimde uygulanması ise hem suçların meşrulaştırılmasını hem de onların gerçekleşmesini kolay bir şekilde sağlayacaktır. Çünkü bunun sayesinde ahlaki sorumluluk bastırılmakta ve siyasal elitin siyasal kültürünün egemen olduğu toplumsal yaşama bağlanmanın ve katılmanın hem zorunlu olması hem de etik bir boyutu temsil etmesi bu durum üzerine eleştirel düşünme ve buna karşı özgürce eyleme geçme potansiyelini ortadan kaldırır. Başka bir ifade ile siyasal alan tarafından baskı altında alınan

toplumsal yaşamın bu özellikleri tebaa nitelikteki bir siyasal kültür yaratarak siyasal iktidarın uygulanması için her türlü engelin ortadan kaldırılmasına neden olur.

4.4.2. Endoktrinasyon

Endoktrinasyon farklı şekillerde tanımlansa da ortak bir noktaya sahip olduğu söylenebilir. O da benimsenen inançların eleştirel bir süzgeçten geçirilmesini engellemesi anlamında meydana gelir. Buna göre sürdürülen eğitim de başka bir öğretinin alternatif olarak kabul edilemeyeceği görüşü kapsamında inşa edilir (Armstrong, 2022). Totaliter rejimlerdeki endoktrinasyon sürecinin aynı zamanda bir beyin yıkama süreci şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. Sancar'a göre beyin yıkama belli çıkarılara sahip grupların veya bireylerin kendi düşüncelerini ve isteklerini başkalarına etik olmayan sistematik yollarla dayatarak onların doktrine edilmesini sağlayacak şekilde meydana gelir (Sancar, 2014). Totaliter bir rejimin işleyiş biçimine bakıldığında bireysel özgürlük yerine bireysel uyumun, toplumsal rıza yerine toplumsal itaatın, sivil ve siyasal özgür katılım yerine monist ve aktif bir boyun eğişin esas alındığı bir süreç karşımıza çıkar (Sakman, 2015: 122). Şu ana kadar yapılan analizler çerçevesinde değerlendirildiğinde siyasal elitin siyasal kültürüne dayanan Arnavutluk'taki sosyalist rejimin böyle bir esas bağlamında ortaya çıktığı konusunda şüphe yoktur. Bu sürecin kazandırılması için de başvurulan en etkin yöntemlerden biri ise endoktrinasyon stratejisi olmuştur. Lubonja'nın belirttiği üzere rejimin propagandasında mahkûm edilen kişilerin yalnızca kısa bir süre için düşman oldukları ve sonra yeniden normal olacakları belirtilmiştir. Zaten hapisaneler de bundan dolayı "yeniden eğitim kampları" olarak isimlendirilmiştir. Ancak gerçeğe bakıldığında bu insanların bedensel ve ruhsal olmak üzere yok edilmesi gerekiyordu. Zamanın bakanlarından biri mahkûmların üçte birinin fiziksel olarak yok edileceğini, üçte birinin ruhsal olarak yok edileceğini ve üçte birinin de onun ispiyonları olacağını ifade etmiştir (Lubonja, 2001: 245).

Bu bağlamda ilk olarak partinin aldığı en önemli tedbirlerden biri kendisine ve ideolojiye sadık olan üyelerin partiye dahil edilmesidir. Aşağıdaki alıntıda görüldüğü üzere yeni üyelerin alımı (recruitment) partinin takviye edilmesi ve varlığı için son derece önemli bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır:

Eleman alımının meselesi yani Partinin büyümesinin meselesi Partinin bir yasadır, Partinin varlığıyla ilişkilidir. Partimizde Peskopoya’da olduğu gibi eleman alımının direkt olarak valilik komitesi tarafından yapıldığı durumlar mevcuttur. Bu bir taraftan yanlıştır çünkü yönetimin eleman alımı problemi konusunda merkeze dayanmadığını gösterir, merkezden en önemli görevlerden birini çeker; diğer taraftan daha da zararlıdır çünkü ya eleman alımının sınırlandırılması ihtimali oluşur ya da insanlar tanınmadığı için Partiye sağlıksız elemanların girmesi meydana gelir (Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste, 1971: 388).

Yukarıda görüldüğü üzere Partinin varlığı için elemanların ideolojik olarak sağlıklı olmaları gerekmektedir. Öznenin partiye girebilmesi için siyasi elitin siyasi kültürünü içselleştirmiş olması gerekli koşullardan biridir. Gerek genel olarak toplumu gerekse partinin üyelerini bu yönde öznelştirmenin en etkin yolu elbette de ideolojik aşılamaadır:

Söylenenleri göz önünde alırsak biz komünistler ve ateistler olarak realist de olmamız gerekir. Dine, ritüellere, dogmalara, dini kurumlara ve uzman din adamlarına karşı yürüttüğümüz tüm bu propagandamızla her zaman dine inanan insanlarla açık bir savaşa girmememiz konusunda dikkatli olmalıyız çünkü halkta belki ölene kadar kendi vicdanlarında inançlarını koruyacak onurlu, Partiyle bağlantılı, alevli milliyetçi insanlar da olacaktır. Onlarla hakarete dönüşmesine izin vermeden ikna edici, devamlı ve sabırlı bir iş yapmalıyız. Bu insanlarla Parti hastayı iyileştirmek için, hayatın mutluluklarına geri getirmek için elinden geleni yapan iyi bir doktor gibi davranmalıdır (Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste, 1971: 244-245).

Bu durumlarda devrimci davranışların ve iyi iş yönteminin her zaman kadronun yeteneğiyle ilişkili olmadığını, aksine özellikle onun politik – ideolojik dünya görüşüyle olduğunu görmeliyiz (Hoxha, 1982b: 51). Bu nedenle bu konuda şiddet, abartı veya ölçülü olmayan davranışlar cezalandırılır. Burada sadece ikna ve ikna gereklidir, dine karşı her türlü somut eylem için zeminin hazırlanması adına sadece ikna ve ikna gereklidir, siyasi ve ideolojik iş gereklidir (Hoxha, 1982b: 130-131).

Verimli olmayan toprağı verimli toprağı dönuştürmek kolaydır ama istediğı halde öğrenmek ve bunları ortadan kaldırmak konusunda zorlanan çöp ve önyargılarla dolu bir insanı dönuştürmek zordur. Bu, insanın kendi çöplerini ortadan kaldırmasını, öğrenmek için gayretle çalışmasını ve bu yeteneğini halkın, vatanın, ekonominin, ordunun hizmetinde koymasını sağlamak çok zor bir iştir ama imkânsız değildir (Hoxha, 1973b: 149).

Komünistler, kadınlar, gençlik, entelektüellerimiz, Parti yönetiminin altında, insanların vicdanını reaksiyoner ideolojik dini çöplerinden temizlemek için devamlı olarak çalıştılar. Bu şekilde dine karşı savaş alevinin ülkenin her tarafında yayılması için öncülleri oluşturdular (Hoxha, 1982c: 250).

Sosyal bilimlerin, okul sanat ve kültürümüzün Partimizin çizgisini tutarlı bir şekilde anlamak ve uygulamak için Marksist – Leninist dünya görüşüyle harmanlanmış yeni insanımızın eğitilmesi ve devrimci anlamda temperlenmesi konusunda daya iyi militanlık yapımları istenmektedir (Hoxha, 1980: 17).

Partimizin iyi ve tutarlı üyesi her zaman Partinin içinde ve dışındaki saflarda Partinin çizgisine ve Marksizm – Leninizm'in temel ilkelerine güçlü bir şekilde dayanarak sınıf savaşını göz önünde bulundurup korkusuzca uygulayan kişidir. Doğru bir diyalektik analizi ardından iyiyi kötüden, tehlikeli olanı daha az tehlikeli olandan ayırabilmeli, eğitim ve iknanın en uygun yöntemlerini ve sonunda da baskıcı olanları kullanabilmelidir (Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste, 1974: 128)

İlk paragrafta görüldüğü üzere din konusundaki propagandanın dikkatli olması gerektiğı düşünölmektedir. Bunun nedeni de halktan sert tepkilerinin gelmesini engellemek olduğı söylenebilir. Bunun amacı da aslında gelecekte dine karşı alınacak önlemlerin etkili bir şekilde yürürlüğe koyulması için gerekli koşulların hazırlanmasını sağlamaktır. Bundan dolayı ilk başvuru teknik iknadır. Böyle bir sürecin zor ama imkânsız olmadığı düşünölmektedir. Dördüncü paragrafta dine karşı savaşın gerçekleşmesi için yeterli koşulların hazırlanmasını sağlayan siyasal öznelerin profilleri verilmektedir. Farklı kesimlerden gelen öznelerin bu siyasal eylemleri

sayesinde dine karşı savaşın gerçekleşmesi mümkün olmuştur. Bunun da en azından ilkesel olarak endoktrinasyon sayesinde mümkün olabileceğini söylemek gerekir. Beşinci paragrafta vurgulandığı üzere okul, sosyal bilimler ve genel olarak kültür ideolojinin sınırları içerisinde inşa edilecek yeni insanın “yaratılmasına” hizmet etmeliydi. Yani bu yönde kurumsal militanlık biçiminde işlemesi gereken kurumlar ideolojik aşılamanın araçları olmalıdır. Bu şekilde siyasal kültürün etkinleştirilmesini ve savunmasını sağlayacak bireysel uyumun ve toplumsal rızanın ortaya çıkması sağlanmış olacaktır. Bununla birlikte son paragrafta da ileri sürüldüğü üzere partinin iyi ve tutarlı bir üyesi gerektiğinde ikna yöntemleriyle birlikte baskıcı yöntemleri de kullanabilmelidir. Komünizm kurbanlarının online arşivine göre işkencelerin yapıldığında dair belgeler ve itiraflar mevcuttur. O dönemde Devlet İstihbaratının başkanlarından biri olan Naum Bezhani'nin ifadesi yayımlanmış durumdadır. İfadeye göre yasal olarak yasaklanmış olmasına rağmen mahkumlara istenilen belgelere imza atmaları için farklı işkencelerin nasıl yapılması gerektiği konusunda öneriler verilmiştir. İşkenceler kırbaç ve odun, günlerce yemeksiz, susuz ve ayakta bırakmak, boyun üzerinde ağır zincirlerin atılması, ağzın tuzla doldurulması, aile üyelerinin öldürülebileceğini iddia ederek korkutmak, idama gönderiyormuşçasına silahların ve iplerin önünde bırakmak vs. gibi işkenceler mahkumların direncini kırmak için yapılmıştır (Kujto.al, 2019). Bu şekilde endoktrinasyon süreci bir taraftan siyasal kültürün uygulanma alanı olarak ortaya çıkarken diğer taraftan onun kurumsallaşmasını sağlayan bir uygulama stratejisi olarak da işlevselleştirilmiş görünmektedir. Bunun yanında özne endoktrinasyon yoluyla dönüştürülebilen bir şey olarak düşünülmüştür.

4.4.3. Damgalama

Damgalama içinde barındırdığı etiketleme, stereotipleştirme, ayırma, statü kaybı ve ayrımcılık bileşenlerinin bir arada ortaya çıkmasıyla oluşur. Damgalamanın ortaya çıkması için iktidarın da uygulanması gerekir (Link ve Phelan, 2001). Damgalama sosyal, ekonomik ve siyasal güce bağlıdır. Diğer bir ifade ile damgalamayabilmek için iktidara sahip olmak gerekir (Link ve Phelan, 2001: 375). Böylece damgalama söz konusu bileşenlerinin iktidar tarafından izin verildiği bir iktidar durumunda meydana gelir (Link ve Phelan, 2001: 377). Sosyalist Arnavutluk'ta siyasal kültür bağlamında

meydana gelen damgalama süreci de böyle bir iktidar durumunda oluşmuştur. Damgalama sürecini toplumsal alanın farklı katmanlarında yerleştirecek şekilde iktidara sahip olan siyasal elitti. Damgalama süreci bu dönemde neredeyse yukarıda belirlenen bütün bileşenleriyle meydana gelmiştir. Damgalama sürecinin söylem olarak somutlaştığı en yaygın görünümü “halk düşmanı” kavramında bulunur. Sula’ya göre halk düşmanı partinin düşmanı veya siyasal rakip kavramlarıyla eşdeğer tutulmuştur. Yönergelere göre halk düşmanı sadece partiye veya ideolojiye karşı düşünen veya eyleyen değil aynı zamanda onun torunları da doğuştan itibaren o şekilde etiketlenirdi (Sula, 2019: 6). Bu bağlamda bir toplumsal eylem olarak meydana gelen damgalamanın siyasal elitin siyasal kültürünü savunmakta işlevselleştirildiği söylenebilir. Damgalama hem özneleştirme sürecini pekiştirmiş hem de siyasal kültür bağlamında ortaya çıkan yeni toplumsal normların uygulanması için bir işleyiş uzamı olma işlevini yerine getirmiştir. Siyasal elitin bu damgalama sürecini tamamen araçsal anlamda bilinçli bir şekilde sürdürüp sürdürmediğini tespit etmek zor olsa da sürecin inşasının zorunluluğu konusunda bilinçli olduğu bir gerçektir:

Sınıf mücadelesi konusunda adil bir çizgi takip edebilmek için devrimin bir tarafında veya diğer tarafında önemli sınıfsal düşmanların belirlenmesi son derece önemlidir (...). Sosyalist inşası dönemi boyunca en önemli sınıfsal düşmanlar bunlardı: ülke içerisinde – altüst edilmiş sömürücü sınıflar; bunların yok olmasından sonra bu sınıfların çöpleri ve hainler; ülke dışında – emperyalizm ve başındaki Amerikan emperyalistler, sonra da Çinli ve Rus sosyal-emperyalistler (Institut i Studimeve Marksiste Leniniste, 1981: 598-599).

Görüldüğü üzere sınıfsal düşmanların belirlenme eylemi önemli bir siyasal uygulama olarak ortaya çıkmakta ve bununla birlikte ideolojik anlamda adil davranmanın bir yolu olarak öne sürülmektedir. İdeolojik evrensellik bölümüne geri dönersek orada sınıf mücadelesi ve düşmanların varlığı nesnel bir gerçeklik düşünülmüştür. Bunun yanında ideolojinin bir etik kodu olarak işlediği de doğrudur. Bu açıdan düşmanın profiline bakıldığında gerçekten de ideolojik evrensellik çerçevesinde inşa edildiği çok belirgindir. Yani sınıfsal nitelikte bir damgalama süreci söz konusudur. Bu anlamda düşmanın belirlenme süreci hem siyasal kültürün bir

uygulanma alanı olarak ortaya çıkmakta hem de örnek özne ile sapkın özne arasındaki farkını belirginleştiren ve onu itaatkâr yapan öznelleştirme sürecine katkıda bulunmaktadır. Bu belirlenme sürecini mümkün olduğunca verimli ve meşru bir şekilde başarmanın en etkin yolu da kesinlikle siyasal kültürün kendisinden beslenen bir damgalama eylemidir. Aşağıdaki alıntılar da bunun yansımalarını temsil eder niteliktedir:

Biz terörist değil, devrimciydik ve Marksist – Leninist Parti tarafından yönetilen proletarya devrimcisi, Marksizm – Leninizm kokmadığı halde her türlü kılığı giydirmeye çabalayacağın gerekçesiyle ve mantığıyla düşmanın bahçeye girmesine, yılının kucakta tutulmasına izin vermez (Hoxha, 1982b: 35).

O, rahatlık eğilimi, fedakârlık ruhunun eksikliği, fiziki işin küçümsenmesi, zorluklar önünde geri çekilmek, kişisel çıkarın kolektif çıkarın önünde koyulması, işçi kitlelerden ve hayatlarından ayrılmak vb. gibi her türlü yabacı gösterişine karşı merhametsizce bir savaş gerektirir. Kaynağı mikro-burjuvazi ve burjuvazi çöplerde bulunan veya revizyonist – kapitalist ideolojisinin baskısından ve göreceli barışçıl şartlarla uyum sağlanmasından doğan bu türdeki gösterişler hem bunları taşıyanlar için hem de genel ülke için ciddi bir tehlike içerirler. Onlar, Sovyet Birliğinin ekşi deneyiminin de ispatladığı gibi revizyonizm bataklığındaki dejenerasyonun embriyonunu içerirler (Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste 1981: 24).

Halk, başındaki Partisiyle birlikte devrimci bir ivmeyle ileriye doğru yürüyor, sisi dağıtıyor, hastalıkları embriyondan itibaren tasfiye ediyor, devrimin ve sosyalizmin konumlarını güçlendiriyor. Düşmanlar bu eylemlerde ölümlerini görürler çünkü kitlelerin ivmesi onları boğar, sisin dağıtılması maskelerini düşürür, hastalıkların tasfiye edilmesi eylem alanlarını daraltır, devrimin ve sosyalizmin güçlendirilmesi kesin ölümlerini hızlandırır. Ama yine de amaçlarından vazgeçmeyeceklerdir (Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste, 1981: 44).

Her savaşta karşılaşmamız gereken güçlerin ne kadar olduğunu tanımak için düşmanın etkilerini keşfetmeye yönelik bütün çabaları yapıyoruz. Doktor da

hasta bir kişiyle böyle yapar: tanıyı yapmak için savaşır, hastalığının ne olduğunu öğrenmeye çalışır ve o zaman nasıl savaşacağını bilir, tedavileri hazırlar ve mevcut hastalığı, komplikasyonları ortadan kaldırmak için önlemler alır (Hoxha, 1978b: 96).

Diğer taraftan beyinlerindeki bütün çürümüşlüğü kendileri ve Parti için olumlu bir silah olarak nitelendiriyorlardı çünkü sözde her şeyi doğru bir şekilde görmüşler ve bu çürümüş temeller üzerine Partiye uzun vadeli olarak yalan söyleyeceklerini düşünüyorlardı (Hoxha, 1971a: 250). Siz tozla ve pislikle dolu bir odada yaşayamazsınız, süpürgeyi alıp bunları temizlersiniz (Hoxha, 1971c: 182). O yüzden kim bütün gücüyle düşmanları Marks'ın ve Lenin'in maskelerini düşürdüğü gibi düşürmezse ve Stalin'in ezdiği gibi vurmazsa o bir pasifisttir, o bir revizyonisttir (Hoxha, 1976a: 65).

Hasta elemana karşı ilk anlardan itibaren iyileşemeyenleri ayırıştırma taktığının uygulanması gerekir, iyileşemeyenler vurulsun ve diğerler Partinin çizgisinde yürümeleri için yardım edilsin ancak aralarında verilen yardıma rağmen eski konumlarda durup aklı başını toparlamak istemeyen varsa o zaman bunlar da vurulsun (Hoxha, 1971a: 8-9).

İlk paragrafta komünistler sahip oldukları siyasal kimliğinin meşruiyetini belirginleştirmeye çalışmaktadır. Görüldüğü gibi kendilerinin terörist olmadığı, aksine devrimci olduklarını öne sürmüşlerdir. Sonra da bir devrimcinin etik kodunu da ifade eden ve bununla birlikte damgalama süreci aracılığıyla onu meşrulaştıran bir girişim vardır. Marksizm – Leninizm kokmayan, yani ideolojiyi içselleştirmemiş “düşmanlar” yılan olarak etiketlenmekte ve siyasal elitin aralarına girmeleri yasaklanmaktadır. Bu noktada etiketlenmenin, ayırmanın, stereotipleştirmenin ve bir nevi ayrımcılığın birlikte uygulandığı bir süreç vardır. Benzer bir şekilde ikinci paragrafta da siyasal kültürün homojenlik anlayışına karşı olan her türlü görüş ve gösteriş merhametsizce savaşılması gereken çöpler olarak düşünülmektedir. Bunlar revizyonistlerin bataklığındaki embriyonu temsil ederler. Bu nedenle de bu embriyonun büyümesi engellenmelidir. İlginçtir ki tıp bilimsel dili etiketlenme sürecinin en yaygın biçimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bir sonraki paragrafta da görüldüğü üzere halk başındaki partisiyle

birlikte doğruyu bulanıklaştıran “sisi” dağıtarak hastalıkları embriyon evresinde buldukları andan itibaren tespit eder ve böylece siyasal yaşam biçiminin konumlarını güçlendirirler. İlginç bir şekilde maskesi düşürülen düşmanların hastalıklarının tasfiye edilmesinin eylem alanlarını da daralttığı ileri sürülmektedir. Böylece damgalama süreci teorik düzeyde siyasal kültürün çerçevesini koruyarak buna karşı gelebilecek pratik tehditlerin etkisini zayıflatır. Bununla birlikte damgalama süreci sayesinde ideolojik nitelikteki etik kodunun konsolidasyonu güçlenmekte ve ahlaki sorumluluk bastırılmaktadır. Çünkü damgalama öznelleştirme sürecini bu doğrultuda inşa eder. Mesela parti ve komünistler doktor olarak sembolize edilmektedirler. Tıpkı bir doktorun yaptığı gibi onlar da hastalıkları ortadan kaldırmak için önlem almalıdır. Diğer tarafta bulunan özneler ise sömürücü, hasta, burjuvazi, revizyonist gibi etiketlerle damgalanmıştır. Etiketlemelere bakıldığında da ideolojik evrenselliğin ilkelerini kabul etmeyen konumlar şeklinde oluştuğu görünmektedir. Bu türden ifadelerinin kullanılması ise şüphesiz ki diğer tarafın insani özelliğini ortadan kaldıracak niteliktedir. Bu kadar radikal bir etik kodunun yansımaları “insanlıktan çıkarılma” sürecini pekiştirir.

Bu durumu erken modernitenin daha genel bir bağlamı içerisinde değerlendirmek gerekirse ulus ile devlet ilişkisinin bir sonucu olarak görmek gerekir. Bauman’a göre kusursuz bir evlilik gibi devlet ile ulus birbirine ihtiyaç duyuyorlardı. Ulus kaderinin tecellisi olarak kendini tanıtan devlet vatandaşlardan kesin itaat beklemekteydi. Devlet sınıflama, tanımlama, ayırıştırma ve seçme gücünü kullanarak yerellikleri bir ulusal birlik ekseninde kaynaştırdı. Devletin *raison d’etre*’i (varlık sebebi) ‘biz’ ile ‘onlar’ arasındaki çizgiyi koymak, yani bu sınırı sıkılaştırmak ve denetlemektir. Devlet tutarlı bir şekilde seçici olmasaydı aidiyet bütünleştirici ve disiplin edici işleviyle birlikte ayartıcı gücünü kaybederdi (Bauman, 2017b: 31-32). Arnavutluk’ta devleti kontrol eden ve teleolojik rolüyle ön plana çıkan parti de benzer bir şekilde damgalama stratejisinin gücünü kullanarak hem kendi varlık sebebini meşrulaştırmakta hem de siyasal elitin siyasal kültürünün genel sınırlarını siyasal kültür doğrultusunda bir kimlik oluşturarak korumaktadır. Böylece tıpkı bir ulusal birlik gibi özne profili ve onu yükleneyecek olan vatandaşlar da bu siyasal kültür kapsamında kaynaştırılarak homojen bir kitleye dönüşeceklerdi. Öte yandan bu süreçteki damgalama eyleminin kendisi siyasal kültürün sınırlarını korurken her türlü

farklılığı sapkınlık kategorisine yerleştirmek için işlevselleştiriliyor görünmektedir. Son iki paragrafın da gösterdiği gibi bu pis ve hasta elemanların tamamen temizlenmesi ve vurulması gerektiği ileri sürülmektedir. Ayrıca böyle davranmayan özne de pasifist ve revizyonist olarak etiketlenerek dışlanmakta ve düşman kategorisine yerleştirilmektedir. Bu bağlamda damgalama gerçekten ahlaki sorumluluğun bastırılmasına da yol açarak partinin varlığını ve elitin siyasal kültürünü korurken araçsal aklın en yoğun uygulanma biçimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

4.4.4. “Temizleme”

Şu ana kadar irdelenen araçsal aklın yansımaları daha çok sembolik mücadele koşullarında yürütülen bir süreç şeklinde meydana gelmiştir. Bu bağlamda siyasal iktidarın özgürleştirilmesi, endoktrinasyon ve damgalama partinin ve üyelerinin ideolojik çabalarında sürdürülerek siyasal kültürün en etkin şekilde savunulmasını ve özellikle kurumsallaşmasını sağlayan stratejilere işaret etmektedir. Bundan farklı olan “temizleme” ise siyasal elitin siyasal kültürüne karşı olan ya da olduğu düşünülen öznelerin somut anlamda temizlenmesini, yani imha edilmesini ifade eder. Mesela aşağıdaki alıntıda görüldüğü üzere “düzeltilemeyenlere”, yani düşmanlara vurmak siyasal elitin siyasal kültürünü içselleştirmiş (yani partiye sadakatini ispatlayan) ideal öznenin somut eylemlerinden biridir:

Partinin devrimci ve iyi üyesi işiyle ve davranışlarıyla insanların güvenini ve sevgisini kazanan, yanlış yapanları eğiten ve kurtaran, sosyal olarak tehlikeli ve düzeltilemeyenleri, Partinin ve halkın düşmanlarını merhametsizce ve en büyük öfkeyle vuran kişidir (Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste, 1974: 128).

Aşağıdaki paragrafta ise öznenin mevcut sistemde nasıl davranması gerektiği anlatılmaktadır. Buna göre özne partinin iktidarını kabullenip buna göre hareket etmelidir. Bu şekilde davranarak partinin ahlaki sorumluluğunu hak etmiş olacaktır, yani ifade edildiği gibi sonsuza kadar sevilecektir. Diğer türlü imha olacaktır. Bu normların yerine getirilmesiyle de işlerin ve frensiz insanların düzeleceği ileri sürülmektedir. Başka bir ifade ile normlar sayesinde bu öznelerin itaatkâr olacağı bildirilmektedir. Bu da elbette siyasal elitin siyasal kültürünün savunulması demektir:

Ama dikkatli ol, yanlış yaparsan kulağını çekeriz ve yanlış yapmaya devam edersen ayaklarını kaldırırız ve bil ki kimse seni kurtaramaz; Parti bizim, güç bizim, iktidarda biz varız, iktidarda proletarya diktatörlüğü var, bu nedenle de kötülük işlersen kafanı parçalarız, aksine davranıp iyi çalışırsan ölçüsüzce seveceğiz. Bu normları kararlılıkla yerine getirirsek işlerimizin ne kadar hızlı düzeleceğini ve şu an bahçede gezen freni olmayan insanların en kadar hızlı düzeltileceğini göreceğiz (Hoxha, 1982b: 29-30).

Aşağıda bulunan alıntıda ise partinin bu sapmış özneleri kurtarmak için elinden geleni yaptığı ifade edilmiştir:

Parti hiçbir zaman Parti içerisindeki düşmanlık işlerinin kalınlaşmasına izin vermemiştir; ihanet edenlere, parti karşıtı ve halk karşıtı yolunda atılanlara karşı netleştirme ve ikna edici tekniklerini sabırlılıkla kullanmaktan hiçbir zaman vazgeçmemiştir ama bardak dolduğunda ve deliller belliyken hiç tereddüt etmeden kendi saflarından dışarı attı ve komplo kuranları kafalarını da kesen mahkemeye verdi. Düşmanlar onlar için ağladı halk ise hainler ortadan kaldırıldığı için mutlu oldu (Hoxha, 1982b: 35-36).

Buna göre parti onları doğru yolda ikna etmek için her türlü tekniği kullanmıştır ancak bardak dolduğunda onları dışarıya atıp ortadan kaldırmak için mahkemeye vermiştir. Bu anlamda partinin çizgisini benimsemeyen kişilerin temizlenmesi gerçekten de partinin varlığı ve siyasal kültürünü savunan son derece rasyonel bir eylem olarak karşımıza çıkar. Bir sonraki metinde de böyle davranmanın Marksizm – Leninizm ideolojisinin bir gereği olduğu ifade edilmiştir:

Marksizm – Leninizm ve devrimci pratik bize parti ve iktidara girmiş olan ve parti ve halka karşı bu kadar kötülük yapan reaksiyonlulara, düşmanlara, burjuvazi elemanlara, devrim boyunca çok sert, şok edici bir yumruk verildiğini öğretir. Düşmana güç gösterilir. O hile de kullanır ama aynı zamanda bize karşı vurma gücünü de arkasında bırakmaz. Marksizm – Leninizm bize devrimde partinin temel görevlerinden birinin tüm dönemlerin, düşmanların ve ideolojik –

politik hainlerin etkilerini ortadan kaldırmak olduğunu öğretir (Hoxha, 1982b: 241 – 242).

Daha önceki tartışmalarda ideolojik evrenselliğin toplumsal yaşamın her alanında olduğu ve onu belli ideolojik kodlara göre programladığı üzerine durulmuştur. İdeolojik evrensellikte ideolojinin her şeyi kapsadığı, mücadelenin nesnel olduğu ve uzlaşmanın kabul edilemeyeceği vurgulanmıştı. Yukarıdaki metinde de benzer şekilde ideolojinin partiye karşı olan öznelerin ortadan kaldırmasını emrettiği görülmektedir. Aşağıdaki metinlerde ise temizleme eyleminin siyasal kültürün hangi özelliklerini nasıl “koruduğu” daha net anlaşılmaktadır:

İşçi ve köylü sınıfın ittifakını parçalamak isteyen Partinin düşman elemanları, Partiyi tasfiye etmek isteyen ve onun yönetici rolünü yok etmek isteyen elemanlar merhametsizce ortadan kaldırıldılar (Hoxha, 1971b: 402). Parti kendi safalarını daha da güçlendirdi, sabotajcı ve hain elemanlardan bunları temizleyerek kendi birliğini konsolide etti, devrimci uyanıklığını keskinleştirdi. Kendi safalarını dikkatle koruyarak Parti Marksizm – Leninizm’den her türlü sapmayı şikâyet etmiş ve parçalamıştır (Hoxha, 1972c: 108).

Parti ve halk savaşta ve ateşte temperlenir. Her tarihsel dönüşte Partiye ihanet edip onun doğru yolundan sapmış insanlar olmuştur ama doğru yolundan merhametsizce temizlemiş, çöpleri hiç tereddüt etmeden dışarı atmıştır (Hoxha, 1976a: 17). Bu birliği zayıflatmak için kulaklarını kaldırmış Partinin bütün sapmış elemanları ve düşmanları uyuz keçiler gibi tam oybirliğiyle sonsuza kadar imha edilmiştir (Hoxha, 1973a: 291).

Yukarıdaki birinci metinde işçi sınıfa karşı gelen ve partinin yönetici rolünü yok etmek isteyen elemanların ortadan kaldırıldığı bildirilmektedir. Yani bu noktada hem ideolojik evrensellikte bulunan ideolojinin bağlayıcı köprü olma özelliğinin korunması hem de homojenlikte meydana gelen parti kültürünün (partinin yönetici rolü) ve tek boyutluluğun (birliğin kaçınılmaz varlığı şeklinde düşünülebilen siyasal çoğulculuğa savaş ve ideolojik temizlik uğruna savaşın genel özelliği) korunması söz konusudur. İkinci paragrafta ise hem mücadelenin nesnellığı hem de partinin teleolojik rolünün

“temizleme” stratejisiyle meydana geldiği görünmektedir. Sapan insanların tarihsel dönüşlerin bir karakteristiği olduğu ifade edilmektedir. Parti de onları ortadan kaldırarak kendi görevini yerine getirmiştir.

Bu bölümde analiz edilen araçsal aklın yansımalarına bakıldığında belli değerler ekseninde inşa edilen bir söylemin varlığına da işaret etmek önemlidir. Bu durumda araçsal aklın değerlerden tamamen kopuk olup olmadığı sorusu ortaya çıkar. Analizlere bakıldığında siyasal kültürün savunma mekanizması olarak ortaya çıkan araçsal aklın değerlerden ayrı bir şekilde işlemediğini öne sürmek gerekir. Siyasal kültürün kendisi de belli ideolojik değerler çerçevesinde olduğu daha önce de ifade edilmişti. Ancak buna rağmen savunma sürecinde başvurulan stratejiler temelde bu amacın mümkün olduğunca etkin bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak türden bir bağlamda uygulanmıştır. Dolayısıyla bu açıdan araçsal akıl ideolojik evrensellik tarafından teşvik edilirken kendine özgü otonom bir alan olarak da uygulanmış görünmektedir.

SONUÇ

Çalışmada ortaya çıkan siyasal kültürün özelliklerine bir bütün olarak bakıldığında bir politik bir tipolojinin ortaya çıktığı anlaşılabacaktır. Ritzer ve Stepnisky'nin belirttiği üzere ideal tip araştırmacının kendi ilgileri ve kuramsal yönelimi doğrultusunda toplumsal fenomenlerin esas özelliklerini yakalamak için inşa ettiği bir kavramdır (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 119). İdeal tip konusunu irdeleyen Max Weber'e bakıldığında ideal tiplerin birkaç çeşidiyle karşılaşmak mümkündür. Mesela tarihsel dönemlerdeki olgularla ilişkili olan tarihsel ideal tipler (modern kapitalist piyasa), tarihsel dönemleri ve toplumları aşan genel sosyolojik ideal tipler (bürokrasi), eyleyenin güdülerine dayanan eylemler çerçevesinde oluşan eylem ideal tipleri (duygusal eylem gibi) ve son olarak toplumsal eylemin nedenlerinin ve sonuçlarının büründüğü biçimler şeklinde meydana gelen yapısal ideal tipler (geleneksel egemenlik) bulunur (Ritzer ve Stepnisky: 2018: 121). Bu bağlamda çalışmamızdaki siyasal kültürün suçu meşrulaştıran ideal bir tipinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu ideal tip birçok özellik göstermesine rağmen yukarıdaki ideal tipler kapsamında değerlendirildiğinde yapısal ve genel sosyolojik bir ideal tip olarak karşımıza çıkar.

Söz konusu tipoloji dört temel unsurdan oluşmaktadır. İlk olarak çalışmamızda siyasal kültürün kaynağı olarak ideolojik evrensellik anlayışını irdeleyip bunun toplumsal yaşamın neredeyse bütün yönlerini kapsayarak hem mevcut durum için hem de gelecek için mutlak düzenin niteliğini öne sürerken sosyal gerçekliğin yeni bir yapısının meşruiyet kaynağı olduğunu görmüştük. Bu yapı siyasal elitin siyasal kültürel unsurlarının kurumsallaşmış olduğu bir düzen biçiminde meydana gelmiştir. İdeolojinin sosyal gerçekliğin nesnel özünü ifade ettiği düşünülmesi nedeniyle kendisinin de nesnel bir ideolojik bilgi gücü olarak öne çıkması onu bir iktidar aracına dönüştürmüştür. Buna bağlı olarak ideolojinin etik kod ve geleceğin garantisi şeklinde öne çıkması ve aynı zamanda yönetici elit ile halk arasındaki ilişkinin konumunu da belirlemiş olması her şeyi kapsayan anlamında bir evrensellik özelliği göstermektedir. İdeolojinin siyasal elit tarafından bu şekilde propaganda edilmiş olması siyasal kültürün diğer boyutlarını da etkilemiş görünmektedir. Siyasal sistemin (genelde parti merkezli öne çıkar) nasıl çalışması gerektiği konusundaki siyasal elitin yargıları ve

düşünceleri son derece homojen bir özelliğe işaret eder. İdeolojik yorumun tek boyutlu olması, ideolojik sadakatın ve partiye sadakatın siyasal kültürün temel normları olarak öne çıkması ve partinin bir kült olarak belirmesi söz konusu homojenliği yansıtır niteliktedir. Bununla birlikte siyasal kültür, tıpkı bir önceki unsurlarda olduğu gibi modern paradigmanın içinde barındırdığı önemli özelliklerden biri olan çizgisel ilerleme şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Bu doğrultuda parti gelecekteki süreçlerin inşa edilmesinde kendine teleolojik bir amaç yüklemiş görünmektedir. Daha doğrusu siyasal elit için partinin varlığı tarihsel gelişmenin nesnel yapısına bağlı düşünülen bazı amaçlar kapsamında meşrulaştırılmaktadır. Mesela komünizmin inşası, sınıf mücadelesinin nesnel özü nedeniyle zorunlu bir koşul olarak meydana gelen düşmanlarla savaşmak ve halka vaat edilen mutluluğu getirmek gibi amaçlar partinin varlık gerekçelerini oluşturur. Bununla birlikte söylemlerde parti o kadar yüceltilir ki uğruna feda edilmesi gereken nesnel bir kurum olarak karşımıza çıkar. Diğer taraftan siyasal yaşamın mükemmelleştirilmesi de çizgisel ilerlemenin nasıl ortaya çıktığını gösterir niteliktedir. Siyasal mükemmelleşme hem parti birliğinin disiplin aracılığıyla sürekli güçlendirilerek ideal formuna bürünmesi şeklinde hem de düşmanlarla savaşmak, onları son amaca ulaşana kadar temizlemek şeklinde ortaya çıkmıştır. Son olarak bu siyasal kültürel anlayışların korunması her ne kadar ideolojinin ileri sürdüğü bazı değerler postulatına bağlı olsa da bu durum rasyonaliteye dayalı eylemler şeklinde, yani en etkin araçların seçilip uygulanmasına işaret eden araçsal rasyonaliteye bağlı olarak gerçekleşmiştir. Parti iktidarının toplumdaki diğer siyasal veya siyasal olmayan engellerden özgürleştirilmesi, ideolojik anlayışı ve siyasal elitin siyasal kültürünü etkin bir şekilde kurumsallaştırmak amacıyla endoktrinasyonun kullanılması, “düşmanları” insanlıktan çıkarma sürecini pekiştirmek için damgalama eylemlerin ortaya çıkması ve tehditleri tamamen ortadan kaldırmanın bir aracı olarak temizleme, yani imha etme işlemi siyasal kültürün savunulması için işlevselleştirilmiş görünmektedir. Elbette bunun gerçek yaşam pratiğinde ne kadar yoğun ve tam olarak nasıl olduğunu tespit etmek çalışmamızın sınırlarını geçiyor ama yine de söylem analizinde böyle bir sürecin öznelleştirme süreci kapsamında meydana gelen özne – ahlaki sorumluluk ilişkisini nasıl etkilediğine ilişkin bir anlayış geliştirmek mümkün olmuştur.

1. Siyasal Kültür Tipolojisi Ekseninde Öznenin İnşası

Çalışmamızda siyasal kültür tipolojisi siyasal elitin siyasal kültürünü ifade eden genel bir çerçeve olarak düşünülmüştür. Yapılan analizlerde siyasal kültür tipolojisinin çıkarılmasının yanında özne profilinin inşasını nasıl etkilediği üzerine de durulmuştur. Yöntem kısmında belirlenen söylem analizinin aşamalarına göre değerlendirecek olursak öznenin inşası bir söylemsel nesne olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu nesne ise farklı söylemsel inşalarla meydana gelmektedir. Öznenin ideal çerçevesi siyasal kültürün tipolojisiyle uyumlu görünmektedir. Bu anlamda ideolojik evrenselliği içselleştirmiş, siyasal kültürün homojen sınırları içerisinde hareket eden ve düşünen, gelecekle ilgili siyasal kültürün gidişatını çizgisel ilerleme şeklinde kavrayan ve son olarak da hem araçsal aklın uygulanma biçimini kabul eden hem de onu uygulamak konusunda kendini harekete geçirmesi gereken bir özne profili ortaya çıkmaktadır. Bu siyasal kültür tipolojisine karşı gelen özneler ise “sapkın” veya “sağlıksız” elemanlar olarak nitelendirilip düzeltilmesi gereken yahut bu imkânsız ise ortadan kaldırılması gereken bir kesim olarak değerlendirilmiştir. Öznenin söylem olarak nasıl inşa edildiği bu tipolojinin iç unsurları tarafından belirlenmiştir. Mesela partiye sadık olan özne, ideolojiye sadık olan özne, parti kültürünü kabul eden özne, ideolojik ve politik olarak kendini geliştiren özne ve partinin teleolojik rolleri kapsamında hareket ederek onu savunan özne gibi farklı boyutlarını çıkarmak mümkündür. Öte yandan öznenin siyasal elitin ve partinin işleyiş biçimini kabul ederek onu koruyan ve savunan bir pozisyonda inşa edilmesi parti iktidarının özgürce hareket etme alanını yaratmış görünmektedir. Çünkü bu noktadaki öznenin ideal formu bu iktidara karşı gelmeyen bir toplumsal eylem silsilesinde inşa edilmiştir. Özne rollerinin buna göre şekillendiği bir toplumsal yapı en azından ilkesel olarak partinin karşısında bulunabilecek bütün engellerin kaldırılmasına yol açar. Bunun yanında özne endoktrinasyon yoluyla ideolojik olarak yetiştirilebilen bir ürün olarak düşünülmüştür. Partinin tüm yardımına rağmen bunu başaramayan özneler ise hasta eleman, sağlıksız eleman, çöp veya sapkın gibi etiketlerle damgalanıp imha edilebilir şeklinde inşa edilmiştir.

Bu tipoloji içerisindeki söylemsel inşalarda bulunan eylem yönelimine bakıldığında ise öznenin sürekli olarak itaatkâr olduğu ya da o şekilde inşa edilmeye çalışıldığı hiyerarşik bir ilişki söz konusudur. Zaten partinin kendini yükümlü gördüğü

amaçlarından biri bu bağlamda ortaya çıkan “yeni insanın” alt yapısını oluşturmak olmuştur. Bu durumda genel bir hat çizmek gerekirse özne siyasal elit tarafından sürekli tamir edilmesi gereken bozuk bir alet olarak düşünülmektedir. Siyasal kültür açısından bir konumlandırma yapmak gerekirse özne kendi otonomisini (özellikle ahlaki olanı) kaybettiği itaatkâr bir konumda yerleştirilmiştir. Bu da siyasal elit tarafından halkın siyasal kültürünün tebaa modeline uygun görüldüğü anlamına gelmektedir. Elbette özne siyasal elitin benimsediği siyasal kültür kapsamında kendini gerçekleştirmek için politik anlamda eyleyen bir aktör olabilir ancak bu sınırların dışına çıkmak ve partinin iktidarını kabul etmemek mümkün değildir. Özne kendi kimliğini ancak siyasal elitin siyasal kültürünün hâkim olduğu bir düzende inşa etmek ve buna göre yaşamak zorunda bırakıldığı, yani tebaa bir siyasal kültürün içselleştirilmesi gerektiği itaatkâr bir pozisyonda konumlandırılmıştır. Pratiklere bakıldığında ise siyasal kültürün bütün boyutlarında olmasına rağmen en çok araçsal akıl alanında meydana gelmiştir. Mesela endoktrinasyon sürecinde öznenin ikna yöntemleri yoluyla kendini tipoloji doğrultusunda disipline etmesi veya bu başarısız olduğunda işkenceler de dahil olmak üzere farklı yöntemlerin kullanılması uygun görülmüştür. Endoktrinasyon hem eğitim kurumlarında hem de enformel hayatta ideal öznenin bozuk özneleri düzeltmek için başvurması gereken pratik bir stratejidir. Öte yandan etiketler yoluyla statü kaybı yaratarak insanlıktan çıkarma sürecini mümkün kılan bir damgalama pratiği de söylemlerde mevcuttur. Son olarak ise öznenin tamamen yok edildiği bir pratik de görünmektedir.

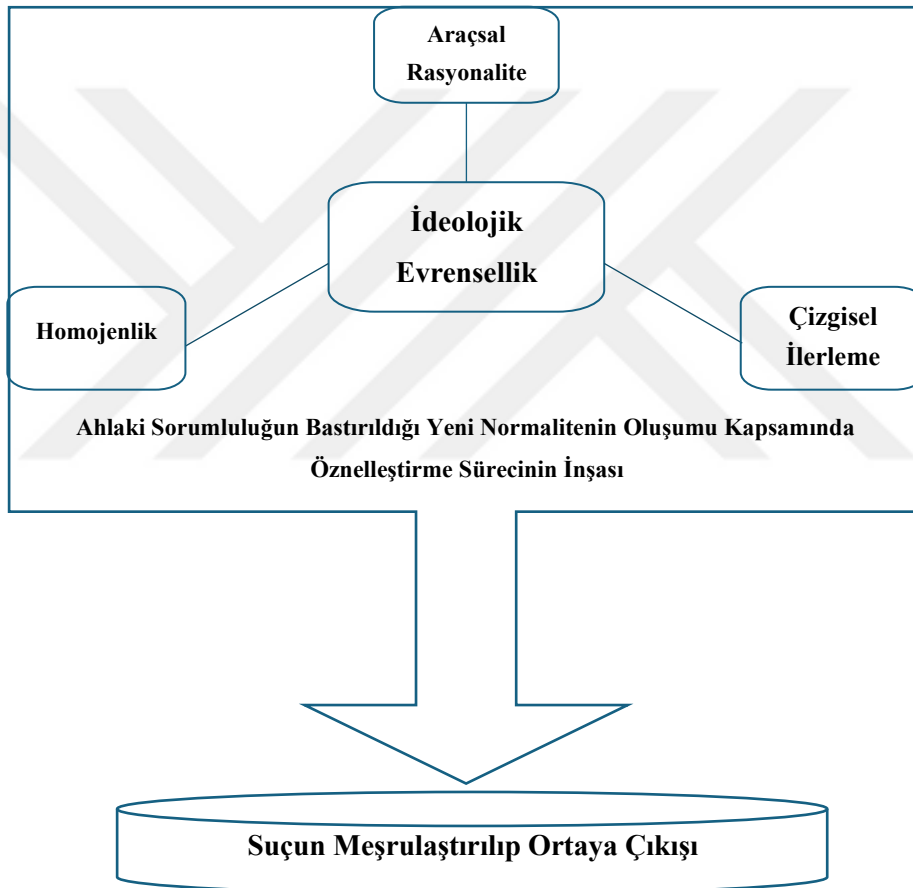
2. Tipolojinin Ahlaki Sorumluluk Üzerine Etkisi ve Suç Üretme Potansiyeli

Çalışmamızda en önemli bulgulardan biri üretilen siyasal kültür tipolojisinin suç üzerindeki etkisidir. Bu etki özellikle alakalı bir durumdur. Yani öznenin yerleştirildiği konumlarının sonuçları ve öznel deneyimleri etkilemesi söz konusudur. Tipolojinin suçu nasıl meşrulaştırıp ürettiği sürecine bakıldığında bu süreç ahlaki iç güdülerin bastırıldığı koşullarının egemenliği altında inşa edilir. Bu nitelikteki koşulların ortaya çıkmasını sağlayan en temel faktör siyasal elitin siyasal kültürü olmuştur. Siyasal elitin benimsediği siyasal kültür ahlaki iç güdülerin etkisini tanımayıp gerektiğinde bastırabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu ahlaki iç güdülerin siyasal kültürün sınırları içerisinde kullanılması meşru görülmüştür.

Dolayısıyla ahlaki sorumluluk siyasal kültürün meşru gördüğü durumlarda kabul edilirken bunun dışında benimsenmesi sapkınlık, tehlike ya da tehdit olarak görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında siyasal kültür ekseninde inşa edilen toplumsallaşma süreci ahlaki sorumluluğu manipüle eden bir özellik göstermektedir.

Bu bağlamda aşağıda yapılan analizlerden yola çıkarak siyasal kültür tipolojisinin suçu nasıl meşrulaştırdığını gösteren bir görsel şema verilmiştir:

Şekil – 3: Ahlaki Sorumluluğun Bastırılması ve Suçun Meşrulaştırılıp Ortaya Çıkışı

Görüldüğü üzere siyasal elitin siyasal kültürü belli bir özne profili ortaya çıkarmıştır. Öznenin nasıl inşa edildiği sürecine ve özelliklerine bakıldığında modernitenin genel bağlamı ile Weber'in ifadesiyle bir seçici yakınlık ilişkisi içerisinde olduğu görünmektedir. Bu, yukarıda tartışıldığı üzere hem öznenin siyasal ve sosyal düzen içerisindeki konumu bakımından hem de eyleyen bir aktör olarak nasıl bir etik kodu doğrultusunda hareket etmesi gerektiği anlamında geçerlidir. Özellikle

bu ikincinin ahlaki sorumluluk ile son derece önemli bir ilişkisi olmuştur. Belirlenen siyasal kültür tipolojisi sadece siyasal elitin siyasal kültürünü ifade etmekle kalmıyor aynı zamanda bu çerçevede inşa edilen öznenin ahlaki sorumluluğunun bastırıldığı bir sürecin ortaya çıkmasına da neden olur. Bu süreci sosyolojinin suç teorileri kapsamında değerlendirmek mümkündür.

İlk olarak siyasal elitin siyasal kültürüne bakıldığında toplumsal yapının işleyişini mümkün kılacak yeni değerlerin kurumsallaşmaya başladığı bir süreç karşımıza çıkar. Toplumsal yapının değerleri bu kapsamda yoğun olarak siyasal nitelikte olmuştur. Merton'un teorisine dayanacak olursak siyasal aktörler isyancılık tepki çerçevesinde geçmiş karanlık bir dönem olarak etiketleyen yeni bir ideolojik makro – anlatı oluşturma gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu yeni anlatı siyasal elitin siyasal sistemin ve ideolojinin nasıl olması gerektiği konusunda alakalı yargı ve düşüncelerine bağlı olarak gelişmiş görünmektedir. Bu noktada öznenin topluma nasıl bağlanması gerektiğiyle ilgili standartlar en azından göreceli olarak belirlenmiş durumdadır. Yapılan analizler doğrultusunda söylenecek olursa öznenin sapma veya suç teşkil eden bir davranışta bulunmayıp normal bir vatandaş olabilmesi için topluma siyasal elitin siyasal kültürü çerçevesinde bağlanması gerekmektedir. O çerçevede topluma katılmalı, parti gibi siyasal kurumlara bağlılık göstermeli ve toplumdaki normların ahlaki geçerliliğini ideoloji kapsamında kabul etmelidir. “Yeni öznenin” toplumsallaşma süreci bu yönde oluşmalıdır. Aksine davranırsa başına gelecek cezalar için kendisi sorumlu tutulmaktadır. Bu da ironik bir şekilde ideolojinin nesneliliği gerektirdiği gibi düşmanın ve mücadelenin son aşamaya gidilene kadar zorunlu bir koşul olarak ortaya çıkmasına rağmen bu yönde düşünülmüştür. Söyleme bakıldığında zaten genelde daha iyi bir amaç uğruna yapıldığı veya bu sapkın öznelerin hak ettiklerini aldıkları gibi iddialar bu yeni toplumsal yapının dışına kalan aktörlerin damgalanarak sapkınlık veya suçlu kategorisine yerleştirilme sürecini mümkün kılmıştır. Sosyalist rejimden sonra Enver Hoxha'nın eşi olan Nexhmije Hoxha'nın verdiği röportajın bir bölümünün siyasal kültür tipolojisinin ahlaki sorumluluğu nasıl bastırıldığı konusunda çok aydınlatıcı bir tarafı var:

Nexhmije Hoxha: Şimdi çok yaygın bir şekilde ortaya çıkan özür dileme meselesi vardır. Yani neden özür dilenmiyor konusu. Bu konu hakkında da kendi

düşüncem vardır. Özür, kişiler arasındaki ilişkilerde, haksız bir durumda birine bir şey yaptığını hissettiğin için dilebilir ama bir kolektif, bir sistem tarafından yapılan yanlışlar için özür mü dilemek? Yani sen başka bir sistem olarak beni suçla şikâyet edip benden bunu isteyemezsin çünkü ben başka bir sisteme aitim yani. Burada her iki sistem birbiriyle yarıştılar. Biri kolektif ve kitlenin haklarına dayanırken öbürü insan haklarına, lafin gelişi özel mülkiyet ve piyasanın içerdiği tüm şeylere dayanır. Bundan dolayı bu durumda özür dilemek mantıksız, burada ödeme olabilir ancak. Bence özür bu noktada ödemenin yapıldığı kadar değerli değildir. Yaptığımız yanlışları daha ağır olamayacak şekilde ödedik. Başardığımız her şeyin, sistemin tamamen yıkılmasıyla ödedik (...).

Gazeteci: Yine de Arnavutluk'ta sınıflar savaşı için, idamlar, tutuklamalar ve problemler için kimin ne zaman özür dileyeceğini bilmek isterim. Çünkü özür insanı, hükümeti, bireyi, sistemi temizler. Bu dönem için hiç özür dylenecek mi?

Nexhmije Hoxha: Özür dileyemem çünkü sınıf mücadelesi hep var olmuş, var olmakta ve sınıflar olduğu sürece var olacak bir olgudur. Bu sadece biçim değiştirir. Şimdi iktidarın çökmesiyle o biçim düştü ama şu anki yeni iktidarda sınıflar savaşı devam etmiyor mu? Ben mesela şimdi sınıf savaşının bir kurbanıyım ama kendimi saymıyorum çünkü üniversite okumasına rağmen sosyalist olduğu için çıkarılanlar var mesela. Hatta şimdiki sınıf savaşı daha vahşidir.

Gazeteci: Ama şimdi öldürmezler.

Nexhmije Hoxha: Öldürmezler ama ölüme mahkûm ederler. Yarattığın olgu nedeniyle başkası seni öldürür. Biz o tür olguları yok etmiştik. Yoktu öyle şeyler bizde (Top Channel Albania, 2020).

Yukarıdaki röportajda görüldüğü üzere Nexhmije Hoxha'ya göre özür ancak enformel ilişkiler bağlamında başvurulabilen bir eylem biçimidir. Bir rejimin yaptığı suçlar ve yanlışlar için özür dilemek ona göre mantıksızdır. Ayrıca bunun başka bir sistem tarafından istenmesi yine kabul edilemezdir. Hoxha'ya göre komünistler bunu rejimin çökmesiyle ödemişlerdir. Yani benimsedikleri siyasal kültürün çökmesi onun için özür dilemekten daha ağır bir şeydir. Bununla birlikte ideolojik evrenselliğin temel özelliklerinden biri olan sınıflar savaşı için de özür dileyemem diye eklemektedir. Çünkü ona göre bu nesnel bir olgudur. Kendisini de bu olgunun bir kurbanı olarak

nitelendirmekte ve böylece bir meşrulaştırma stratejisi içerisine girmektedir. Örneğin bu yeni sistemin belki direkt olarak öldürmediğini ancak neden olduğu olguların insanların birbirlerini öldürmelerini sağladığını iddia ederken önceki sistemin daha kötü olmadığını ileri sürmeye çalışıyor gibi görünmektedir. Bu bağlamda onun için sınıf savaşının etik bir şey olduğu sonucu çıkar. Suç ve sapma içinde bulunduğu sistem tarafından kurgulanan bir şeydir sadece. Buna göre toplumsallığın ötesinde ahlakın herhangi bir kökünü ya da temelini bulmak imkansızdır. Ancak bu durumun bu kadar basit olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Yapılan tüm analizlerden de anlaşılacağı üzere siyasal elitin benimsediği bu siyasal kültür tipolojisinin George Simmel'in bahsettiği nesnel kültür biçimlerinden biri olduğu söylenebilir. Simmel'e göre insanlar kültür üretirken toplumsal gerçekliği şekleştiren yetenekleri nedeniyle kültürel ve toplumsal dünya onları egemenlik altına almaya başlar. Nesnel kültür çerçevesinde araçlar, teknoloji, yasal sistemler veya etik kodlar gibi farklı bileşenler yer alabilir (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 173-174). Bu açıdan bakıldığında sosyalist rejimde üretilen siyasal kültürün ahlaki sorumluluğu egemenlik altına aldığı barizdir. Nexhmije Hoxha yukarıda belirtilen aynı röportajda rejim değişikliğinden sonra beş sene hapis yatarken yapılan bazı yanlışları daha iyi anladığını ifade etmiştir. Bu anlamda hapis yatmış mahkumların deneyimlerini deneyimlemiş olması ahlaki içgüdülerini tetiklemiş olabilir. Ancak yine de genelde özür dilenemeyeceğini ısrarla vurgular. Bunun nedenini de bu siyasal kültürel anlayışının egemenliğine indirgemek doğru olacaktır.

Bauman'ın ilk iddialarından biri ahlakın irrasyonel olduğu ve eğer rasyonalite ya da mantık ahlaki kontrol etmezse ahlaki iç güdülerin ortaya çıkacağı yönündedir (Junge, 2001: 109). Siyasal kültürün içeriğine bakıldığında ise hem araçsal rasyonalitenin varlığı belirlemekte hem de ahlakın siyasal kültürel normlar kapsamında hesaplanabilir ve öngörülebilir olması için etik olarak kodlandığı bir durum karşımıza çıkar. Bu durumun öznelleştirme sürecini ortaya çıkarırken ahlaki iç güdülerini bastırmaya yönelik işlediği gayet açıktır. Bunun sonucunda devletin veya iktidarda bulunan siyasal elitin siyasal kültürü benimsememiş öznelerin ahlaklı olmayan yollarla "işletilmesi" mümkün olur. Junge'ye göre Bauman'ın ahlak anlayışı sosyolojik analizler için uygun olamaz çünkü bu anlayış sosyal koşulların dışında bulunur. Bu anlamda toplumsal öncesi sorumluluk normatif beklentilere dayanmayan ve doğuşla

birlikte gelen birincil bir mekanizmadır. Böylece ahlaki içgüdüler asla sosyal bir ortam oluşturamayacaktır çünkü bu ahlak anlayışında normatif bir çerçeve içerisinde meydana gelen toplumsal eylem süreci kabul edilemezdir (Junge, 2001: 110). Bauman'ın ahlak anlayışı gerçekten de Junge'nin belirttiği üzere sosyolojik bir gerçekliğe indirgenemez. Bu nedenle de bu türdeki ahlak anlayışının sosyolojik olarak işlenmesi mümkün değildir. Ancak bu sosyolojik perspektifin bu ahlaki durumu tamamen görmezden gelmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Çünkü irrasyonel bir doğaya sahip olan ahlaki içgüdüler sosyolojik nitelikteki koşullardan etkilenebilmektedir. Kolektif olarak bastırılmaları ise toplumda farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bundan daha önemlisi ise rasyonel iddiaların toplumsal düzeni sağlamak konusundaki meşruiyetinin sanıldığı kadar mutlak olamayacağına dair canlı bir delil olarak var olmaktadır. Bunun nedeni de ahlaki içgüdülerin her zaman ve her koşulda toplumsal düzenin normatif yapısını oluşturan etik kodlarının iktidarına boyun eğmeyiştir. Daha önceki tartışmalardan yola çıkarsak bu noktada ahlaki içgüdülerin irrasyonel bir nitelik taşıdığını yeniden belirtmekte fayda var. Bununla birlikte ahlaki içgüdüler her ne kadar irrasyonel olsalar da toplumsal eylemin engellenmesi ya da aktifleşmesi konusunda katkıda bulunmaktadır.

Son olarak anlaşılmış olması gerektiği gibi tezimizin amacı buna dayanan herhangi bir teori önermekten ziyade sosyolojik imgelemin bu ahlaki iç güdüleri tamamen hesap dışında tutamayacağını göstermektir. Mesela suç konusunda toplumsallığı ön plana çıkaran herhangi bir sosyolojik teori suç, şiddet vs. gibi rasyonel veya duygusal eylemleri de toplumsallığın soyutlanma sürecine indirgerken ahlaki iç güdülerin önemsizliğini ileri sürmektedir. Bu anlamda sosyoloji ahlaki iç güdüler hakkında bir şey demezken bile onların etkisini uzaklaştırmaya çalıştığı ölçüde taraflı olmaktadır. Böyle yaparken de öne sürdüğü sözde objektiflik ilkesi adına insanların ahlaki iç güdülerinin kolektif olarak bastırıldığı-çalışmamızdaki siyasal kültürün hakimiyeti durumunda olduğu gibi-toplumsal bir düzenin “normallliğini” de meşrulaştırmış olur. Bundan dolayı da çalışmamızda olduğu gibi en azından bu türdeki özel durumlar için sosyolojinin otoritesini sınırlandırmak hem sosyolojik bilimselliğin daha net anlaşılması açısından hem de bunun ahlaki iç güdüler gibi insanın diğer özellikleriyle ilişkisinin ortaya çıkarılması anlamında son derece önemlidir.

3. Tipolojinin Genellenebilirliği Üzerine Öneriler

Tipolojinin genel unsurlarına bakıldığında modern paradigmanın¹¹ genel bir çerçevesini temsil ettiği söylenebilir. Önceki tartışmalardan da yola çıkarak modern arayışlar toplumsal düzeni ahlakın irrasyonel doğasını devre dışı bırakan belli evrensel ideolojik anlatılar çerçevesinde meşrulaştırmayı amaçlamıştır. Aynı şekilde homojen bir toplum oluşturma amacı da modern paradigmanın en temel özelliklerden birini temsil eder. Diğer taraftan aklın yücelmesiyle ve insan yaşamının merkezinde koyulmasıyla egemenlik kazanan araçsal rasyonaliteye dayalı eylemlerinin uygulanışı karşımıza çıkar. Son olarak da modern anlayış tarihsel gelişimi çizgisel bir ilerleme doğrultusunda kurgulamış görünmektedir.

Modernitenin bu temel özellikleri iktidarı elinde bulunduran siyasal elitlerin siyasal kültürü kapsamında da ortaya çıkmıştır. Çalışmamız da bunu göstermiştir. Bu anlamda siyasal elitin siyasal kültürünün modern paradigma ile seçici bir yakınlık içerisinde olduğunu ileri sürmek doğru olacaktır. Bu bakımdan söz konusu siyasal kültür tipolojisinin sadece Sosyalist Arnavutluk ile sınırlı olmayıp başka modern rejimlerde de ortaya çıkmış olabileceği son derece olasıdır. Faşizm, Nazizm veya şovenizm ile yönetilen siyasal rejimlerde bu genel özellikleri gösteren bir siyasal kültüre rastlamak mümkün olabilir. Örneğin Sırbistan'ın Bosna ve Kosova üzerine yaptığı katliamların, Nazizm'in kendi amacına ulaşmak için uyguladığı rasyonel uygulamaların, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması veya son dönemlerde İsrail'in Filistin halkı üzerindeki örgütsel şiddetinin bu rejimlerde iktidarı bulunduran yönetici elitlerin benimsedikleri bu siyasal kültür tipolojisinden kaynaklanıyor olması şaşırtıcı olmayacaktır. Ayrıca toplumsal alanları kuşatan söylemlerin bu tipoloji ekseninde inşa edilmesi ve bu yönde yoğunlaşması öznenin tebaa siyasal kültür çerçevesinde oluşmasını sağlayacak ve böylece ahlaki iç güdüler tarafından pekiştirilen karşı eylemlerin imkanını sınırlandıracaktır. Neticede ahlaki sorumluluk bilinciyle hareket eden özne sapkın ve tehlikeli olarak etiketlenirken konformist öznelerin ödüllendirildiği bir toplumsal düzenin ortaya çıkışının bu Status Quo-yu daha da güçlendireceği beklenir.

¹¹ Modern paradigma ile genel olarak modernitenin toplumsal düzene ilişkin yaklaşımı kastedilmektedir.

Bu bağlamda çalışmamızdaki siyasal kültürel tipolojinin içeriği değişse de genel temaların evrensel bir özellik gösterebileceği vurgulanmalıdır. Elbette çalışmamız bu evrensel özellikleri ispatlamak konusunda yetersizdir. Ortaya atılan bu varsayım sadece tümevarımsal bir anlayışa dayanmaktadır. Bundan dolayı söz konusu tipolojinin başka rejimlerde nasıl ortaya çıktığı ve ahlaki iç güdülerini bastırarak şiddet ve suç teşkil eden eylemlerin örgütsel bir nitelik taşıyan devletin kurumları veya şiddet araçlarına sahip farklı gruplar, örgütler tarafından uygulanabilmesi için nasıl imkân sağladığını göstermek gelecekteki çalışmaların yükümlüğüne bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbo, U. ve Bashir, A. (14-15 Ekim 2020). *Parochial Political Culture And The Squabbles For National Agenda Setting in Nigeria: A theoretical overview*. The International Seminar on Regional Politics, Administration and Development 2020, Indonesia.
- Adanalı, Y. K. (2020). Araçsal rasyonalite değerden bağımsız mıdır? *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 10(2), 607-622.
- Agnew, R. (1985). A Revised strain theory of delinquency. *Social Forces*, 64(1), 151-167. <https://doi.org/10.1093/sf/64.1.151>
- Alford, C. F. (2013). Bauman and Levinas: Levinas cannot be used. *Journal for Cultural Research*, 18(3), 249-262.
- Almond, G. A. (1983). Communism and political culture theory. *Comparative Politics*, 15(2), 127-138.
- Almond, Gabriel. A. ve Verba, S. (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (3. Baskı). Sage Publications.
- Althuser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.; 1. Baskı). İthaki Yayınları.
- Alver, K. (2007). Siyasal Eylem Olarak Kültür. K. Alver ve N. Doğan (Edited by.). *İçinde Kültür Sosyolojisi* (1. Baskı s. 129-140). Hece Yayınları.
- Armstrong, L. (2022). If this is indoctrination, we are all indoctrinated. *Theory and Research in Education*, 20(3), 272-288. <https://doi.org/10.1177/14778785221143770>
- Asquith, N. L. (2017). Crime and Deviance. B. S. Turner (Edited by.). *İçinde The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory* (s. 1-16). John Wiley & Sons.
- Aydın, M. (2013). *Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma* (1. Baskı). Pınar Yayınları.
- Badiou, A. ve Truong, N. (2011). *Lavd i Dashurisë* (B. Hankollari, Çev.; 1. Baskı). Botime Zenit.
- Bağcı, İ. (2022). Siyasal Kültür: Kültürün Siyasallığı ve İşlevleri. S. Kahraman (Edited by.). *İçinde Siyasal Yazılar: Siyasal Kavramlar ve Terimler Üzerine Tetkikler* (1. Baskı, s. 351-362). Eğitim Yayınevi.

- Bal, H. (2014). *Hukuk Sosyolojisi* (2. Baskı). Sentez Yayıncılık.
- Ballgjati, E. (2021). Administrimi shtetëror i këngës tradicionale qytetare shkodrane gjatë periudhës socialiste. *Antropologjia*, 3(1), 43-68.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bardhoshi, N. (2010). Për një antropologji të modernitetit shqiptar. *Polis*, (9), 77-87. *Bashkëkohore* (A. Hysa, Çev.; 1 Baskı.). UFO Press.
- Bauman, Z. (2011). Postmodern Etik (A. Türker, Çev.; 2. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Sosyolojik Düşünmek* (A. Yılmaz, Çev.; 9. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Moderniteti dhe Holokausti* (E. Sulstarova, Çev.; 1. Baskı). Pika Pa Sipërfaqe.
- Bauman, Z. (2017a). *Moderniteti i Lëngët* (D. Xhelo, Çev.; 1. Baskı). Pika Pa Sipërfaqe
- Bauman, Z. (2017b). *Kimlik* (M. Hazır, Çev.; 1. Baskı). Heretik.
- Berezin, M. (1997). Politics and culture: A less fissured terrain. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 361-383.
- Bingöl, İ. (2022). Sosyolojik suç teorilerine kuramsal bir yaklaşım: Sosyal süreç teorileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 640-652.
- Boçi, S. (2022). Partia komuniste e Shqipërisë dhe balli kombëtar gjatë muajve tetor-nëntor 1943. *Studime Muzeologjike*, 11(11), 72-99.
- Bottomore, T. B. (1990). *Seçkinler ve Toplum* (E. Mutlu, Çev.). Gündoğan Yayınları.
- Braun, V., ve Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizinin kullanımı (S. N. Şad, N. Özer, ve A. Atli, Çev.). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 873-898.
- Carnoy, M. (1984). *The State and Political Theory*. Princeton University Press.
- Cassirer, E. (1944). *An Essay on Man*. Yale University Press.
- Cobb, R. W. (1973). The belief-systems perspective: An assessment of a framework. *The Journal of Politics*, 35(1), 121-153. <https://doi.org/doi:10.2307/2129040>
- Coyne, I. T. (1997). Sampling in qualitative research. Purposeful and theoretical sampling; merging or clearboundaries? *Journal of Advanced Nursing*, 26(3), 623-630.

- Çalışkan, K. (2016). Siyasal kültür: Yeni yaklaşımlara genel bir bakış. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(2), 23-46.
- Çalışkan, K. (2017). Siyasal kültür teorisi: 'The Civic Culture' ve eleştirisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(1), 27-66.
- Çil, H. (2022). Türkiye’de kültürel alan ve sembolik mücadele: Tematik bir analiz. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 129-158. <https://doi.org/10.47951/mediad.1117840>
- Çoştı, Y. (2009). Toplumsallaşma kavramı üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3), 117-140.
- Çullhaj, F. (2016). *Democratization from Within: Political Culture and the Consolidation of Democracy in Post-Communist Albania*. Ediziyoni Nuova Cultura.
- Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern Feminizm* (2. bs). Sentez Yayıncılık.
- Demirci, M. R. (2023). Siyasal Kültür Bağlamında Çoğulcu ve Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı. S. Saribaş ve T. Akkuş (Edited by.). İçinde *Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde Yenilikçi Çalışmalar* (s. 561-585). Duvar Yayınları.
- Demollari, E. (2000). Muzeu Kombëtar i Përgjimeve" Shtëpia me Gjethe. *International Journal of Heritage Studies*, 22, 370-382.
- Demollari, E. (2024). Panoptika – forma ideale e mekanizmit të pushtetit totalitar. *Dritëhije*, 3(3), 9-21.
- DiCristina, B. (2016). Durkheim’s theory of anomie and crime: A Clarification and Elaboration. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 49(3), 311-331.
- Dillard, J. F., ve Ruchala, L. (2005). The rules are no game: From instrumental rationality to administrative evil. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 18(5), 608-630.
- Dittmer, L. (1977). Political culture and political symbolism: Toward a theoretical synthesis. *World Politics*, 29(4), 552-583. <https://doi.org/doi:10.2307/2010039>
- Doja, A. ve Abazi, E. (2016). From the communist point of view: Cultural hegemony and folkloric manipulation in Albanian studies under socialism. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(2), 163-178.

- Durdu, Z. (2018). Siyasal kültür, modern devlet ve demokrasinin demokratikleştirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 574-582.
- Durkheim, E. (1992). *İntihar* (Ö. Ozankaya, Çev.). İmge Kitabevi.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları* (E. Aytekin, Çev.; 2. baskı). Sosyal Yayınlar.
- Erzen, Ü., M. ve Yalın, E., B. (2011). Siyasal kültürün temel paradigmatları üzerine: Kültürden, siyasal toplumsallaşma, örgütlenme ve katılma süreçlerine yansıyanlar. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (14), 49-61.
- Fischer, B. J. (2004). Shqipëria si laborator politik—zhvilimi i shtetit Shqiptar të njëzetë. *Përpyjekja*, 19, 101-116.
- Foucault, M. (2000a). *Özne ve İktidar* (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.; 1. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2000b). *Büyük Kapatılma* (I. Ergüden ve F. Keskin, Çev.; 1. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Gashi, R. (2012). Llojet e burgjeve dhe kampeve të punës dhe pozita e personave të dënuar në Shqipëri gjatë periudhës së diktaturës komuniste. *Thesis*, 1, 27-50.
- Gerson, S. (2003). *The Pride of Place: Local Memories and Political Culture in Modern France*. Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501724312>
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.; 2. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji* (A. Çiğdem, Çev.; 3. Baskı). Vadi Yayınları.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on The Management of Spoiled Identity*. Prentice - Hall.
- Goga, A., Prendi, A. ve Zenelaga, B. (2022). Shaping “New Man”, reconstructing “New Woman”: A return to Albanian totalitarian socialist past. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 11(1), 137-148.
- Gramsci, A. (1997). *Hapishane Defterleri* (A. Cemgil, Çev.; 3. Baskı). Belge Uluslararası Yayıncılık.

- Gül, S. S., ve Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42(1), 181-198. <https://doi.org/10.30794/pausbed.803182>
- Hankollari, B. (2019). Botëkuptimi socialist dhe politika e tij botë-reduktuese. *Antropologji*, 2(2), 117-144.
- Haring, D. G. (1949). Is "culture" definable. *American Sociological Review*, 14(1), 26-32. <https://doi.org/10.2307/2086442>
- Haviland, W. A., L. Prins, H. E., Walrath, D., ve McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji* (İ. D. Erguvan Sarıoğlu, Çev.; 1. Baskı). Kaknüs Yayınları.
- Hennik, M. M., Kaiser, B. N., ve Marconi, V. C. (2017). Code saturation vesus meaning saturation: How many interviews are enough? *Qualitative Health Research*, 27(4), 591-608. <https://doi.org/10.1177/1049732316665344>
- Hennik, M. M., Kaiser, B. N., ve Weber, M. B. (2019). What influences saturation? Estimating sample sizes in focus group research. *Qualitative health research*, 29(10), 1483-1496.
- Hirst, B. A. (2014). After Lévinas: Assessing Zygmunt Bauman's 'ethical turn'. *European Journal of Social Theory*, 17(2), 184-198.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. McGRAW – Hill Book Company Europe.
- Horkheimer, M. (2013). *Akil Tutulması* (O. Koçak, Çev.; 9. Baskı). Metis Yayıncılık.
- Hoxha, E. (1970). *Vepra 5*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1971a). *Vepra 7*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1971b). *Vepra 6*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1971c). *Vepra 8*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1972a). *Vepra 12*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1972b). *Vepra 9*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1972c). *Vepra 11*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1973a). *Vepra 14*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1973b). *Vepra 13*. Naim Frashëri.
- Hoxha, E. (1976a). *Vepra 20*. 8 Nëntori.
- Hoxha, E. (1976b). *Vepra 22*. 8 Nëntori.
- Hoxha, E. (1977). *Vepra 25*. 8 Nëntori.

- Hoxha, E. (1978a). *Vepra 28*. 8 Nëntori.
- Hoxha, E. (1978b). *Vepra 26*. 8 Nëntori.
- Hoxha, E. (1979). *Vepra 30*. 8 Nëntori.
- Hoxha, E. (1980). *Përparimi i Vendit Është i Pandarë Nga Zhvillimi i Shkencës Dhe i Teknikës*. Rruga e Partisë.
- Hoxha, E. (1981). *Vepra 34*. 8 Nëntori.
- Hoxha, E. (1982a). *Vepra 37*. 8 Nëntori.
- Hoxha, E. (1982b). *Vepra 35*. 8 Nëntori
- Hoxha, E. (1982c). *Vepra 36*. 8 Nëntori.
- Hoxha, E. (1983). *Vepra 39*. 8 Nëntori
- Instituti i Studimeve Marksiste - Leniniste. (1971). *Dokumenta Kryesore të Partisë së Punës Të Shqipërisë* (2. Baski, C. 1). Naim Frashëri.
- Instituti i Studimeve Marksiste - Leniniste. (1985). *Tregues Për Veprat e Shokut Enver Hoxha: Vëllimet 1-40*. 8 Nëntori.
- Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste. (1974). *Dokumenta Kryesore të Partisë së Punës Të Shqipërisë* (C. 5). 8 Nëntori.
- Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste. (1981). *Historia e Partisë Punës së Shqipërisë* (2. bs). 8 Nëntori.
- Irmak, F. ve Çam, T. (2014). An overview of Durkheim and Merton's social anomie. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 1297-1305.
- Iufi, A. (2018). Realizmi socialist, ideologjia dhe propaganda. *Anglisticum. Journal of the Association - Institute for English Language and American Studies*, 7(11), 69-82.
- İçli, T. G. (1998). *Kriminoloji* (2. Baskı). Bizim Büro Basımevi.
- Junge, M. (2001). Zygmunt Bauman's poisoned gift of morality. *British Journal of Sociology*, 52(1), 105-119.
- Kalberg, S. (1980). Max Weber's types of rationality: Cornerstones for the analysis of rationalization processes in history. *American journal of sociology*, 85(5), 1145-1179.
- Kalemaj, I., ve Jano, D. (2009). Authoritarianism in the making? The role of political culture and institutions in the Albanian context. *CEU Political Science Journal*, 4(2), 232-251.

- Karaduman, S. (2010). Modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5(17), 2886-2899.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Karşlı, Ö. (2016). Ernst Cassirer'de kültürün anlamı. *JOMELIPS-Journal of Management Economics Literature Islamic and Political Sciences*, 1(2), 38-58.
- Kazak, Z. (2019). *Siyasal Kültür ve Etnisite İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Yaşayan Kazaklar Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya
- Keesing, R. M. ve Strathern, A. J. (2008). *Antropologjia kulturore: Një perspektivë Bashkëkohore* (A. Hysa, Çev.; 1.Baskı) Ufo Press.
- Kellezi, B., ve Guxholli, A. (2022). The consequences of communist crimes and the importance of economic reforms in transitional justice. *ISKK Memoria*, 2, 1-24.
- Koçiaj, J. ve Kutrolli, M. (2017). Albanian political system 1945-1985. *Journal of Economic Development, Management, IT, Finance and Marketing*, 9(1), 25-50.
- Köktürk, M. (2007). Kültür Sosyolojisinin Temel Meseleleri. K. Alver ve N. Doğan (Edited by.). *İçinde Kültür Sosyolojisi* (1. Baskı, s. 13-46). Hece Yayınları.
- Kujto.al (2018). *Bajram Dyrmishi/Burg se su bë bashkëpuntor i sigurimit*. <https://youtu.be/cZo2NFNuWvc?si=oStjBS4gVz7zyqcE> [Erişim: 29 şubat, 2024]
- Kujto.al (2019). Dokumenti i vitit 1949/ Lista me torturat e tmerrshme që përdorte Sigurimi. <https://kujto.al/dokumenti-i-vitit-1949-lista-me-torturat-e-tmerrshme-qe-perdorte-sigurimi/> [Erişim: 22 Mayıs, 2024].
- Kujto.al (t.y.). Arkiva Online e Viktimave të Komunizmit. <https://kujto.al/> [Erişim: 26 Mayıs, 2024].
- Küçüktaşdemir, Ö. (2014). Aydınlanma ve ceza hukuku. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 113, 57-98.
- Latifi, B. (2014). Etnocentrizmi dhe ksenofobia në Shqipërinë komuniste. *Symbol*, 2, 60-78.
- Lawson, T. ve Heaton, T. (1999). *Crime and Deviance* (1. Baskı). Macmillan.

- Lelaj, O. ve Bardhoshi, N. (2023). The Albanian village and modernity: An outline of a relation. *Antropologji*, 4(1), 14-31.
- Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual review of Sociology*, 27(1), 363-385.
- Lubonja, F. (2001). Privacy in a totalitarian regime. *Social Research*, 68(1), 237-254.
- Mannheim, K. (2016). *İdeoloji ve Ütopya* (M. Okyayuz, Çev.; 1. Baskı). Nika Yayınevi.
- Marangoz, Ö. A. ve Uluç, N. (2021). Sekülerizm'in kavramsal, kuramsal ve tarihsel gelişimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 335-345. <https://doi.org/10.47948/efad.1022631>
- Marcuse, H. (1997). *Tek-Boyutlu İnsan* (A. Yardımlı, Çev.; 3. Baskı). İdea Yayınevi.
- Marx, K. ve Engels, F. (1998). *Komünist Partisi Manifestosu* (C. Karakaya, Çev.; 1. Baskı). Sosyal Yayınlar.
- Mehrad, A., ve Zangeneh, Mohammad Hossein Tahriri. (2019). Comparison between qualitative and quantitative research approaches: Social Sciences. *International Journal For Research In Educational Studies*, 5(7), 1-7.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory And Social Structure* (3. Baskı). The Free Press.
- Mile, A. (2022). Cencura gjatë mbretërimit të Zogut I në Shqipëri: Ndalimi i librave dhe periodikëve. *Studime Muzeologjike*, 11(11), 162-170.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analyses* (2. Baskı). Sage Publications.
- Oatey, H. S. (2012). What is culture? A compilation of quotations. *GlobalPAD Core Concepts*, 1, 1-21.
- Oktik, N. (2013). Sosyal Sapma ve Suçun Sosyolojisine Kuramsal Yaklaşımlar. G. Önkal ve Ö. Sarı (Ed.). İçinde *Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi Temel Kavramlar ve Tartışmalar* (1. Baskı, s. 3-43). Nobel Yayıncılık.
- Önen, Y. (2015). *Savaşa Hayır Demenin Birleştirici Gücü: Irak'ta Savaşa Hayır Koordinasyonu Deneyiminin Türkiye'deki Siyasal Kültüre Etkisi*, Siyasal Bilimler Doktora Programı, Doktora Tezi İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özer, İ. (1996). Siyasal kültür, demokrasi ve demokratik değerler. *Haccettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 71-98.
- Özkan, A. (2012). Arnavutluk'ta Enver Hoxha dönemi hakları ve özgürlükler (1945-1985). - *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 2055-2077.
- Öztürk, R. (2020). Zygmunt Bauman'ın ahlak anlayışı bağlamında "Proteofobia". *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 4, 1-13.
- Pajo, M. (2017). Tipare të kulturës politike në Shqipërinë post-komuniste. *Thesis* 6(2), 117-143.
- Pareto, V. (2013). *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir Sosyoloji Çalışması* (M. Z. Doğan, Çev.; 3. Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research And Evaluation Methods* (3. Baskı). Sage Publications.
- Peterson, B. L. (2017). Thematic analysis/interpretive thematic analysis. *The international encyclopedia of communication research methods*, 1-9.
- Peterson, R. A. (1979). Revitalizing the culture concept. *Annual review of sociology*, 5(1), 137-166.
- Prifti, P.R. ve Biberaj, E. (2024). Albania. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Albania> [Erişim: 26 Mayıs, 2024]
- Putnam, R. D. (1971). Studying elite political culture: The case of "Ideology". *The American Political Science Review*, 65(3), 651-681.
- Pye, L. W. (1965). Introduction: Political Culture And Political Development. İçinde L. W. Pye ve S. Verba (Edited By). İçinde *Political Culture And Political Development* (s. 3-27). Princeton University Press.
- Ritzer, G., ve Stepnisky, J. (2018). *Sosyoloji Kuramları* (H. Hülür, Çev.; 10. Baskı). De Ki Basım Yayım.
- Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.

- Sakman, M. (2015). İdeolojik hegemonya içerisinde örgütlenen siyasal bir sistem olarak totalitarizm. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, 55, 117-126.
- Sancar, F. (2014). Beyin yıkama olgusu üzerine kavramsal ve tarihsel bir analiz. *The Journal of International Social Research*, 7(32), 328-340.
- Saraç, H. (2019). Sovyet Rusya’da “Öteki”nin yeniden inşası sürecinde olumsuz adlandırmalar. *Mavi Atlas*, 7(2), 201-219. <https://doi.org/DOI:10.18795/gumusmaviatlas.620682>
- Sqapi, G. (2021). Does the communist mentality explain the behaviour of Albanian politicians during the transition period? *Polis*, 2(20), 88-102.
- Strauss, C. L. (2013). *Mit ve Anlam* (G. Y. Demir, Çev.; 1. Baskı.). İthaki Yayınları.
- Sula, G. (2019). Ridimensionimi i “armikut të popullit” gjatë diktaturës komuniste, si mjet për pajtim. B. Meta, M. Kasmi, A. Topi, S. Boçi, & Ç. Hoxha (Edited by.). İçinde *Profile të armikut të popullit në diktaturë* (1. Baskı, ss. 5-9). Onufri.
- Swartz, D. (2013). *Kültür ve İktidar: Bourdieu’nun Sosyolojisi* (E. Gen, Çev.; 2. Baskı). İletişim Yayınları.
- Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 319-345.
- Top Channel Albania (2020). Nostalgi: Emisioni “Shqip” Intervistë me Nexhmije Hoxhën – Premierë, 26 shkurt 2020. https://youtu.be/MWz_Qrgzf4E?si=hkUnqShQ4FidbdB4 [Erişim: 25 Mayıs, 2024].
- Topbaşoğlu, K. (2023). Dil felsefesi bağlamında sözler, sesler, işaretler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (35), 96-106. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1342090>
- Topçuoğlu, A. (1994). Modernleşme sürecinde “bireyin” dönüşümü ve yaşantının meşruluğu Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9-10, 127-138.
- Topçuoğlu, A. ve Aksan, G. (2019). Üniversite gençliğinin değerleri: 20 yıl sonra ne değişti? *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 2241-2274. <https://doi.org/10.26466/opus.571209>
- Üstel, F. (2021). *Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar* (1. Baskı). İletişim Yayınları.

- Üstündağ, G. M. (2023). Siyasal elitler (seçkinler) ve elit siyasi kültürü: Kavramsal bir analiz. *International Academic Social Resources Journal*, 8(51), 3072-3079. <https://doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.70983>
- Verli, J. (2015). Politika e jashtme dhe e brendshme e Ahmet Zogut në përpjekjet për konsolidimin e shtetit dhe të pushtetit 1925-1930. *Gjurmime Albanologjike - Seria e shkencave historike*, 45, 139-164.
- Vito, G. F., Maahs, J. R. ve Holmes, R. M. (2007). *Criminology Theory, Research, And Policy* (2. Baskı). Jones and Bartlett Publishers.
- Weber, M. (2008). *Sosyoloji Yazıları* (T. Parla, Çev.; 12. Baskı). Deniz Yayınları.
- Weber, M. (2020). *Bürokrasi ve Otorite* (H. B. Akın, Çev.; 9. Baskı). Adres Yayınları.
- White, S. (1983). What is a communist system? *Studies in Comparative Communism*, 16(4), 247-263.
- Willing, C. (2008). *Introducing Qualitative Research in Psychology, Adventures in Theory and Method* (2. Baskı). Open University Press.
- Wilson, R. W. (2000). The many voices of political culture: Assessing different approaches. *World Politics*, 52(2), 246-273.
- Woodcock, S. (2008). Diktatura pa humor ose mungesa e barsoletave shqiptare mbi socializmin. *Polis*, 5, 65-76.
- Yavuz, M. (2022). *Ahmet Zogu ve Enver Hoxha Döneminde Arnavutluk*, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne
- Yüksel, M. (2019). Klasik Suç Kuramları. F. Güllüpnar (Edited by). İçinde *Suç Sosyolojisi* (s. 2-31). Anadolu Üniversitesi.
- Zembroski, D. (2011). Sociological theories of crime and delinquency. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(3), 240-254.
- Zeneli, L. (2023). Sosyalist Arnavutluk döneminde sanatın siyasal işlevleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 54-66. <https://doi.org/10.52642/susbed.1227047>